

Smisao kanona 1543. zakonika.

Piše: **Dr. I. A. Ruspini.**

SUMMARIUM.

De sensu canonis 1543. Cod. Iur. Canonici. I. Textus et versio canonis 1543. II. Interpretatio textus. III. Exponitur et probatur sententia, quae ob hodiernam oeconomicarum rerum conditionem ipsi possessioni pecuniae, ut tali, pretium agnoscit et ex hoc titulo in mutuo pecuniario moderatum auctarium permittit; non admittitur sententia, quae sic dicto titulo legis civilis rationem veri tituli attribuit. IV. Solvuntur objectiones. V. De mutuo non — pecuniario.

I. Zakonski tekst i hrv. prijevod. Tekst kanona 1543. glasi: »Si res fungibilis ita alicui detur ut eius fiat et postea tantundem in eodem genere restituatur, nihil lucri ratione ipsius contractus percipi potest; sed in praestatione rei fungibilis non est per se illicitum de lucro legali pacisci, nisi constat ipsum esse immoderatum, aut etiam de lucro majore, si iustus et proportionatus titulus suffragetur.«

Prijevod glasi: »Kada se nadomjestiva stvar komu daje tako, da postaje njegovom i da kasnije mora povratiti upravo toliko iste vrsti, ne smije se s naslova samoga ugovora tražiti nikakav dobitak; nu nije po sebi nedopušteno kod pozajmljivanja nadomjestive stvari utanačiti zakonski dobitak, ako ovaj nije očito neumjeren, ili i veći dobitak, ako za to vojuje pravedan i primjeren razlog.«

II. Tumačenje teksta. Kanon 1543. ima dva dijela. Prvi dio ide od riječi »S i r e s f u n g i b i l i s« do riječi »p e r c i p i p o t e s t«, a drugi od riječi »s e d i n p r a e s t a t i o n e« do riječi »s u f f r a g e t u r«.

1. U prvom je dijelu kanona općenito govor o zajmovnom ugovoru (contractus mutui) iliti o zajmu (mutuum).

Kod zajma daje vlasnik n a d o m j e s t i v u s t v a r (res fungibilis) drugomu tako, da postaje njegovom i da kasnije ne

mora povratiti samu stvar, već upravo toliko iste vrsti. Stvar, koja se pozajmljuje, zove se nadomjestiva (fungibilis) zato, što se (kod vraćanja) može da nadomjesti drugom iste vrsti, količine i kakvoće.[1] Tu se dakle ne pazi na stvar in individuo, već na istu vrst, količinu i kakvoću, a razlog je tomu, što je predmet zajma stvar, koja se prvom porabom potroši (res primo usu compsumptibilis), pak se ne može tražiti povratak stvari in individuo, jer nije zajmoprimaocu dana da ju sačuva, nego da ju rabi, dakle i da ju potroši, buduć da se ona prva porabom potroši.

Prvi dio kanona 1543. izriče posve općenito i beziznimno, da se s naslova samoga zajma ne smije tražiti nikakav dobitak (»nihil lucri, ratione ipsius contractus, percipi potest.«) Smije se dakle s naslova samoga zajma jedino tražiti, da se povrati stvar iste vrsti, količine i kakvoće.

Ovdje Zakonik ponavlja propis naravnoga prava, koji vrijedi za sva vremena, i kojega se je Crkva uvijek držala,[2] a drži ga se i danas.

---

[1] Ispor. l. 2, § 1 Dig. 12, 1: »Mutui datio consistit in his rebus, quae numero, pondere, mensura consistunt, quoniam eorum datione possumus in creditum ire: quia in genere suo functionem recipiunt per solutionem (magis) quam specie. Nam in ceteris rebus ideo in creditum ire non possumus, quia aliud pro alio invito creditori solvi non potest.« — Što je filozofima species odnosno individuum, to je pravnicima genus odnosno species. Tako je i Zakoniku ono genus (»in eodem genere«), što je filozofima species.

[2] Later. V. sess. 10.: »Ea est propria usurarum interpretatio, quando videlicet ex usu rei, quae non germinat, nullo labore, nullo sumptu nullove periculo lucrum fetusque conquiri studetur.« — Okružnica Bened. XIV. »Vix pervenit« dd. 1. Nov. 1745., § 3.: ». . . I. Peccati genus illud, quod usura vocatur, quodque in contractu mutui propriam suam sedem, et locum habet, in eo est repositum, quod quis ex ipsomet mutuo, quod suapte natura tantumdem dumtaxat reddi postulat quantum receptum est, plus sibi reddi velit, quam est receptum; ideoque ultra sortem, lucrum aliquod, ipsius ratione mutui, sibi deberi contendat. Omne propterea huiusmodi lucrum, quod sortem superet, illicitum et usurarium est. II. . . . Contra mutui siquidem legem, quae necessario in dati atque redditi aequalitate versatur, agere ille convincitur, quisquis, eadem aequalitate semel posita, plus aliquid a quolibet, vi mutui ipsius, cui per aequale iam est satisfactum, exigere non veretur: proindeque si acceperit, restituendo erit obnoxius, ex eius obligatione justitiae, quam commutativam appellant, et cuius est, in hu-

Predmetom je naime zajma stvar, koja je po svojoj prirodi neproduktivna iliti neplodna,[3] jer se prvom porabom potroši (na pr. novac, hrana, vino), i ta se stvar kao takova, t. j. kao neproduktivna i neplodna, drugomu daje, pa zato zajmodavac, kada mu se povrati stvar iste vrsti, količine i kakvoće, dobiva upravo toliko, koliko je dao, dakle jednako. Traži li preko toga kakav dobitak s naslova samoga zajma, ogrešuje se o naravnu pravednost, jer traži više, nego li ga s naslova samoga zajma ide. Što zajmoprimalac zajmovni predmet iskorišćuje za dobitak, ne ovlašćuje zajmodavaoca na traženje dobitka, jer zajmovni predmet nije više njegov.

Time nije rečeno, da ne ima drugih od naslova samoga zajma različitih i njemu spoljašnjih naslova, s kojih se može tražiti dobitak.[4] Prvi dio kanona 1543. toga ne niječe, već jedino izjavljuje, da se s naslova samoga zajma ne smije tražiti nikakav dobitak.

2. Drugi dio kanona 1543. govori samo o novčanom zajmu, kako se vidi iz fraze »non est per se illicitum de lucro legali pacisci«, buduć da samo za novčani zajam postoji zakonski dobitak (kamatnjak).

Ovaj dio kanona ima dva odlomka. Prvi odlomak ide od riječi »sed in praestatione« do riječi »pacisci«, a drugi odlomak ide od riječi »aut etiam« do riječi »suffragetur«.

---

manis contractibus, aequalitatem cuiusque propriam et sancte servare, et non servatam exacte reparare.« — Congr. S. Officii dd. 13. Januar. 1780 (Collectanea Congr. de Prop. Fide, Romae 1893, n. 2140): »I. Cum aequalitas in contractibus, ut iusti sint, requiratur, nihil in mutuo vi mutui, ut saepe definitum est, accipiendum ultra sortem principalem.«

[3] Lat. V. sess. 10. cit. u op. 2.: »... ex usu rei, quae non germinat ...«

[4] Okružnica »Vix pervenit« Bened. XIV. dd. 1. Nov. 1745, § 3: ... III. Per haec autem nequaquam negatur, posse quandoque, una cum mutui contractu quosdam alios, uti aiunt, titulos, eosdemque ipsimet universim naturae mutui minime innatos et extrinsecos, forte concurrere, ex quibus iusta omnino legitimaque causa consurgat, quiddam amplius supra sortem ex mutuo debitam rite exigendi«. — Ova je okružnica upravljena biskupima Italije, ali vrijedi za čitavu Crkvu, kako je Grgur XVI. dne 29. Jul. 1836. izjavio preko Kongr. S. Officii.

*

a) Prvi odlomak izriče, da kod novčanog zajma nije p o s e b i (per se) nedopušteno utanačiti zakonski dobitak, ako nije očito, da je ovaj neumjeren.

Fraza »non est p e r s e illicitum« kazuje, da ima slučajeva, gdje se ne smije utanačiti zakonski dobitak, ma ovaj i bio umjeren. To su slučajevi, gdje je čovjek »e x c a r i t a t e« obvezan, da bližnjemu u nevolji pomogne novčanim zajmom uz niži dobitak (kamatnjak), nego li je umjereni zakonski dobitak, ili pače prema prilikama i besplatnim (beskamatnim) novčanim zajmom.[5] Ali ni u tim slučajevima ne ogrešuje se dotičnik o pravednost, ako utanači umjereni zakonski dobitak, već se samo ogrešuje o zakon ljubavi.

Izuzevši spomenute slučajeve, izriče dalje prvi odlomak, da se kod novčanog zajma smije utanačiti zakonski dobitak, ako ovaj nije očito neumjeren. Zakonski je dobitak (kamatnjak) onaj, što ga ustanovljuje gradjanski zakon kraja, gdje se zajam sklapa.

Prema tomu smije se općenito prigodom sklapanja novčanog zajma, koliko se ne radi o spomenutim izuzetim slučajevima, utanačiti zakonski dobitak (kamatnjak), ako je ovaj ili umjeren, ili ako barem nije očito, da je neumjeren. Predmnijeva se dakle, da je zakonski dobitak umjeren, dok god se protivno ne utvrdi.

Ne smije se nikakav dobitak tražiti, pa ni umjereni zakonski dobitak, ako nije prigodom sklapanja zajma izričito ili mučke utanačen. Razlog je tomu, što bi se inače dobitak tražio s naslova samoga zajma, a to nije dopušteno, kako smo već gore pod II. 1. izložili. Tko naime sklapa zajam, a ne utanačuje dobitak, ma da je na utanačenje ovlašten, odriče se dobrovoljno dobitka i sklapa zajam onako, kako to odgovara prirodi stvari, koja je predmetom zajma. Vrijedi dakle: m u t u u m c o n t r a h i t u r r e, (t. j. predajom zajmovnog pred-

---

[5] Cit. okružnica Bened. XIV. »Vix pervenit« § 3: ». . . V. . . . Neminem enim saltem id latere potest, quod multis in casibus tenetur homo simplici ac nudo mutuo alteri succurrere . . .« — Instr. Congr. de Prop. Fide iz god. 1873 (Collect. Congr. de Prop. Fide, n. 2140): »Conclusio: . . . 4. Praxis huius tolerantiam (t. j. traženja dobitka) minime extendi posse ad cohonestandam usuram erga pauperes . . .«

meta) fenus stipulatione (t. j. posebnom pogodbom o dobitku).

b) Drugi odlomak ovoga dijela kanona 1543. izriče, da se kod novčanog zajma može utanačiit veći dobitak (kamatnjak), nego li je (umjereni) zakonski dobitak, ako zató vojuje pravedan i primjeren naslov.

Te naslove Zakonik ne navodi, već ih kao poznate iz ranijeg prava i u njemu priznate pretpostavlja i potvrđuje.

Ranije pravo (dokumenti sv. Stolice,[6] opća nauka kanonista[7] i stalna praksa) poznaje i priznaje tri takova naslova: lucrum cessans, damnum emergens i periculum sortis.[8]

Naslov izmakla dobitka (lucrum cessans) sastoji se u tom, što zajmodavac uslijed zajma ne stiče dobitak, što bi ga inače stekao. Kako je dakle u takovom slučaju zajam uzrok tomu, što mu izmiče dobitak, može on iz toga naslova bez povrede pravednosti utanačiti primjerenu naknadu.

Naslov pretrpljene štete (damnum emergens) sastoji se u tom, što zajmodavac uslijed zajma trpi štetu, koja ga inače ne bi zadesila. Kako je dakle u takovom slučaju zajam uzrok tomu, što zajmodavac pretrpljuje štetu, može on iz toga naslova bez povrede pravednosti utanačiti primjerenu naknadu.

---

[6] Cit. Later. V. sess. 10: ». . . nullo sumptu nullove periculo . . .« — Congr. S. Officii dd. 13. Jan. 1780 (Collectanea Congr. de Prop. Fide, n. 2140. I.): ». . . Quod si mutuanti lucrum cessare, vel damnum emergere, aut periculum imminere amittendae sortis, vel assumendi insolitos labores pro illius reparatione contigat, horum quidem compensationem repeti posse, duabus tamen conditionibus semper ob oculos positis, quarum prima, ut reapse titulus unus aliquis ex istis concurrat, altera ut nihil amplius, quam vere ille postulat, exigatur«. — Instr. Congr. de Prop. Fide iz god. 1873 (Collectanea Congr. de Prop. Fide, n. 2140): »Conclusio: . . . 2. Aliquid ultra sortem percipere licitum esse, si forte titulus aliquis extrinsecus, non mutui naturae universim conjunctus et innatus, mutuo accedat. 3. Deficientibus licet aliis quibustibet titulis, cuiusmodi sunt lucrum cessans, damnum emergens, atque periculum amittendae sortis, vel assumendi insolitos labores pro sortis recuperatione . . .«

[7] Auktore ne navodimo, jer je stvar notorna.

[8] Formulirao ih je pravnik Pavao de Castro († 1420) i odatle se nazivlju »requisita castrensia«.

Naslov pogibelji za glavnicu (periculum sortis) sastoji se u tom, što je uslijed zajma poradi dvojbena povratka ugrožena glavnica. Kako je u takovom slučaju zajam uzrokom tomu, što je zajmodavac dospio u pogibelj, da mu glavnica propadne, može on iz toga naslova, t. j. za taj svoj riziko, tražiti primjerenu naplatu u obliku kamata.

Iz spomenutih naslova može zajmodavac prema kanonu 1543. prigodom sklapanja novčanog zajma utanačiti veći dobitak (kamatnjak), nego li je umjereni zakonski dobitak, ako je po prilikima taj veći dobitak ili primjeren čistom dobitku, koji mu izmiče, ili šteti, što ju pretrpljuje, ili pogibelj za glavnicu, kojoj se ova izlaže. Sastane li se više tih naslova u jednom te istom slučaju, povisuje se srazmjerno i dobitak.

III. Tako-zvani naslov građanskog zakona. Iz kanona 1543. je očito, da se kod novčanog zajma može bez povrede pravednosti utanačiti zakonski dobitak i onda, kada ne predleži ni lucrum cessans, ni damnum emergens, ni periculum sortis.[9] Dostaje dakle za to, prema kanonu 1543., sam građanski zakon, koji ustanovljuje umjereni dobitak. To je t. zv. naslov građanskog zakona (titulus legis civilis).

Zakonik ne navodi razlog, zašto dostaje sam po sebi t. zv. naslov građanskog zakona. U nauci postaje o tom dva oprečna mišljenja.

Jedni drže,[10] da građanski zakonodavac radi općega dobra odnosnim svojim zakonom pravo vlasništva prenosi na

[9] Ispor. Instr. Congr. de Prop. Fide iz god. 1873 (cit. Collectanea, n. 2140): »Conclusio: . . . 3. Deficientibus licet aliis quibuslibet titulis, cuiusmodi sunt lucrum cessans, damnum emergens, atque periculum amittendae sortis . . . unum quoque legis civilis titulum ceu sufficientem in praxi haberi posse . . .«

[10] Tako napose V. Pichler, Ius canon. lib. V. tit. 19. n. 9: »Penes rempublicam datur dominium altum rerum et bonorum ad privatos pertinentium, ita ut ex causa publicum bonum concernente de iis, citra ullius injuriam, possit disponere Magistratus, prout bono communi utile vel necessarium est: ergo si adest publica causa idque bono communi utile vel necessarium iudicatur, etiam potest disponere, ut ex mutuo datis rebus lucrum aliquod obveniat mutuanti eique fructificent res non amplius suae, sicut per usum eorum, quem alteri sponte concessit, fructificant mutuatario.« — Ballerini-Palmieri, Opus Theol. Morale, III, 617 ss., navode mnoge auktore, koji to mišljenje zastupaju. Od novih pristaje uz to mišljenje A. Blat, Comment. Text. Cod. Iur. Can., lib. III, 2, pag. 572.

zajmodavca. Po tom mišljenju bio bi t. zv. naslov građanskog zakona pravi naslov, a stvarao bi ga zakonodavac odnosnim svojim zakonom.

Drugi naprotiv drže,[11] da je odnosni građanski zakon samo znak i dokaz za to, da su u dotičnom kraju ekonomske prilike takove, te sam posjed novca kao takav imade cijenu, čija se visina odrazuje u građanskom zakonu. Po tom mišljenju nije t. zv. naslov građanskog zakona pravi naslov, već je pravi naslov cijena, što ga sam posjed novca, kao takav, imade u dotičnom kraju.

Pristajemo uz drugo mišljenje te navodimo razloge i dokaze, koji za to mišljenje vojuju.

1. Ekonomske su prilike danas u malne svim krajevima takove, da je u njima i poradi njih moraliter loquendo svima moguće, koji novac posjeduju, da si njime pribave dobitak bilo nabavom produktivnih stvari bilo učestvovanjem u tekovnim poduzećima. U ovakovim prilikama ima sam posjed novca, kao takav, po općem shvaćanju cijenu, pak je opravdano za tu cijenu tražiti naplatu, kada se posjed novca drugomu ustupa, kako to kod zajma. Ne smeta, što u pojedinačkom slučaju zajmodavac ne bi hotio ili mogao da si svojim novcem inako pribavi dobitak, jer opću cijenu smije svatko tražiti, dakle i onaj, za kojega ne postoji razlog, na kojemu se temelji opća procjena.

Crkvena nauka o zajmu, prema kojoj se s naslova samoga zajma ne može nikakav dobitak tražiti, dok se s naslova zajmu spoljašnjih može primjereni dobitak tražiti, ostaje pri tom posvema netaknuta. Kako je naime novim ekonomskim prilikama stvoren novi spoljašnji naslov, koji općenito opravdava primjereni dobitak, to se prostom primjenom crkvene nepromjenljive nauke o zajmu dolazi do zaključka, da se i radi toga novog spoljašnjeg naslova može kod zajma tražiti primjereni dobitak. Sva je dakle promjena ne u crkvenoj nauci, već u ekonomskim prilikama, koje su sada takove, da tvore novi spoljašnji naslov za dobitak.

---

[11] Lehmkuhl, Theol. Moral., Ed. 12., I, n. 1313 ss; Cathrein, Moralphilosophie, Ed. 6., II, 366 ss.

2. U mnogim dokumentima sv. Stolice, koji općenito dopuštaju traženje umjerenih kamata, ili se uopće ne spominju t. zv. naslov građanskog zakona, ili se u rješenju od njega posvema apstrahira. Radi primjera navodimo tri takova dokumenta.

a) Rješenje kongr. S. Officii od 18. Aug. 1830.:[13] »Episcopus Rhedonensis in Gallia exponit Sacrae Congregationi Inquisitionis, non eandem esse confessariorum suae dioecesis sententiam de lucro percepto ex pecunia negotiatoribus mutuo data ut eo ditescant. De sensu epistolae encyclicae Vix pervenit acriter disputatur. Ex utraque parte momenta afferuntur ad tuendam eam quam quisque amplexus est sententiam, tali lucro faventem, aut contrariam. Inde querelae, dissensiones, denegationes sacramentorum plerisque negotiatoribus isti ditescendi modo inhaerentibus, et innumera damna animarum. Ut animarum damnis occurrant, nonnulli confessarii mediam inter utramque sententiam viam se posse tenere arbitrantur. Si quis ipsos consulat de istiusmodi lucro, illum ab eo deterrere conantur. Si poenitens perseveret in consilio pecuniam mutuo dandi negotiatoribus, et objiciat sententiam tali lucro faventem multos habere patronos, et insuper non fuisse damnatam a sancta Sede non semel ea de re consulta; tunc isti confessarii exigunt, ut poenitens promittat se filiali obedientia obtemperaturum iudicio summi Pontificis, si intercedat, qualecumque sit: nec, hac promissione obtenta, absolutionem denegant, quamvis probabiliorem credant opinionem contrariam tali mutuo. Si poenitens non confiteatur de lucro ex pecunia sic mutuo data, et videatur in bona fide; isti confessarii etiamsi aliunde noverint ab eo perceptum esse aut etiam nunc percipi istiusmodi lucrum, eum absolvunt, nulla ea de re interrogatione facta, quando timent ne poenitens admonitus, restituere aut a tali lucro abstinere recuset. Inquirit dictus Episcopus Rhedonensis: I. Utrum possit horum posteriorum confessariorum agendi rationem probare. II. Utrum alios confessarios rigidiores ipsum adeuntes, consulendi causa, possit hortari, ut istorum agendi rationem

[12] Cit. Collectanea n. 2140. III.

sequantur, donec Sancta Sedes expressum ea de quaestione iudicium ferat. — Feria IV. die 18. Augusti 1830. Ssmus D. N. Pius div. prov. PP. VIII. in solita audientia R. P. D. Assessori S. Officii impertita audita relatione superiorum dubiorum una cum voto Eminentissimorum D. D. Cardinalium Inquisitorum Generalium, respondit: Ad I. Non esse inquietandos. Ad II. Provisum in primo.

U ovom se dokumentu nikako ne spominje zakonski dobitak iliti t. zv. naslov gradjanskog zakona.

b) Na upit: da li se uočiv prilike vremena i oskudice novca, trpjeti može već uvedena praksa tražiti 8% kamata iz zajma, odgovorila je kongr. S. Officii 18. Dec. 1872.: »Dummodo sint parati stare mandatis S. Sedis, non esse inquietandos.«[13]

Ni ovdje ne ima spomena o zakonskom dobitku iliti o t. zv. naslovu gradjanskog zakona.

c) Na upit: da li zajmodavac smije tražiti 8% ili 10%, a uz to još ½% na račun poreza, odgovorila je Penitencijarija 18. Aug. 1889.: »Cum fructus pecuniae taxare per modum regulae periculosum sit, Ven. in Christo Pater episcopus orator in singulis casibus rem decernat iuxta praxim communem servatam ab hominibus timoratae conscientiae respectivis in locis et temporibus.«[14]

Ni u ovom rješenju ne ima spomena o zakonskom dobitku iliti o t. zv. naslovu gradjanskog zakona.

Iz ovih i drugih dokumenata sv. Stolice,[15] koji općenito dopuštaju umjerene kamate, a ne spominju t. zv. naslov građanskog zakona, ili od njega posve apstrahiraju, opravdano se zaključuje, da to općenito dopuštenje nije uvjetovano građanskim zakonom; drugima riječima: da t. zv. građanski naslov nije onaj pravi naslov, na kojemu se takovo dopuštenje temelji.

---

[13] Ap. Lehmkuhl, l. c. n. 1316, nota 2.

[14] Ap. Lehmkuhl, l. c. n. 1316, nota 2.

[15] Congr. S. Officii dd. 31. Aug. 1831 (ap. Ballerini — Palmieri, l. c. III. 624, nota a. V.); Congr. S. Officii dd. 13. Maii 1831 (cit. Collectanea n. 2140. VI.); Congr. S. Officii dd. 9. Sept. 1837 (cit. Collectanea n. IX).

3. Rimsko pravo dopuštalo je kamate, za što je i Crkva znala, a ipak se je ona i u to doba protivila traženju kamata bez posebna naslova. Jednako i opća nauka.

S time se ne da u sklad dovesti tvrdnja, da građanski zakon sam sobom tvori opravdani naslov za dobitak.[16]

4. Na općem saboru u Vienni (god. 1311.) izdao je papa Klement V. konstituciju, koja u nazočnom predmetu glasi:[17] »Ex gravi ad nos insinuatione pervenit, quod quorundam communitates locorum in offensam Dei et proximi, ac contra jura divina pariter et humana, usurariam approbantes quodammodo pravitatem, per statuta sua juramento quandoque firmata, usuras exigi et solvi nedum concedunt, sed ad solvendas eas debitores scienter compellunt, ac juxta ipsorum continentiam statutorum gravia imponendo plerunque usuras repetentibus onera, aliisque utendo super his diversis coloribus, et fraudibus exquisitis, repetitionem impediunt earundem. Nos igitur perniciosis his ausibus obviare volentes, sacro approbante Consilio statuimus, ut quicumque communitatum ipsarum Potestates, Capitanei, Rectores, Consules, Judices, Consiliarii, aut alii quivis Officiales, statuta huiusmodi de cetero facere, scribere, vel dictare, aut quod solvantur usurae, vel quod solutae, cum repetuntur, non restituantur plene ac libere, scienter judicare praesumpserint, sententiam excommunicationis incurrant. Eandem etiam sententiam incursuri, nisi statuta huiusmodi hactenus edita, de libris communitatum ipsarum, si super hoc potestatem habuerint, intra tres menses deleverint, aut si ipsa statuta sive consuetudines effectum eorum habentes quoquo modo praesumpserint observare.«

Tu se naprosto osuđuju i zabacuju građanski zakoni, koji

---

[16] Ispor. Wernz, Jus Decretalium (Prati 1913) VI, n. 413: »...mirum plane esset, si antiqui doctores in iis (t. j. antiquis legibus romanis) explicandis communi consensu errassent neque unquam toto medio aevo ad istum titulum (t. j. legis civilis) provocassent. Imo ipsa Ecclesia suis legibus in Decreto Gratiani et Decretalibus oleum et operam perdidisset, si l e g e s r o m a n a e v. g. quatuor vel quinque pro centum ex sese proprium titulum legitimum constituissent et contra verborum tenorem de solis quibusdam excessivis usuris leges ecclesiasticae essent intelligendae.«

[17] Cap. un. in Clem. 5, 5.

dopuštaju kamate i time u stvari poriče svaka vrijednost t. zv. naslovu građanskog zakona.[18]

5. Iz fraze (kanona 1543.) »in praestatione rei fungibilis non est per se illicitum de lucro legali pacisci, nisi constet illud esse immoderatum«« razabire se, da se mjerilo za opravdanu visinu dobitka nalazi izvan građanskog zakona. Ako je tako, onda građanski zakon nije ni naslov za dobitak, jer naslov, koji opravdava dobitak, ujedno i odmjeruje opravdanu visinu dobitka.

6. Dato, non concesso,[19] da bi građanski zakonodavac mogao prenijeti vlasništvo na zajmodavca, manjka svaki dokaz za to, da bi on kod izdavanja odnosnog zakona takovu nakanu zaista imao. U samim tim zakonima ne ima ničesa, što bi na ovakovu nakanu zakonodavca upućivalo, pak je jedino neprilika, u kojoj su se kanonisti nalazili da protumače dopuštenost kamata, dovela ih na pomisao, da tu nakanu zakonodavcu pripišu.

---

[18] Ispor. Wernz, l. c.: »Maxime vero Constitutio Clementis V. h. t. in Clem. reprobans huiusmodi statuta civilia solido careret fundamento, si lege civili taxa foenoris independenter ab aliis titulis posset definiri.«

[19] Ispor. Wernz, l. c. n. 413. nota 92.: »... merito non admittitur provocatio ad altum dominium Status, qua passim explicatur translatio dominii ad privatos per praescriptionem aut in bona communitatis per expropriationem publicam, quae provocatio ob disparem plane rationem non potest inservire ad explicandum titulum legalem pro exigendo auctario, quia in illo sic dicto alto dominio non continetur potestas aequalitatem naturalem contractus immutandi; quae si includeretur, invocatum dominium altum Status in temporalia non iam esset potestas jus dominii privati accurate determinandi et ad bonum commune dirigendi sed vere idem esset ac dominium plenum. Multo minus iustitia exacti auctarii potest explicari per officium lege impositum omnibus contrahentibus consentiendi in auctarium, quamvis ex natura mutui nullatenus debitum; tale enim officium ex lege ortum non videtur quomodo directe ad iustitiam commutativam pertinere possit, nec etiam probabilis videtur talis legislatoris potestas. Porro singuli contractus in seipsis spectati, tamquam aliquid absolutum, iustitiam importare debent, neque ex commodis communibus aliunde indirecte resultantibus tollitur contractus inaequalitas, atque ex eo quod hodie lucrer ego quod alia occasione alius lucratus est in me ex mutuo mihi dato, natura contractus eiusque ad leges iustitiae conformitas vel difformitas non mutatur.«

U istinu ne stvaraju upitni građanski zakoni opravdanost kamata, već ju samo pretpostavljaju i uglavljuju (konstatiraju) te ustanovljuju visinu kamata.[20] Njihova je dakle korist u tomu, što služe kao dokaz za to, da su u dotičnom kraju ekonomske prilike takove, te se opravdano traži primjereni dobitak, i što kazuju visinu kamata, koja se može redovno tražiti. Kod ustanovljivanja visine kamata mora se zakonodavac i za to skrbiti, da se spriječi izrabljivanje ekonomski slabijih.

U doba, kada je izrađivan novi crkveni Zakonik, postojao je u mnogim državama zakonski kamatnjak, pak je zato isti mogao da posluži za opću praktičnu normu u ovoj stvari. To je i razlogom, da se u kanonu 1543. upućuje na zakonski dobitak (kamatnjak).

Drugačije je u današnje poratno doba, gdje se poradi nesređenih i nestalnih valutarnih prilika raniji građanski propisi ne mogu primijeniti, a novi u većini država još nijesu donešeni. Tu valja međutim gledati na onu visinu kamata, što ju običavaju tražiti savjesni vjernici. Spomenuta visina može se prekoračiti, ako se ostvari poseban razlog (lucrum cessans, damnum emergens, periculum sortis), koji prekoračenje opravdava, kako je to u kan. 1543. glede prekoračenja zakonskog dobitka izraženo.

IV. Riješavanje poteškoća. 1. Okružnica Bened. XIV. »Vix pervenit«, § 3, n. V. izriče: »Sed illud diligenter animadvertendum, falso sibi quemquem, et nonnisi temere persuasurum, reperiri semper, ac praesto ubique esse, vel una cum mutuo titulos alios legitimos, vel secluso etiam mutuo, contractus alios justos, quorum vel titulorum, vel contractuum praesidio, quotiescunque pecunia, frumentum, aliudve id ge-

---

[20] Ispor. Vermeersch, Linz. Quartalschrift 81, 768: »Man könnte zugeben, so scheint es uns, dass das zum Zinsnehmen ermächtigende Gesetz nur gerechtfertig ist, wenn sich die Zinsforderung ganz allgemein auf einen äusseren Grund stützen kann, der mit dem Vertrag als solchen nichts zu tun hat und für ausreichend gilt. Aber dann wird in gleicher Weise die allgemeine Schätzung auch schon dem Besitz des Geldes als solchem einen Wert zuerkennen und von da ab können alle ohne Unrecht ein Entgeld für diesen Wert in der Form des Zinses verlangen. In der Tat ist es ja bei allen ausgemachte Sache, dass jeder den allgemeinen Schätzungspreis verlangen kann, selbst wenn der Grund, auf den die allgemeine Schätzung beruht, bei ihn nicht zutrifft.«

neris alteri cuicumque creditur, toties semper liceat auctarium moderatum, ultra sortem integram salvamque recipere.«

Odgovaramo: Posebni spoljašni naslovi (lucrum cessans, damnum emergens, periculum sortis) ne ostvaruju se u svakom slučaju, a općeg spoljašnjeg naslova tada nije bilo, pak je okružnica »Vix pervenit« mogla posve ispravno za ono doba izjaviti, da ne ima u svakom slučaju spoljašnjeg naslova, koji bi kod novčanog zajma opravdavao dobitak. Drugačije je danas, što pokazuje već sam Zakonik, koji u kanonu 1543. općenito dopušta dobitak kod novčanog zajma.

Kako je u jednu ruku u doba okružnice »Vix pervenit« bilo građanskih zakona, koji su kod novčanog zajma općenito dopuštali dobitak, i kako u drugu ruku prema rečenoj okružnici tada nije u svakom slučaju postojan razlog za dobitak, zaključuje se opravdano, da u smislu okružnice »Vix pervenit« t. zv. naslov građanskog naslova nije pravi naslov.

2. Od Inocenta XI. (god. 1679.) zabačena 41. propozicija glasi:[21] »Cum numerata pecunia pretiosior sit numeranda, et nullus sit, qui non majoris faciat pecuniam praesentem quam futuram; potest creditor aliquid ultra sortem a mutuatario exigere et eo titulo ab usura excusari.«

Odgovaramo: Ne stoji, da bi posjedovani novac (pecunia numerata) po prirodi novca više vrijedio od novca na dugu (pecunia numeranda). Jednako ne stoji, da je u doba Inocenta XI. posjedovani novac općenito više vrijedio od novca na dugu. Svaki od tih razloga opravdava sam po sebi osudu rečene prepozicije. Ne mora se dakle iz osude te prepozicije zaključiti, da posjedovani novac danas radi novih ekonomskih prilika ne vrijedi više od novca na dugu.

V. Nenovčani zajam. Kako je već gore pod I. i II. istaknuto, govori samo prvi dio kanona 1543. o zajmu uopće, dok drugi dio govori jedino o novčanom zajmu. Predmetom su nenovčanog zajma sve nadomjestive stvari, izuzevši novac.

Iz fraze kanona 1543. »nihil lucri ratione ipsius contractus percipi potest« slijedi arg. a contrario, da se iz spoljašnih naslova kod svake vrsti zajma,

---

[21] Denziger-Bannwart, Enchiridion, n. 1191.

dakle i kod nenovčanog zajma, može bez povrede pravednosti utanačiti primjereni dobitak.

Isto se opravdano zaključuje iz fraze kanona 1543. »vel etiam majus, si justus et proportionatus titulus suffragetur«, jer ona pokazuje, da ima zajmu spoljašnjih i od t. zv. naslova građanskog zakona različitih naslova, koji opravdavaju primjereni dobitak.

Ti su spoljašni naslovi (i) kod nenovčanog zajma po crkvenim dokumentima i općoj nauci: lucrum cessans, damnum emergens, periculum sortis.

Ni kod nenovčanog zajma ne smije se tražiti dobitak, koji nije pri sklapanju izričito ili mučke utanačen. Naslov mora da je u konkretnom slučaju ostvaren i utanačeni dobitak mora da je naslovu primjeren.

U onim slučajevima, gdje zakon ljubavi traži, da se bližnjemu u nevolji pomogne nenovčanim zajmom uz manji dobitak, nego li je primjereni dobitak, ili po prilikama pače bez svakog dobitka, ne smije se utanačiti (ni tražiti) sav primjereni dobitak, odnosno ne smije se nikakav dobitak utanačiti (ni tražiti). No ni u tim slučajevima ne ogrešuje se dotičnik o pravednost, već samo o zakon ljubavi.

Enciklike Pape Pija XI.

za moralno-socijalni preporod društva.

Dr. Andrija Živković.

Nije ni najmanje začudno, da je Pijo XI. tolikom snagom u svojoj programatskoj enciklici »Ubi arcano« naglasio baš moralno-socijalnu krizu našeg doba i upozorio na sredstva jedinog spasa iz tog stanja. Njemu, kao predstavniku najuplivnije moralne moći, Crkve Kristove, leži u prvom redu na srcu briga za ispravno poimanje i primjenjivanje Kristovih moralnih načela u kršćanskom svijetu. Jer nije ni u današnje doba glavna pogibao za vjeru na intelektualnom, nego na moralnom polju. Unatoč savremene enormne literarno-znanstvene produkcije, nicanja svih mogućih loših teorija i hipoteza o religiji kao takovoj i o kršćanskoj napose, unatoč zbrke što ju je unijela u naš vijek moderna materijalistička i idealistička filozofija prava je pogibao za vjeru u praktičnom životu naroda. U aplikaciji osnovnih načela kršćanskog morala, u sebi toliko jasnih.

Ni Pijo XI. nije mogao zato pri prvoj svojoj javnoj riječi proći pokraj porazne činjenice, koja se odigrava među kršćanskim narodima, a pred našim očima. Mi smo svjedoci ne samo jednog općeg vjerskog nehaja, nego otuđivanja čitavih klasa Crkvi . . . Taj proces, koji je započeo početkom 19. vijeka, zauzeo je kroz prošlo stoljeće ogromne dimenzije. Otuđio nam je do danas polagano inteligenciju u najvećem dijelu. Otrovao radništvo gotovo u cjelini. Srednji građanski stalež, najkonzervativniji, gubi rapidno svoj stari stabilitet. Jedino su široki seljački slojevi još u većini vjerni svojoj vjeri i svojoj Crkvi. Ali i kod njih je poslijeratno stanje u mnogom izmijenilo staru sliku.

Zlo se širi progresivno. Psihološki su mu uslovi povoljniji, nego za napredak u dobru. I Crkva se nalazi evo kroz

čitavo jedno stoljeće u strašnoj borbi s neprijateljima, kojima u njihovom negativističkom radu pogoduje moderna tehnika i razvoj znanosti. Nije ona ostala skrštenih ruku . . . I pape su i biskupi od početka dizali svoj glas i upozoravali na zlo, koje nastaje u novim prilikama. Borili se i branili Kristov zaklad.

Pa ipak! Sav napor, sve nastojanje praktičnog dušobrižničkog rada, intelektualnih boraca za načela Kristovog evanđelja ne mogahu zaustaviti pohoda niz strminu. Nije taj rad bez ogromnog napretka; o tom pričaju divni uspjesi organiziranog katoličkog gibanja po Italiji, Belgiji, Njemačkoj, Francuskoj, Engleskoj i Americi. Ali unatoč tih napora, troška i žrtava, liberalizam je uspio, da se ojača i da zauzme dominantan položaj. U toj borbi, gdje se bije o vlast u javnom i privatnom životu s jedne strane ideal Kristovog vjernika, a s druge strane ideal »neovisnog« čovjeka, dolazi u pojedinim zemljama i među pojedinim narodima do izmjeničnih uspjeha i neuspjeha. Život je borba, a njegove komponente često pod uplivom kompliciranih prilika. Tako je i Crkva dolazila, a dolazi i danas u pojedinim zemljama u prekarni položaj. Traže se žrtve u krvi i životu kao u doba Nerona, Domicijana i Dioklecijana. Mexico i boljševički režim u Rusiji jesu dokaz, kako je porastom civilizacije još uvijek slabo uvjetovan porast kulture, gdje se ne vodi računa o Bogu i Njegovim pravima na naš život.

Pod tim se vidom kroz čitavo ovo prošlo stoljeće izvijala borba za Crkvu ili protiv nje. To je značajka i danas čitavog našeg javnog života. Njezini se obrisi zapažaju u znanosti, u umjetnosti, jednako kao u školstvu, državnoj upravi, javnim institucijama, bilo socijalnog, bilo nacionalnog karaktera. Kad je napokon nakon strašnog klanja i razaranja u svjetskom ratu konačno došlo do pogađanja o miru, opet se pokazalo, da se s Crkvom ne želi razgovarati. Ona, koja ima ne samo pravo, nego i dužnost da govori, biva s omalovažavanjem odbijena i potisnuta.

I taj gest nije drugo, nego samo jedan korak dalje u nizu onih događaja, što ih je moderno liberalno društvo protiv nje sistematski poduzimalo. Tko bi mogao reći, da je sve ono, što je samo kroz posljednjih sto godina proživjela Crkva i do-

življelo kršćansko uvjerenje, moglo proći bez trzavica po sâm duševni život vjernika?

I zato se pogled Pija XI. ustremio na ovo najveće i najužasnije zlo, što nas bije: Raspadanje moralnih snaga kršćanskog puka. Organiziranoj raboti crkvenih neprijatelja valja suprotstaviti jednako jaku organiziranu katoličku akciju. Temelji su društva uzdrmani. Oni se moraju srušiti, ako ih ne učvrsti preporođena katolička svijest.

Svim socijalnim problemima leži na dnu moralno pitanje. Pijo XI. udešava svoj pontifikalni rad u tom cilju. U svojim je enciklikama dao najbolji dokaz ove svoje pastoralne brige, a podjedno sigurnog svog i ispravnog zapažanja. Njihovu sadržajnu i načelnu važnost za moralno-socijalni preporod društva istražiti i uglaviti, biti će zadaća ove radnje.

I. U programatsko-teoretskim izvodima dolaze u obzir enciklike: »Ubi arcano«[1] (Pax Christi in regno Christi), »Quas primas«[2] (O kraljevstvu Kristovom), i »Miserentissimur Redemptor«[3] (Blagdan naknade).

II. U primjerima svetaca, kao uzorima i učiteljima moralnog i socijalnog preporoda, enciklike: »Rerum omnium«[4] (sv. Franjo Saleški), »Studiorum ducem«[5] (sv. Toma Aquinski), »Rite expiatis«[6] (sv. Franjo Asiški) i »Ecclesiam Dei«[7] (sv. Jozafat).

III. U primjeni na savremene prilike: »Rerum Ecclesiae«[8], »Iniquis afflictisque«[9], »Maximam gravissi-

---

[1] AAS, XIV (1922), str. 681.; Actes de S. S. Pie XI. tome I. str. 136—179.

[2] AAS, XVII (1925), str. 590—610.

[3] AAS, XX (1928), str. 165.

[4] AAS, XV (1923); Actes de S. S. Pie XI., tom. I. str. 179—202.

[5] AAS, XV (1923), str. 309; Actes de S. S. Pie XI., tom. I. str. 241—270.

[6] AAS, XVIII (1926), str. 153.

[7] AAS, XV (1923), str. 574; Actes de S. S. Pie XI., tom. I. str. 291—308.

[8] AAS, XVIII (1926), str. 65.

[9] AAS, XVIII (1926), str. 465.

mamque«[10], te dvije enciklike o pitanjima crkvenog sjedinjenja: »Mortalium animos«[11] i »Rerum orientalium«[12].

IV. Mnogo se važnih izjava Pija XI. i naročito praktičnih socijalnih uputa (Katolička Akcija) nalazi u pismima i alokucijama njegovim. To je za cjelokupnost i zaokruženost slike o idejama Pija XI. potrebno također povući u razmatranje.

I.

1. Enciklika[13]: »Ubi arcano« (od 23. XII. 1922.).

Između triju enciklika, koje u ovom dijelu dolaze u obzir na prvom je mjestu i po vremenskom slijedu i po važnosti, kojom raspravlja o društvenom moralno-socijalnom zlu enciklika »Ubi arcano«. Ona je program Pija XI. Ono, što mu je najviše na srcu ležalo, rekao nam je u njoj. Saznajemo tako na što drži da mu valja u prvom redu svratiti svu pažnju i čemu mora po nadahnuću Gospodinovu posvetiti sav svoj upliv.

Tu je svoju misao izrazio Pijo XI. riječima: Pax Christi in regno Christi. Duh čitave ove prve enciklike stremi k jednom velikom cilju: preporoditi materijalno i moralno izranjeno ljudsko društvo . . . izliječiti boli i rane njegove, pokazati mu put, koji donosi mir . . . i zadovoljstvo u duševnom i društvenom životu.

Problem »sreće« u životu ljudskom ne treba mu tek rješavati. Riješili su ga veliki umovi, prosvijećeni i uzneseni dahom Kristove ljubavi. A jednako su ga ispravno riješili i oni, koji se ne broje k velikanima ljudskog prosvjetnog napretka, ali ih valja pribrojiti k herojima ljudske moralne veličine: sveci Božji, bili oni na oltarima, bili u bijednim rovovima, umrli nezapaženi i neopjevani. Na to staro rješenje upire i Pijo XI., jer drugog rješenja nema.

Nama godi, što možemo svom savremenom rodu svratiti pozornost na riječ prvog svećenika u Crkvi Kristovoj. Ne

---

[10] AAS, XVI (1924), str. 62.
[11] AAS, XX (1928), str. 5.
[12] AAS, XX (1928), str. 277.
[13] AAS, XIV (1922), str. 681; Vrhbosna (prijevod) br. 3/1923., str. 17—27.

toliko radi onih, što stoje po strani i ne uvažuju riječi Crkve i njezinih funkcionara, nego radi svojih vlastitih pristaša. Nijesu ni svi naši prožeti ispravnim duhom evanđeoskog nauka. I među katolicima se dnevno opažaju trzavice, borbe i otpadi. Savremena autoritativna riječ dolazi u horu.

U naš se život zarinuo krvavim uspomenama svjetski rat. Najstrahovitiji, što ga bilježi povijest. Sjeme razdora, što ga je do tog doba posvuda marno sijala moderna znanost, zadahnuta neprijateljstvom prama gospodstvu Božjem, ne samo da taj strašni rat nije ugušio, nego je on šta više, silom i krvlju još žešće podjario mržnju među narodima i među samim građanskim staležima.

Pa makar da je kod zelenog stola uglavljen mir — »svakome je jasno[14]: niti pojedincima, niti društvu ljudskom niti narodima još do sada nije osvanuo p r a v i m i r iza one ratne nesreće. Još čeznu za radinim i plodnim mirom, što ga svi traže«.

Polazeći od ove činjenice Pijo XI. ustanovljuje: da je osjetljivo stradao i još uvijek stradava:

A) **društveni život.** Njegova je slika po riječima i tačnom zapažanju papinom — jadna. Razmahala se l a k o m o s t za imetkom, te s njom spojena š k r t o s t; prati ih p o h l e p a za vlašću i gospodstvom. Ni bogati ni siromašni ne biraju sredstva: sad z a s t o j u radu (štrajk) bilo od dobre volje, bilo pod silu, sad n e m i r i s v a đ e. Otud n e z a d o v o l j s t v a, a i osjetljiva š t e t a i s jedne i s druge strane. Na dnevnom su redu b u n e, z a v j e r e, s p l e t k e socijalnog i političkog karaktera; jednako na sramotu ljudskog roda o t i m a č i n e i r a z b o j s t v a: pogibaju čas građanske, čas službene osobe. Međusobne p r i j e t n j e, z a s t r a š i v a n j a, izmjenjuju se i slijede l a ž i i v a r a n j a.

Krivo je takovom stanju **»nepoštenje stranaka«**. Jer: »obično stranke u državi u međusobnoj borbi ne idu prema

[14] »Hoc enimvero nemini est obscurum: nec hominibus singulis, nec hominum societati, nec populis, post illam belli calamitatem, a d h u c pacem veri nominis esse quaesitam; actuosamque et fructuosam tranquillitatem, quam omnes expetunt, a d h u c desiderari«. Actes de S. S. Pie XI. tom. I. str. 141.

raznolikosti mnijenja za zajedničkim dobrom, nego služeći svojim **strančarskim koristima** idu za propašću ostalih«.

Moralna je nota ovakovog društvenog života, kako ga riše Pijo XI., duboko negativna. Kršćanski se život u svjetlu pozitivnih kreposti teško može razvijati u takovoj sredini. Što se ipak pozivno kreposnog razvija i napreduje u velike je prigušeno i potisnuto iz javnog života. Banči se »strančarsko nepoštenje«. Oštri ovaj izraz nije upravljen možda samo izvjesnim liberalnim strankama, nego svima bez razlike. Jer se u našem savremenom životu viđa, kako može biti stranka, pa makar po programu bila i najsimpatičnija, često razvojem prilika natjerana na posao, kojeg bi se morala stidjeti. A jednako se u cilju održanja i svog stranačkog ugleda počesto daje zavesti na čine, koji možda nalaze opravdanje tek ako ih opravdava jedan skroz subjektivni nazor.

Pa makar Crkva i ne odsuđivala ovog demokratskog oblika vladavine,[15] gdje dolaze do izražaja i do upliva najheterogeniji stranački elementi, ipak je očito — naglašuje Pijo XI. — da u tom sistemu između svih najviše dolazi do izražaja nepoštenje stranaka.«

B) **obiteljski život** pruža u moralnom i socijalnom pogledu velik razlog zabrinutosti. Pao je normalni odnos između služinčadi i gospodara, izgubila se potrebna poslušnost, koja je osnovka obiteljske zajednice. Niti djeca slušaju roditelje, niti sluge gospodare. Zapinje rad. Lakoumnost ženskog svijeta (ples i moda) navodi na rastrošnost. Muškarci zbog toga često posižu za krađom. Rastrošnost dovodi u bijedu i siromaštvo. Pala je silno i vjernost među bračnim drugovima. Otud također i ubijstva i propadanje. Nestajanjem pravog shvaćanja za rad i napredak banči se danguba i lijenost; propadaju obitelji, povećava se broj buntovnih nezadovoljnika. Kod jedne klase raste tako strah pred onim, što bi se moglo dogoditi, kod

[15] »Deinde in re publica fere solent partes, non pro opinionum varietate, commune bonum sincere spectantes, inter se contendere; verum propriis servientes utilitatibus in perniciem ceterorum...« »Quas formas etsi Ecclesiae doctrina ut cetera, quae iure et ratione sunt instituta — non reiicit, tamen inter omnes liquet eas factionum **improbitati** facile patere«. Actes de S. S. Pie XI. t. I. str. 144.

druge se povećaje m r ž n j a na »buržuje«. Nije zato na zadnjem mjestu ovaj nezdravi familijarni odnos kriv propadanju i nazadovanju u trgovini i u industriji, kao i u znanosti i umjetnosti.

I što je rezultat? »Nestalo je u mnogim krajevima onoga **načina života,** koji se **pristoji kršćanima,** tako te se čini, da ljudsko društvo ne samo ne napreduje u sveopćoj obrazovanosti, čime se običaju ljudi hvaliti, nego da se **vraća barbarskom divljaštvu**«.[16]

Ovo je evo pozitivan sud o moralnoj vrijednosti naše savremene kulture. Katoličkom vjerniku je ovo mišljenje najvišeg autoriteta. Ali sve da ono i nije tolikog autoriteta, ono je logički zaglavak iz premisa, koje tačno označuju život. Sud je ovaj porazan po naše društvo. S njim u vezi možemo potpuno razumjeti onu kolosalnu skrb, koju razvija Pijo XI. na sve strane u cilju, da probudi i razbukti na novi život zamrle i zaspale katoličke snage.

C) **Vjerski život** pretrpio je ratom silnu štetu Propadanje duhovnih vrednota poraslo je napadno. I materijalno je Crkva stradala: otimanjem crkvenih zgrada (crkve, sjemeništa), uništenjem »plodnih poljana« misijskog djelovanja u dalekim krajevima i konačno opustošenjem nekih sjemeništa.

»Žalost nas obuzima . . . na premnogim mjestima je zamuknulo propovijedanje riječi Božje . . . Toliko više treba oplakivati štetu na području duhovnih i nadnaravnih stvari, s kojima je spojen život duša, koliko duh nadvisuje prolaznu tjelesnost.«

Istražujući uzroke ovih zala, koja pritištu kršćanski svijet u naše doba, Pijo XI. ustanovljuje:

a) na prvom mjestu: m a t e r i j a l i s t i č k i d u h v r e m e n a. Taj se pokazuje u neumjerenoj pohlepi za materijalnim dobrima. »Ništa nije među ljudima toliko rašireno kao nemar za vječna dobra . . . A svojstvo je materijalnih dobara, da u neurednoj težnji rađaju kvarenje ćudoređa i neslogu;«

---

[16] »desideratur . . . multis partibus, quae sit christianis digna consuetudo vivendi, usque eo ut humana societas non modo non progredi ad omnem excellentiam, quemadmodum gloriari homines solent, sed ad barbarorum feritatem regredi videatur.« Actes . . . str. 146.

b) na drugom mjestu: egoizam pod plaštem patriotizma. Baš ova crta javnog društvenog života ubija javni (i privatni) moral. Tobožnja domovinska ljubav i zauzetost za dobro naroda i domovine ovijena je redovno plaštem »općeg dobra«, t. zv. »rada za narod«, a u suštini je neiskrena sebičnost;

c) na trećem mjestu: vjerski indiferentizam ili laicizam. Nemar za Božje zapovijedi, prezir Krista i njegove Crkve; rušenje obiteljskog i domaćeg mira, oduzimanje sakramentalnog značaja ženidbi; tjeranje vjerske obuke iz škola. Naše društvo vidi doduše strašne posljedice svojih teorija i praktičnih protuvjerskih ustanova . . . Ali prelazi preko njih kao da one nemaju **uzročne** veze s onim, što je taj moderni kulturni napredak donio, a društvo prihvatilo.

Ne mogu pak mirne duše prijeći pokraj tih činjenica oni, koji spoznaju, da se život naš ne može razvijati bez zahvata Božje ruke. Jer on se uistinu i razvija samo uz neprestano sudjelovanje Gospodara života. Slobodna čovječja volja dolazi doduše do izražaja u životu, ali nije u stanju da promijeni osnovnog stava: naše potpune ovisnosti od Boga. Moralni red, nad kojim se krili svemoguća volja Božja, obuhvata sve težnje ljudske duše i sve čine, po kojima ljudi imaju da dođu do svoje konačne svrhe. Nije tu samo odnos prema Njemu kao našem konačnom cilju, nego i prema ljudima, s kojima živimo, jednako kao i prema nama samima. Taj put, kojim moramo da kročimo, On nam je odredio. Sve nam je k tome dao, što nam treba. Do nas je samo, da svoju volju uskladimo s tim moralnim redom.

Sve su ljudske ustanove dobre samo u toliko, u koliko ne prelaze ovih osnovnih pogleda i u koliko se razvijaju prema njima. Ali ljudi nijesu u stanju da nađu jedan zakonik, po kojemu će se svi i za sva vremena ravnati na putu kroz život. Dao ga je opet sam Bog. Onima, do kojih je doprlo svjetlo na svijet doneseno po Kristu, u Crkvi njegovoj, a onima, koji još sjede u tami i u sjeni smrti upisao je u srca, što da čine, da svoj životni poziv ispune.

Zato ima Crkva da pruži lijek za moralni preporod našeg savremenog društva: mir Kristov! Taj je mir jedini zalog društvene pravednosti, za kojom svi vapiju. Nadovezujući

na misao sv. Tome Akvinskog ističe, da »pravi i iskreni mir više spada na ljubav, nego na pravdu; jer pravda uklanja samo zapreke mira kao nepravdu i štetu, dok je mir u pravom i osobitom smislu čin ljubavi.[17]

U praktičnoj primjeni za život to znači:

a) uživati umjereno i dobra ovog svijeta;

b) obuzdati požude, vratiti čast duhovnim stvarima, pridići ćudoređe i obasjati dostojanstvo čovječje osobe;

c) očuvati red, zakon i vlast;

d) prikloniti se pouzdano i potpuno katoličkoj Crkvi.

»A budući da je jedino Crkva od Boga postavljena tumačiteljica i čuvarica istina i zapovijedi, to ona **jedina** i posjeduje pravu i neiscrpivu sposobnost, da i sa običnog života, te sa domaćeg i građanskog društva izbriše ljagu tako zvanog materijalizma, koji je tu već toliko štete nanio i da na mjesto toga usadi u srce kršćansku od svake filozofije uspješniju nauku o duhu t. j. o besmrtnosti ljudskih duša i da sve među samim građanskim staležima i u cijelom narodu poveže nekim višim osjećajem dobrohotnosti i nekim kano bratstvom.«

»S toga **jedina** Crkva, ojačena istinom i jakošću Kristovom može istinski urediti ljudske duše; ona **jedina** može pribaviti Kristov mir ne samo za sadašnjost, nego ga može utvrditi i za budućnost, suzbijajući pogibelji novih ratova, koje već nasrću. **Jedina** naime Crkva po nalogu i zapovijedi božanskoj uči, da se ljudi u svemu moraju ravnati prema vječnom Božjem zakonu radili oni, što mu drago, javno ili privatno, pojedinačno ili ujedinjeni u društvu . . .«

»Iz toga slijedi, da istinski mir, onaj naime tako željeni Kristov mir može opstojati samo onda, ako svi ljudi u javnom i u zasebnom životu vjerno obdržavaju Kristovu nauku, njegove zapovijedi i primjere i ako Crkva, kad bude na taj način pravo uređena ljudska zajednica, vršeći svoju božansku službu uzmogne štititi svakolika Božja prava bilo na pojedine ljude, bilo na ljudsko društvo.«

Evo tu je kompas, prema kojem katolicima valja udesiti praktično držanje. Da se i »ponajbolji Kristovi vjernici, pače i svećenici« ne okuže »žalosnom zarazom zabluda«, valja slušati Crkvu i **doista** se ravnati prema njezinim uputama. Sveti Otac bolno konstatira, da se razmahao »neke vrsti moralni juridični i socijalni modernizam«, koji jednostavno prelazi preko direktiva sv. Stolice i ne obazire se na njih, kao da ih nema ili kao da se one njih ne tiču. Ta zaraza, koliko je razumljiva kod liberalaca, toliko je nerazumljiva kod vjernika,

[17] S. Th.: Summa theol. 2. 2. q. 29. a. III. ad 3.

što više i kod svećenika. Kako se svojedobno polagano ušuljao i među njih onaj dogmatski modernizam, tako Pijo XI. diže za vremena svoj glas, da se ne ušulja i ovaj moralno-juridični i socijalni modernizam.

Da se ne bi dogodilo, da i katolici ne vode računa o **katoličkoj nauci** u pitanju vlasti države, o dužnoj pokornosti prema toj vlasti; u pitanju prava vlasništva, odnošaju državâ, radnika i gospodara; odnošaju Crkve i države, pravima rimske Stolice, povlasticama biskupskim; konačno u pitanju o pravima, što ih ima prema pojedincima i svim narodima Krist — evo, što nalaže papa:

»Koliko ih ima, koji se u svojim govorima spisima i čitavu načinu života tako vladaju, kao da su toliko puta izdane **nauke i propisi papinski**, osobito Leona XIII., Pija X. i Benedikta XV. izgubili svoju prvotnu snagu i posvema zastarjeli . . .«

»Treba dakle osvježiti one nauke i propise, koje spomenusmo; treba u svima raspiriti žar vjere i božanske ljubavi, jer on jedini može potpuno otkriti smisao onih nauka i siliti na obdržavanje spomenutih propisa. A hoćemo, da se ovo vrši u prvom redu kod odgoja kršćanske mladeži, pogotovo kod one, koja se blagoslovno puna nade sprema na **sveti red** . . .«

Dakle kod bogoslovske mladeži. Bogoslovska sjemeništa imaju postati rasadišta, gdje će se cijepiti, širiti jačati papinski duh, »toliko puta izdane nauke i propisi papinski.« I ne samo poglavari sjemeništa, nego u prvom redu biskupi, moraju bditi nad tim, da li njihovi bogoslovi primaju ovaj papinski duh u sjemeništima. Jer jedino onda će si uzgojiti kler, koji će se i moći i znati oduprijeti »moralnom, juridičkom i socijalnom modernizmu«, novoj i teškoj pogibelji sadašnjice.

Da po nekom planu pokaže uspjeh i postigne preporod u moralno-socijalnom pogledu, iznio je pred cio kršćanski svijet svoj program.[18] Tačke su mu ove:

1. Duhovna obnova vjernika — živi praktični kršć. život.
2. Saziv ekumenskog koncila — nastavak vatikanskoga.
3. Katolička Akcija — apostolat katol. laikata.
4. Savremeni pastoralni rad svjetovnog i redovnog klera.
5. Odgoj kršćanske mladeži — na vjerskom temelju.

---

[18] O tom sam napose pisao u »Glasniku biskupija bosanske i srijemske« br. 8/1929. pod naslovom: Ideje vodilje pape Pija XI., str. 61.—64.

6. Jedinstvo Crkve — s osobitim obzirom na istočnu.
7. Rješenje rimskog pitanja — t. j. odnos s Italijom.

Iz ovog je programa već gotovo u svim tačkama riječ postala djelom. Nije mi svrha, da ovdje razvijem sliku ovog mnogostrukog aktiviteta Pija XI. Od aktuelne je važnosti, što je u tom radu i koliko išlo za unapređenjem socijalnih i moralnih snaga savremenog društva, nakon ovako živo potcrtanih društvenih rana, opisanih u prvoj enciklici.

2. Enciklika[19] »Quas primas« (od 11. XII. 1925).

Socijalni se i moralni preporod društva može izvesti samo na taj način, da u svijesti sviju prodre duboko uvjerenje i osjećaj — da je Bog među nama i onda, kad smo zabavljeni čisto profanim stvarima. Da svi od najvišeg do najnižeg u državi spoznaju: da smo doista »civitas Dei«, i da to moramo postati, bilo u većem bilo u manjem stupnju.

Činjenica je, da smo mi svi: članovi Crkve, jednako kao i oni, koji je ne poznaju, pod vlašću Kristovom. Činjenicu njegovog vladarskog božanskog prava ne može ukloniti ni žalosna opstojnost, da veliki dio ljudskog roda, pa i među samim kršćanskim i katoličkim narodima, ne spoznaje pravog stanja stvari. Većina se zanosi mislima, koje lutaju daleko od puteva Gospodnjih... Jedni u oholosti svog života ne osjećaju, vele, Njegovu potrebu, niti zapažaju Njegove ruke; drugi u razuzdanosti i potpunom popuštanju nižim sklonostima zaglušuju glas Njegov, što se javlja u savjesti; treći u prevelikoj skrbi za materijalnim potrebama, pritisnuti brigama za kruh svagdanji, kao da zaboravljaju, kako će se najedamput naći odsječeni od svih tih briga i poslova, a u nemogućnosti, da nadoknade proteklo vrijeme. Svi se ovi bave sitnim i neznatnim poslovima za život, a puštaju s vida jedino veliko i potrebno: konačni cilj ovog našeg života.

I zato valja neprestano tamo navraćati poglede ljudi, da njihovu svijest živo prožme ova spasonosna misao. Od nje će onda padati i prema njoj se određivati naša briga, naše veselje, i naša žalost za druge stvari, poslove i događaje, što nas iznadu zadesiti u životu.

---

[19] AAS, XVII (1925), str. 593.

Pijo XI. nadovezuje na misao svog predšasnika Leona XIII. da se »bez ikakve dvojbe u vlasti Isusa Krista nalazi sav ljudski rod«, te veli:[20] »I nema u toj stvari **nikakove razlike** između pojedinaca, obiteljskih zajednica i političkog društva, jer su **jednako** pod vlašću Kristovom bilo pojedinci, bilo oni, koji su se u društvu ujedinili.« Držeći pred očima naše savremene prilike izvodi:

»Dakle neka se oni, koji upravljaju sudbinom narodâ ne ustručavaju i sa strane svoje i sa strane svoga naroda iskazivati javnu počast i posluh vlasti Kristovoj. Tako će naime sačuvati svoj **auktoritet** i time povećati i promaknuti **sreću** svoje domovine. Što smo naime na početku pontifikata pisali[21] kako je ugled prava i poštivanje vlasti veoma umanjeno, to u jednakoj mjeri vrijedi i odgovara današnjim vremenima...«

»Ako dakle ljudi javno i privatno budu priznali kraljevsku vlast Kristovu, sigurno je, da će onda čitavo ljudsko društvo napuniti nevjerojatna dobročinstva kao: prava **sloboda, stega, poredak, sloga,** i **mir** . . .«

»Ako knezovi i zakoniti izabrani glavari budu uvjereni, da se njihova vlast osniva na poslanju, koje su dobili od božanskoga kralja više nego na njihovom vlastitom pravu, jasno je, kako će se oni tada sveto i mudro služiti svojom vlašću i da će se kod donošenja zakona i kazna za kršitelje u prvom redu obazirati na opće dobro i na ljudsko dostojanstvo podložnika. **Tada će istom mir i poredak procvasti i ustrajati,** jer tada će biti uklonjen svaki razlog bune.«

Da se u vlasti Isusa Krista nalazi sav ljudski rod, nije za one, koji Isusa iz Nazareta smatraju utjelovljenom drugom osobom presvetoga Trojstva — nikakova novost. Pojam Kristovog Božanstva uključuje u sebi ovu činjenicu. Ali je ljudima premalo u svijesti sav praktički sadržaj i važnost te činjenice: kako pojedinac sav ovisi o Bogu, tako i obiteljska i politička zajednica. Dakle i države, pod kojom god formom vladavine bile.

Naprotiv: ima li ikoga danas tko toliko nemarno prelazi preko činjenice vrhovne Kristove vlasti kao državni upravljači i gospoda, što odlučuju sudbinom naroda? Nismo li mi i ovo naše doba svjedoci baš jednog sistematskog, očito svijesnog i proračunanog postupka, kojim se otkida, sužuje, vrijeđa i zanemaruje svaki Božanski upliv na naš život? Zar nije borba protiv pravâ Crkve zapravo borba protiv Krista? Traži

[20] Dogmatske izvode i obrazlaganje uzimam ovdje kao poznate i dokazane, te ne ulazim potanje u čitav prvi dio ove važne enciklike.

[21] U enciklici »Ubi arcano«. Vidi izvode u ovoj radnji na strani 235.

li danas katolička Crkva išto, što bi smjeralo na nekakovo svjetovno gospodstvo i vlast? Nije li njezin stav, što ga zauzima u pitanju odgoja djece, dakle u pitanju vjeronaučne poduke u školi, osnovan na naravnom i pozitivnom pravu, što ga ima kao savršena društvena zajednica?

Tjerati svećenika iz škole znači u ovim prilikama tjerati Krista iz ove javnopravne ustanove. Izlučivati svećenika i njegov upliv iz javnog života, papu iz međunarodnih udruženja, znači odstranjivati Krista iz javnih manifestacija i opće korisnih institucija. Ne osvrtati se na vjerski momenat u znanosti, umjetnosti, literaturi, nego dozvoliti poruge, izravne pogrde i historičke neistine, puštati ih da se nekažnjeno na sablazan sviju šire, znači izrugivati se vlasti Kristovoj i uživati samodopadno u svom nekom ljudskom naduvenom uobražavanju. I doista, gledajte ljude na vlasti: one na najvišim i one na nižim položajima! Kad su i gdje su dali osjetiti svima i svakomu, da ih prožima uvjerenje o izravnoj ovisnosti od Krista Kralja? Nemate li u dodiru s njima osjećaj, da oni ne poznaju vlasti nad sobom? Znate li, da su u velikoj većini povezani po čitavom svijetu obvezama nekih, na pô tajnih, na pô javnih udruženja, pa da pod direktivama ovih internacionalnih nevidljivih direktora rade na uklanjanju svakog traga kakovoj Kristovoj vlasti? Zar ne stvaraju znanstvene teorije da opravdaju svoj »humani« stav? Nijesu li podigli čovjeka do Božanskog ugleda i ne rade li sve »u ime čovjeka« i »u ime naroda«? Ne govore li i nama sasvijem slobodno, da oni o pitanju Boga i religije, kao odnosa k njemu i životnom našem cilju, kao posjedu prekogrobnog vječnog života — neznaju ništa . . ., pa da se prema nečemu, za što ne znaju izvjesno, ni ne mogu ovdje opredjeljivati?

Takovom shvaćanju služe često nosioci vlasti. Oni pak, koji nose sobom jedno ispravno kršćansko uvjerenje, teško dolaze do vlasti. Ili ako i dođu, ne mogu da u potpunoj neovisnosti i slobodi provedu svoje ideje, koje jedine mogu da uvedu red i pobjedu pravice među narodima.

Ogroman dio našeg socijalnog života apsorbira državna politika. I ona t. zv. vanjska, što ima da bdije nad pravima i ugledom države i državljana, a osobito ona t. zv. nutarnja, koja dijeli pomoć, ublažuje bijedu, podiže napredak na

svakom polju, a naročito provodi pravdu među državljanima. Problem vlasti i autoriteta potcrtava Pijo XI. u smislu vječnih zakona i stare nauke naše Crkve: to je rješenje savremeno i ako mu vlastodršci i njihovi teoretski pomagači otklanjaju uho. Mi ga ističemo s naročitom tendencijom, da ono postane svojinom našeg društvenog političkog života. I zato će katolički narod u vrtlogu najraznovrsnijih i najoprečnijih mišljenja moderne pravne političke znanosti usvojiti misao pape Pija XI., i za nju vojevati. Ne može ona biti na štetu ni naše domovine i države! Kamo sreće da i svim faktorima javnog našeg života postane u tami svetim svijetlim stupom... Ne bi onda dolazilo kod nas do pojava, kakove kroz ove posljednje godine, a naročito kroz posljednje dane proživljavamo s užasom i bolju u duši..., obnavljajući žalosne, krvave uspomene; s neizvjesnošću očekujući, da li će nas zateći nova borba u budućnosti za primitivno pravo religijskog uzgoja djece u školi; s nervozom izgledajući sanaciju mnogih socijalnih povreda prava čitavih slojeva, krajeva, ili ustanova...

Mir, poredak, zadovoljstvo i s njim napredak može procvasti, i može ustrajati istom onda, kad u narodu nestane svakog razloga — bune. A buni je razlog uvijek, pa i u naše dane, povrijeđena pravda.

Ispraviti se mora pogrešno shvaćanje o izvoru vlasti, što ga je moderna znanost raširila. Nije narod izvor vlasti, nego je izvor — Bog, a narod samo određuje nosioca. S tim je u vezi i pitanje autoriteta vlasti. Kraj postupka, što ga moderni tobožnji demokratizam provodi u državnoj upravi ne može autoritet vlasti da raste i jača. Nužno mora da pada. Podsjećam na demokratske vlade u Rusiji, svojedobno u Portugalu, Italiji i Francuskoj. Parlamentarizam se u čitavom nizu država u naše dane pokazuje slabim, gotovo nemogućim. Bez autoriteta nema reda u državi. A bez reda nema napretka ni zadovoljstva, dakle ne postizava država svog prvotnog cilja.

Ništa nije ljudima više na ustima, nego »sreća domovine«. Vjerujem pak, da je barem u našem hrvatskom narodu ogromnoj većini ne samo na ustima, nego i na srcu. Ljudi znadu da ginu za domovinu čak i onda, kad to nije ni potrebno, ni korisno. U nekom romantičnom zanosu ljube svoju domovinu

zaboravljajući pri tom, da je domovina živi rod, živa zemlja i svetim spomenima ovijeni krajevi pradjedova. I taj rod, koji živi i koji će živjeti do volje Božje valja učiniti zadovoljnim na ovoj grudi, na kojoj ga sunce božje grije. A zadovoljstva pojedinca, obitelji, naroda, pa zato ni sreće domovine nema i ne može biti tamo, gdje narod ne živi po Božjim zakonima. Beatus populus cuius dominus Deus eius!

Pravi patriotizam će zato uzgajati narod i u njegovoj vjeri. Tražit će harmoniju između potreba duha i tijela, zapravo: nastojat će, da se jedno ne razvija na štetu drugoga. Predstavnici narodni nikad ne će biti u pravom smislu oni, koji ne žive s dušom svog naroda i ne vode brige o duševnim njegovim zahtjevima. Pa ni onda, kad kraj raznovrsnih izbornih sistema i metoda uspiju da u većini tobože zastupaju najšire slojeve ili da prigodom izbora prikriju nekako pravo svoje lice! Nikad narodna duša ne će odobriti njihovih koraka. Čekat će u potištenosti čas svog slobodnog kliktaja i tad će u tijesnom oslonu na Gospodara života i smrti urediti i svoje društveno stanje.

Zato će »knezovi i zakonito izabrani glavari« u svom narodu postići »pravu slobodu, stegu, poredak, slogu i mir« samo onda, ako manje budu isticali svoje »pravo«, a više pomišljali na Krista, od kojeg je sva vlast i svako pravo . . . Sveto i mudro — veli Pijo XI. — služit će se oni onda svojom vlašću na opće dobro; a to će donijeti mir i poredak, bez kojeg državnoj zajednici nema opstanka.

Kad vidimo s kakovim jasnim pogledom Pijo XI. gleda na nezdrave odnose u većini evropskih država (i izvanevropskih) — diviti se moramo muževnoj i sigurnoj riječi njegovoj. Dok govori »knezovima i upravljačima« kako će očuvati svoj ugled i usrećiti svoju domovinu i dok im izlaže jedino zdrave misli, otvoreno im veli, da je njihovo sadanje stanje bolesno, jer je protivno iznesenim pogledima. Nama je pak dužnost, da te poglede unosimo u narod i njegovu inteligenciju. Da u njima i s njima pripravljamo tako u društvenom obziru jedno preporodno doba bolje narodne budućnosti.

»O kako bi sretni bili ljudi, kad bi i pojedinci i obitelji i države pustile, da im Krist vlada! . . .«

Moralnu stranu ove savremene zablude, koja eliminira Krista iz društvene i državne uprave ističe papa Pijo XI. upozoravajući na **laicizam**, »pošast, od koje je naše vrijeme zaraženo.« Intelektualne zablude rode moralnim zlom. Opisao ga je izvrsno u enciklici »Ubi arcano«:

»Ovaj **zločin** nije u jedan dan dozrio, nego već odavna klija u krilu država. On sastoji u tom što ljudi stadoše nijekati vlast Kristovu nad svim narodima. Stadoše nijekati ono, što iz Kristova prava izvire: pravo Crkve, da naučava ljudski rod, da daje zakone, da upravlja narodima, vodeći ih u vječno blaženstvo . . .«

Jedni stadoše stavljati Kristovu vjeru u red lažnih nauka: drugi je sasvim ukloniše i uvedoše neku »naravnu religiju«, a treći zabaciše i Boga samoga...

»Gorki plodovi« ovih zabluda osjećaju se danas na sve strane. Na »nedostojni muk«, kojim se prezire preslatko ime našeg Otkupitelja na međunarodnim kongresima i u sabornicama, treba odgovoriti naglašavanjem i isticanjem prava kraljevskog Kristova dostojanstva i vlasti.

I zato papa naređuje svetkovinu **Krista Kralja** svake godine na posljednju nedjelju mjeseca listopada uz obnovu posvete presv. Srcu Isusovu. Nema sumnje, da ova odredba već donosi one koristi, koje papa u enciklici spominje: Crkvi — slobodu, vjernicima — snagu i krepost, državama — dužnost Kristu se javno klanjati i pokoravati. Ne možda svagdje sve ove koristi. Ali meksički mučenici, što umirahu u naše dane s usklikom: Slava Kristu Kralju! dokazuju, da je snaga i krepost, kojom oni žrtvovaše svoje živote, plod ovog spoznanja i poštovanja Kristove kraljevske vlasti. Među katoličkim pripadnicima pojedinih država bez sumnje jače i brže dozrijeva misao, da Crkvi treba u njihovim zemljama osigurati slobodan razvoj i slobodu djelovanja, jednako kao što energično traže od države da poštuje Krista Kralja u donošenju zakona i krojenju pravde.

Ove se praktične koristi, kako socijalne, tako moralne već zapažaju kod jednog općenitog pogleda na aktivitet katolika u pojedinim zemljama. A imamo opravdanog razloga vjerovati, da će budućnost biti još bolja, unatoč protekcioniranom širenju bezvjerja. Baš ova briga predstavnikâ i velikosvećenikâ naše katoličke Crkve i njihovo snažno zauzimanje, ne će i ne može ostati bez vidnog uspjeha. Preko biskupa i

preko svećenstva razvit će se još jači rad na socijalnom i moralnom polju u svjetlu ovih načela, koja donose zdravi preporod. Katolička akcija je već danas jedan važni i snažni realni zahvat u život naroda.

*

Na jednu misao iznesenu u ovoj enciklici hoću napose da se osvrnem. Sv. otac veli:

»Svečanost Krista Kralja, koja se odsele godimice imade slaviti puni nas dobrom nadom, da će se ljudsko društvo k preljubljenomu Spasitelju u dobar čas **žurno** vratiti. Dužnost bi katolika naravski bila, da ovaj povratak svojim djelovanjem uskore i ubrzaju. Ali većina njih, čini se, da u socijalnom životu nemaju onakova ni **ugleda ni položaja,** bez kakva nipošto ne bi smjeli biti lučonoše istine. To se možda imade pripisati **sporosti ili plašljivosti dobrih,** koji se ili ne opiru uopće ili se premlohavo opiru; i zbog toga neprijatelji Crkve nužno postaju sve smioniji i bezobzirniji. A kad svi vjernici uvide, da se pod barjakom Krista Kralja **moraju hrabro i neprestano boriti** neka onda **planu vatrom apostolstva** i neka pregnu otuđene i neuke duše pomiriti sa Gospodinom svojim i zaštiti njegova prava neokrnjena.«

Iz ovih riječi izvire jedan bolni prigovor, — koji se tiče sviju nas. Naročito on pogađa one, koji ni do današnjega dana pravo ne shvatiše svog vremena ni svojih dužnosti u njemu. Za aktivnu našu i uspješnu saradnju u djelu preporoda vrijede načela:

1. Katolici se **moraju** boriti — hrabro i neprestano.
2. Katolici si moraju osvojiti u socijalnom životu — ugled i položaj.
3. Katolici se moraju otresti — sporosti i plašljivosti.

Takav je duh našeg vremena. Ne samo pojedinci, nego organizovane skupine navaljuju na katoličku Crkvu i njezinu nauku. Potkopavaju je sistematski. Ne samo po velikim gradovima, danas već i po manjim mjestima gotovo u svakom selu. Novine, knjige, kina, organizacije liberalnog ili areligioznog duha. Tu nema vremena razmišljanju: borba je nametnuta, ona bukti; katolici **moraju** u borbu.

Papa hoće da potakne savjest onih katolika, koji su po svom socijalnom položaju viši i ugledniji. Nažalost takovi se rijetko ističu u našim katoličkim organizacijama. A kako dobro djeluje njihova aktivnost i prisutnost. Mi još uvijek krivo smatramo da je polje borbe i rada u prvom redu prepušteno onima nižima, dok je upravo obratno istina. Znamo da

se u obiteljima nekih veoma uglednih pojedinaca poštuje vjera i vjerski odgoj; ali naši časopisi često ne prodiru do njih, naše organizacijske potrebe ne nalaze razumijevanja. Oni još uvijek gledaju s visoka na ovaj sitni rad, u misli, da svojim držanjem ne škode Crkvi. A baš u njihovom postupku leži ona sporost i mlohavost, na koju se tuži Pijo XI. Jer dok se jedna grana katoličke akcije svojim polaganim radom, uz suzbijanje poteškoća svih mogućih vrsti, ipak konačno sama probije do ponosnog nastupa i samostalnog svog života — prođe mnogo vremena. Brže bi i sigurnije isplivala i širila svoj blagotvorni utjecaj, kad bi joj od početka bili skloni i aktivno pri ruci i oni, na koje bi s pravom mogla da računa.[22]

»Vatra apostolstva« mora da užge srca katolika. Samo se od te vatre nada Pijo XI. obrani prava Kristovih u savremenom životu. Doista — vrijeme je naše strašno. Brat mora da spašava brata i čuva ga za Krista i Crkvu. Svaki pojedini mora da bude apostolom. Zlo je uspjelo da se raširi posvuda. Vreba na svakom koraku. Bacaju mreže već na duše onih najmlađih ... traže ih za sebe i odvlače od Krista.[23]

Kako je jadno i kako bolno znati, da se to zbiva pred očima našim, a uz pasivno držanje tolikih katoličkih roditelja i tolikih katoličkih učitelja!

3. Enciklika[24] »Miserentissimus Redemptor« (od 8. V. 1928.).

U »kraljevstvu Kristovom«, u dolini suza, valja da steknu ljudi svoje spasenje. Sveukupno ljudsko društvo strada od tolikih nevolja i bijeda, a Crkvu samu pritištu neprestani napadaji i zasjede. I zato vrhovni stražar traži skrbno načine, kako će misli umornog i izmučenog ljudstva što uspješnije

---

[22] I u našem se vjersko-preporodnom djelovanju zapaža ova činjenica. Bilo po manjim mjestima, bilo u samom Zagrebu, oni od položaja, ne mare za katoličke organizacije. Istina, možda su i organizacije nešto skrivile. Ali nipošto i nikada toliko, da bi im se morala uskratiti izdašna pomoć.

[23] Podmladak ili naraštaj onih liberalnih društava, koja vjerski momenat odnemaruju ili pozitivno izlučuju (Sokolstvo, Vidovićeve škole), »Novosti« i »Jutarnji list« — naših najmlađih i odgojni dječji listovi bez pozitivnog vjerskog značaja.

[24] AAS, XX (1928), str. 165.

privezati uz jedinu potrebnu svrhu: spas duša. U smjeru izloženog svog shvaćanja vraća se Pijo XI. nakon 6 godina ponovno onamo, gdje je onako živo upro crtajući tamnu sliku savremenog društva u enciklici »Ubi arcano«: bez preporoda duša, nema preporoda društva. I koliko je moralni preporod pomakao naprijed ustanovljenjem svetkovine Krista Kralja i uznesenjem najintimnijih osjećaja sviju vjernika k Njemu, kao cilju života našeg, toliko ga opet nakon 3 godine pomiče naprijed ustanovljivanjem: blagdana naknade.

»Nije dosta ako Boga častimo samo onim štovanjem, kojim ili iskazujemo dužno klanjanje njegovom najvišem veličanstvu ili molitvom priznajemo njegovo vrhovno gospodstvo ili zahvaljivanjem slavimo njegovu beskrajnu darežljivost . . . , nego: treba **okajati** uvredu nanesenu Bogu po našim nedjelima i pokorom opet uspostaviti povrijeđeni red . . . ; treba **zadovoljiti** Bogu pravednomu osvetniku za naše nebrojene grijehe, uvrede i nemarnosti . . . ; treba posveti **dodati naknadu,** da se njom grijesi sasvim izbrišu, da ne bi možda svetost vrhovne pravde odbila našu bestidnu nevrijednost i da se ne bi prije na naš dar rasrdila i otklonila ga, nego li ga milostivo primila.«

Sve ovo cilja na formiranje jakih duša. Na shvaćanje životnog poziva u pravom duhu Kristovom. »Kraljevstvo Kristovo« nije od ovoga svijeta... Zato svi, koji se zalažemo za njegovo kraljevstvo valja da smo u duhu s njim. A jer smo griješni, nužno je, da s njegovom euharističkom žrtvom svi mi, službenici i vjernici, sami sebe dademo za »žive, svete, Bogu ugodne žrtve« (Rim 12, 1). Sav narod kršćanski, »rod izabrani«, mora prinositi za grijehe svoje i čitava roda ljudskoga gotovo jednako kao i svaki svećenik i biskup.

Misao »naknade« za grijehe, zadovoljavanja za uvrede Bogu nanesene unosi u dušu pojedinca uz osjećaj podložnosti i ovisnosti o Gospodaru života, još jedan osjećaj, koji rezultira iz svijesti aktivnog sudjelovanja s Božjom milosti. Rađa se u duši uvjerenje o snazi i spremnosti na jaka djela, na borbu i požrtvovnost. Napunja se grud neustrašivošću i borbenom nekom spremnošću za čast Božju i za prava njegove Crkve. Otud snaga i moralna neslomivost pojedinca. Samo oni, koji su u intimnoj predanosti Bogu osjetili zanos, što ga sobom nosi pouzdanje u Nepobjedivoga Boga, kadri su da odgovore onoj misli Pija XI., što ju je kao prijekor mnogim katolicima iznio u enciklici »Quas primas«. »Vatra apostol-

stva«, o kojoj ondje govori, može da se razbukti samo u srcu, koje je crplo svoju svu snagu iz Božanskog srca Kristova.

Tako želi Pijo XI. da preporodi duše vjernika i da na taj način učini od njih neustrašive borce za prava Kristova u javnom i privatnom životu.

Od uvijek je u Kristovoj Crkvi ovo bio način, kojim se obnavljao počesto zamrli i ohladnjeli kršćanski duh. Reformatori crkvenog života i crkvene discipline uvijek su bili pojedinci nošeni snagom euharističnog Krista. Sv. Bernon, sv. Odon, sv. Odilon benediktinci X. vijeka; sv. Franjo Asiški, sv. Julijana, sv. Katarina, sv. Ivana . . . velik je njihov broj u Božjoj Crkvi.

Samo njihovim putem možemo, a i moramo i mi danas. Svi se oni varaju, koji misle, da se može postići neko moralno poboljšanje čak i preporod bez preporoda duša. Sav izvanjski zanos kako brzo plane, tako se brzo i gasi.[25]

Obrazloženje, koje nalaže našem vremenu dužnost naknade nadaje se sv. Ocu u promatranju našeg doba. »Odasvud se naime dižu k nama glasni vapaji narodâ, kojih knezovi ili upravljači zaista ustadoše i srotiše se protiv Gospoda i protiv Crkve njegove.«

O tim je zlima govorio i u spomenutim dvijema enciklikama, pa ih i ovdje ukratko navodi: učestali progoni Crkve i njezinih službenika (Rusija, Mexico), vjersko neznanje, raspuštenost i nećudorednost, nehaj i gubitak vjere. »Tako i preko volje dušu salijeće misao, da su **na pomolu** vremena, o kojima je Gospodin naš prorekao: A jer se umnožala zloća, ohladnjet će ljubav mnogih (Mt 24, 12)« . . .

I ova je misao papina veoma karakteristična za njegovo prosuđivanje našeg doba. Ako ništa drugo, ona dokazuje svu

---

[25] Pa mi smo baš u našem vjersko-preporodnom životu dosta puta iskusili ovu temeljnu istinu. I još uvijek ih ima, koji računaju s nekim »en masse« preporodom, što se polučuje na skupštinama, dogovorima i debatama, gdje uvijek viri prst sebičnosti . . . makar da su ih prilike o protivnom gorko razuvjeravale. Ali zato gledamo s ne malim pouzdanjem u onaj naš nadobudni pokret, kojemu je deviza: Euharistija, žrtva, apostolat. Taj ima realnu živu osnovicu: euharistiju; bit će samo na taj način pripravan na žrtvu i spreman za apostolat. Taj orlovski pokret uzidao je u svoje temelje jednog euharističkog viteza, pok. Dr. Ivana Merza, koji ga pomaže ispred lica Gospodinova.

težinu stanja, u kojem se po pripuštenju Božjem mora da razvija apostolat Crkve. I nije zato bez naročite važnosti, onako snažno i energično naglašavanje i uvođenje Katoličke Akcije, te čuvanje njezinog čisto religioznog karaktera od svake političke natruhe.

Nitko ne će posumnjati, da praktično izvršavanje ovih naloga papinih u čitavoj Crkvi, mora donijeti mnoge i sjajne koristi ne samo pojedincima, nego i vjerskom, obiteljskom, te građanskom društvu. Grešnicima, da se ganu i povrate; pravednicima, da novim žarom posvete svoju snagu službi Krista Kralja.

»Najviše pak želimo i živo se nadamo, da će ona pravda Božjeg veličanstva, koja bi zbog deset pravednika milosrdno bila poštedila Sodomu, tim više **poštediti sveukupni rod ljudski,** jer će je ponizno zazivati i uspješno ublažiti zajednica vjernika koja će se u ime i na mjesto svih moliti skupa sa Kristom, Posrednikom i Glavom.«

Ovako duboku i široku ljubav za čitavo čovječanstvo može da shvati i intenzivno osjeti samo Duhom Svetim vođeni Otac čitavog kršćanstva. Dostojno je, da se u njemu očituje sva veličina one ljubavi, koju je svojim životom i smrću zasvjedočio Krist. Pijo XI. je njegov vidljivi zamjenik.

Povijest teologijske nastave u Isusovačkoj akademiji u Zagrebu. 1633—1773.

Moralna teologija.

M. Vanino D. I.

Dezolatna je slika, što ju je podao Barlè o stanju svećenstva zagrebačkoga arcidakonata, kakovo je bilo još prvih decenija XVII. vijeka.[1] Opravdano veli zaslužni pisac, da su prilike udaljenijih dijelova dijeceze bile jamačno još i gore. Biskupi su se zagrebački s kaptolom svojim odavna skrbili za odgoj i obrazovanje svoga klera, a ta je skrb porasla u povodu reforme, što ju je potakao koncil tridentski. Sigurno nije slučajem biskup rožanjski i kanonik ostrogonski te zagrebački Pavao Zondini osnovao baš u doba toga koncila kolegij bolonjski (1553.). Juraj pak Drašković (1563—1578) provodeći reformu u biskupiji zagrebačkoj osnova i sjemenište za odgoj svećeničkoga podmlatka. Kakve su već tada bile prilike, nije ni ovaj zavod doskočio najprečim potrebama: očito su domaće škole bile jako manjkave. Klerika pak, što su učili u stranim učilištima, bio je dakako vrlo neznatan broj. Usto bi pod kraj XVI. vijeka gdjekoji klerici svršivši nauke u Zagrebu ili Bolonji ostavili duhovni stalež. Da se tome zlu stane na kraj, biskup je Gašpar Stankovački (1587—1596) naredio, da svaki gojenac, prije nego se primi u sjemenište, učini zakletvu, da će prigrliti svećenički stalež i služiti dijecezi zagrebačkoj.[2]

Škole ne samo što bijahu manjkave, nego ih je bilo i veoma malo. Osim sjemenišne škole u Zagrebu postojala je, koliko ja znam, još samo latinska škola Pavlinska u Lepoglavi, no ta je u ovo doba, barem koliko zasad znamo, bila neznatna. Malen broj škola bijaše po sudu Tome Kovačevića jedan razlog nestašici svećenstva i pojavi, što se primahu u zagrebačku biskupiju glagoljaši: »unde... clerum forensem illiteratis viris (quos Glagolitas vocamus) permixtum fuisse«.[3] Ove će se riječi neupućenim patriotama dati

---

[1] Zagrebački arcidakonat do g. 1642. Zagb. 1903.

[2] Obrazac prisege u Farlattia, Illyr. sacrum V. 548.

na žao, no ti treba da drže na umu, da se u ono doba obrazovanost, pogotovo svećenička, mogla steći samo na latinskom jeziku: tko ga nije umio, tomu je redovno nauka bila, štono riječ, zapečaćena sa sedam pečata.

U vrijeme biskupovanja Pavlina Šimuna Bratulića pada osnutak Isusovačke gimnazije u Zagrebu. Kovačević, a po njemu Farlatti, prikazuje stvar tako, kao da je energični Bratulić najviše poradio oko toga, da se u Hrvatsku uvedu Isusovci, a namjera mu je bila, da se digne obrazovanje klera na viši stepen.[4]

Može biti je Kovačevićevo prikazivanje istinito, no ja mu ne nađoh potvrde u vrelima, kojima se služim; tâ ne spominju Bratulića među onima, koji su nastojali, da se dovedu Isusovci u Zagreb. Zasad znamo samo to, da je uspješno poradio oko toga, da Isusovci dobiju prepozituru glogovačku.[5] I ako se ne može dokazati, da se Bratulić pomažući Isusovce nadao pomoći za svoju biskupiju, opet je to vrlo vjerojatno.

Za nasljednika njegova Petra Domitrovića (1611—1628) dobila je biskupija zagrebačka znamenit zavod, jedini u tuđini, koji se ponosio imenom hrvatskim — Collegium Croaticum u Beču. Osnovao ga je carskim upravo darom od preko 40.000 (45.000?) forinti kanonik zagrebački Baltazar Napulj. Po namisli osnivačevoj imao se hrvatski kolegij osnovati u štajerskom Gracu. Otvoren je u Beču g. 1627. Prihodi mu biše uvećani zakladama biskupa Monoslaja[6] (4000 for.) i vesprimskoga tada biskupa Ergeljskoga (3000 for.), pa se moglo od kamata uzdržavati do 16 alumna, no taj se broj često mijenjao.[7]

Ni osnutkom bečkoga kolegija nije bio riješen problem obrazovanja klera ni onoliko, koliko zahtijevahu najpreče potrebe dijeceze. Valjalo je imati doma učilište, u kojem će klerici stjecati potrebito znanje staleško. Takovo učilište odluči osnovati biskup Franjo Ergeljski Hasanović (1628—1637), ma da se —

[3] Rkp. Jugosl. akad. II. d. 219.

[4] »Cum ob defectum publici in Regno studii curatores animarum idonea literatura minus exculti in hac dioecesi vernacula passim lingua divina perficerent et in administratione sacramentorum complures ab iis errores admitterentur, Bratulicius eiusmodi defectibus occursurus nihil non egit (auxiliatricem potissimum manum sibi praebente bano Draskovicio), ut religiosis Societatis Jesu in Regnum accersiti in metropoli praeprimis hac domicilium figerent, ut de quorum instituto esset iuventutem literis erudire, per eos depulsis ruditatis tenebris optatum disciplinarum lumen hisce partibus illucesceret.« l. c.

[5] Krčelić podmeće Bratuliću namjeru, da je to stoga učinio, kako bi se ulaskao Matiji II.

[6] † 3. stud. 1584. (Schem. cleri archid. Zgb. 1915.).

[7] Illyr. sacr. V. 567.

o tom nema sumnje — predavala bogoslovna jezgra u kaptolskom sjemeništu. Bilo bi zanimivo znati, zašto Ergeljskomu ne bijaše dostatna ova kaptolska bogoslovija. Ostat ću vjeran svome načelu i ne ću da se dam na nepotrebna nagađanja. Znamo jedino to, da je Ergeljski naumio utemeljiti u Isusovačkom kolegiju stolicu za moralnu bogosloviju i taj je naum ostvario. U tu svrhu ponudi generalu reda Muciju Vitelleschiu zakladu za uzdržavanje jednoga profesora moralke. Iz pisma generalova (25. lipnja 1633.) provincijalu Đuri Forrou saznajemo, koje je stanovište red zauzeo prema toj ponudi. Vitelleschi preporuča provincijalu, neka brižno pazi, da se ne bi što učinilo, što se protivi ustanovama reda, po kojima ne smije red primiti nikakve dotacije, kojom bi bio vezan da dade propovjednika ili ispovjednika ili lektora teologije; neka prihvati ponuđenu zakladu tako, da odatle ne bude kolegiju zagrebačkom nikakve obveze. Zato pak neka se biskup ne boji: red će »ex charitate« namisli njegovoj udovoljiti. General će rektoru zagrebačkom otvorenim pismom naložiti, da uzdržaje profesora moralke prema želji biskupovoj.[8]

Vitelleschi je doista 27. veljače 1634. izdao otvoreno pismo, koje se sačuvalo u originalu.[9] (Prilog 8.) Sadržaj mu je: biskup Ergeljski videći, kako zagrebački »collegiales« rade u vinogradu Gospodnjem, poklonio je tamošnjem kolegiju 1000 forinti »monetae illarum partium« za uvećanje fundacije istoga kolegija; general s velikom zahvalnošću prima ovaj dar te naređuje, da zagrebački kolegij rečenu svotu za uvećanje svoje fundacije investira u nekretnine ili koristonosno uloži. — Vitelleschi ne spominje svrhe, za koju je Ergeljski darovao ono 1000 forinti: očito nije htio dati povoda mišljenju, kao da je postupao proti ustanovama reda primivši zakladu, kojom bi red bio vezan »ex iustitia« da predaje bogoslovlje.

U pismu od 20. ožujka iste godine naređuje general provincijalu Forrou i njegovim u provincijalatu nasljednicima, da se moralka predaje u zagrebačkom kolegiju ex caritate po običaju reda.[10]

Ergeljski je položio zakladnu svotu već g. 1632.[11], a g. 1633. počela se po svoj prilici moralna teologija predavati. Velim po svoj prilici, jer je moguće, da je prvi profesor moralke (o. Grgur Fetsch)

---

[8] Libri officiales, fol. 223.

[9] AA. Coll. Zagr., fasc. 20. br. 3. Prijepis ima Lib. litt. instrum str. 494.

[10] AA. Coll. Zagr., fasc. 20., br. 4. Original. Prijepis u Lib. litt. instr. str. 495.

[11] Tako H. C. Z. (1632), dok bi po Litt. ann. colleg. Zagr. (1633) to bilo možda istom slijedeće godine 1633. Iz ovoga drugoga savremenoga vrela saznajemo, da je Ergeljski dao onu svotu za uzdržavanje profesora, koji bi uz moralku predavao i dialektiku.

bio doduše određen za profesora, no de facto može biti nije još školske godine 1632/1633. došao u Zagreb. Razlog tomu mišljenju jest taj, što se u dva popisa osoba zagrebačkoga kolegija, načinjena g. 1633. u Zagrebu, Fetsch ne spominje,[12] dok je popis u H. C. Z. pisan mnogo kasnije. Pisac H. C. Z. služio se popisom osoba, koje su bile i koje su morale biti u kolegiju, dok ona druga dva popisa podaju faktično stanje kolegijskoga osoblja.

Benko Vinković, koji je naslijedio Ergeljskoga na stolici biskupskoj (1637—1642), htio je s nepoznata nam razloga, da se otvore bogoslovski tečajevi u sjemeništu, što bi uostalom i sasvim prirodno bilo, a i odgovaralo bi naredbi sabora tridentskoga (Sess. XXIII. cap. 18.). Nego taj naum njegov naišao je žestok otpor svih kanonika, jer bi, govorahu, valjalo namaknuti prihode za uzdržavanje dotičnoga »kanonika teologa« od kaptolskih prihoda, a u drugu ruku takova profesora i ne treba, jer se teologija i onako predaje u Isusovačkom kolegiju zajedno s kanonskim pravom, a zatreba li savjeta u zamršenim pitanjima, ima učenih ljudi i doktora u kaptolu i u samostanima. Uzalud se Vinković pozivao na primasovu želju. I tako su klerici zagrebački i dalje polazili bogoslovna predavanja u gornjem gradu, kao što su tamo drugi alumni učili gimnazijske predmete.

Kaptol je g .1616. zvao Isusovce, da prenesu gimnaziju na Kaptol, pa je tadašnji rektor Nikola Coronius bio tome i sklon, no ostali oci i provincijal Nikola Buzaeus ne htješe da prihvate poziva, jer bi to bila, govorahu, nezahvalnost prema gradu Zagrebu, koji je Isusovce izagnane iz Ugarske dobrostivo primio (ex Hungaria proscriptos benigne fovendos susceperat). Slijedeće godine (1617.) opet je kaptol urgirao, barem neka dadu dva magistra, no Isusovci odbiše. Nato je kaptol sam otvorio gimnaziju, no ta nije obilovala đacima (H. C. Z.). Nije moja zadaća istraživati udes te gimnazije i koliko je razreda imala; spominjem samo, na što sam mimogred naišao: postojala je za mladosti Krčelića, koji je tu učio retoriku (oko 1730.), a poslije je isti predmet predavao kao sublektor sjemenišni (1745.); pišući svoje Notitiae praeliminares spominje i latinsku školu kaptolskoga sjemeništa (Not. prael., str. 40.). Pitanje ove škole nije istraženo, a ne znamo ni toga, što je pružalo sjemenište svećeničkom kandidatu u pogledu staleškoga obrazovanja. Svakako se teologija u njemu od g. 1633—1773. nije predavala, izuzev samo g. 1707., kad je nakon požara Isusovačkoga kolegija i škole (14. lipnja 1706.) jedan kanonik na kaptolu naučao moralku.

*

Kako nemamo ni za nastavu moralne teologije u akademiji zagrebačkoj posebnih uputa i propisa, zadovoljit nam se

[12] Catal. person. 1633. i Cat. trienn. I. Coll. Zagr. 1633.
[13] Illyr. sacr. V. 574.

općenim onim crtama, što ih pruža Ratio studiorum u pravilima profesora moralke.[14]

Svrha ovoj disciplini ne bijaše nipošto znanstvena već čisto praktična. To razabiremo iz prvoga pravila, koje kaže, da je cilj ove nastave pripraviti slušače, da budu vrsni župnici ili djelitelji sakramenata: peritos parochos seu sacramentorum administratores. Karakteristično je ovo seu: ono pokazuje, kako se shvaćala župnička služba.

Ovakom svrhom ograničeno gradivo obrađuju dva profesora: jedan predaje dvije godine o sakramentima, o cenzurama i dužnostima pojedinih ljudskih staleža; drugi predaje, također dvije godine, o dekalogu, a kod sedme zapovijedi Božje napose o ugovorima; obojica će pak samo mimogred raspravljati o stvarima manje važnosti ili koje se baš ne odnose na moralnu teologiju, kao što su depozicija, degradacija, magija i dr. (Reg. 2.).[15] — Dok se u jednu ruku profesoru kloniti stvari, što baš nisu u nužnoj svezi s moralkom, opet valja da se ukratko dotakne osnovnih pojmova, kao što su smrtni i laki grijeh, sakramentalni karakter, pristajanje (consensus) i sl. (Reg. 3.). Što se tiče metode i načina predavanja, ne valja se služiti »skolastičkim aparatom«; teškoće neka se razglobe »per dubitationes et conclusiones«, a za potvrdu ovim posljednjim (conclusiones) dosta je iznijeti dva, tri dokaza; ne valja gomilati dokazâ uzetih »ex auctoritate«. Svaka opća zasada neka se primijeni na nekoliko konkretnih slučajeva(Reg. 4.). Subotom je umjesto predavanja disputa, koja traje dva sata ili manje, ako je malo đaka. Ta se disputa razlikuje od ostalih time, što se u njoj raspravlja ponajviše u obliku pitanja; na pr. traži se riješenje teškoće, stavlja se nov slučaj (casus) promijenivši koju okolnost, navede se proti zaključku ugledan doktor ili kanon ili pak kratak argumenat (Reg. 6.)

Mnogo više negoli dispute filozofske približuju se ove teologijske seminaru. — U XVIII. vijeku uvede general reda Mihovil Anđeo Tamburini (1706—1730.) tako zvane akademije, koje bi se priredile jednom u godini u nedjelju ili na blagdan, a trajahu dva sata. Prvi sat ispunila bi dva slušača dijalogom, koji bi sastojao od pitanjâ i odgovorâ, objekcijâ i riješenjâ, a svrha mu bijaše: razjasniti zamršene stvari i ujedno ugoditi erudicijom (»quo explicentur difficultates et erudite pascatur intellectus«). Drugi sat opugnirala bi četiri uzvanika svaki po četvrt sata i to ili u silogističkoj formi ili bez nje. Predmet rasprave morao je da bude lak i »erudicijom za-

[14] Pachtler, R. st. 2, 322 ss.

[15] Do g. 1652. (osim 1649.) predavaše u Zagrebu samo po jedan profesor moralku, od g. 1653. predavahu redovito po dva. Nisam dosad mogao da nađem novu kakovu zakladu za drugoga profesora. Zaklada Ergeljskoga jedva je dotjecala za uzdržavanje jednoga profesora, pogotovo u kasnije doba, kad je novcu pala vrijednost.

činjen«. Akademiji pribivahu po dužnosti svi profesori s rektorom, a pozivahu se na nju gosti duhovnoga i svjetovnoga staleža.

Značajno je za apsolutizam, kakav se razvijao u drugoj poli XVIII. vijeka u Austriji, da je Marija Terezija željela, neka Isusovci više ne naučaju probabilizma. Da li se ona u toj stvari direktno obratila na generala Lovrinca Riccia (1758—1773.) ili je odabrala za to drugi put, ne znamo; svakako je general mišljenje caričino priopćio provincijalu Josipu Kössleru (1767—1770.) i preko njega naredio, da se želji njezinoj udovolji (obsequium pro eo ac par est praestandum): kontroverzijâ o probabilizmu neka se stoga Isusovci okane i neka već o tom predmetu u školama ne raspravljaju, pače neka ga sasvim mimoiđu.[16]

Statistikom slušača moralne bogoslovije pozabavit ćemo se razmjerno nešto dulje, jer je donekle zamašit prilog i povijesti odgoja klera biskupije zagrebačke.

Tek kasno navodi H. C. Z. broj slušača moralke. Koliko znadem, prvi put g. 1721., kad ih je bilo 36, od tih 15 svećenika.[17] Međutim dade im se broj naslućivati po broju onih, što bi se zaredili. Tih bijaše g. 1671. osam (L. A. P. A.), 1690. šesnaest, 1694. dvanaest, 1698. devetnaest, 1700. trinaest, 1715. trideset i dva, 1700. jedanaest. Za druge nekoje godine znamo, koliko je bilo u akademiji klerika, a koliko svećenika, ili pak koliko klerika i svećenika zajedno. — Rijedak je izuzetak, što svećenici slušahu filozofiju, na pr. 1723. dvojica; redovito slušahu oni bogoslovlje. G. 1699. bijaše (od 640 đaka) dvadeset kaptolskih klerika; g. 1703. (529 đaka) osam svećenika i dvanaest klerika, a tomu tri Bazilijanca i jedan Franjevac trećoredac; g. 1704. (629 đaka) dvadeset i šest klerika i jedanaest svećenika, što prije što te godine zaređenih; g. 1705. (693 đaka) petnaest klerika i svećenika, te jedan Bazilijanac; g. 1713. četrdeset klerika i svećenika; g. 1716. (458 đaka) dvadeset i jedan svećenik; g. 1722. (581 đak) osamnaest svećenika i 12 klerika; g. 1724. (631 đak) dvadeset i jedan svećenik i dvanaest klerika.

Kad se g. 1727. uzelo predavati kanonsko pravo, poskočio je u glavnom broj bogoslova, no o tom će se koja reći na drugom mjestu.

Iz ovo nekoliko statističkih podataka razabiremo po prilici, koliko je iz zagrebačke bogoslovije svećenika polazilo u duhovnu pastvu. Pretpostavljam, da je kler, što je učio u ovom domaćem učilištu, pripadao gotovo listom zagrebačkoj dijecezi. Broj ređenika iliti mladomisnika (neomysta) nije redovno istovjetan s brojem onih, koji su iz škole polazili u pastvu. Ovo je posljednje tek izuzetak, kao g. 1690., kad bi šesnaest klerika zaređeno i potom u pa-

[16] Libri offic. fol. 158.

[17] Iz drugoga vrela mogosmo podati broj slušača g. 1665., naime 12.

stvi namješteno. Inače su mladomisnici, čini se, još godinu dana ili manje, kadšto i više slušali bogoslovska predavanja. No ni to nije uvijek tako bivalo. Nije bio rijedak slučaj, da je mladi svećenik već nakon jedne godine bogoslovskih nauka primio sv. red i pošao u dušobrižništvo. Sve se ovo zaključuje iz navedenih podataka, a koje očito vidi u izvještajima o kanonskim vizitama onih arciđakonata biskupije zagrebačke, u kojim (izvještajima) se spominju nauke dotičnih župnika i kapelana. Među ponajvrsnije ovake izvještaje idu oni kanonika Šimuna Židića o arcidakonatu katedralnom g. 1695., 1696. i 1697., dakle iz doba, kad je obrazovanost klera znatno pokročila, usporedi li se s onom na početku XVII. vijeka. Za našu je svrhu dosta, uzmemo li u pretres samo izvješće g. 1695., jer je slijedeće dvije godine svećenstvo toga arciđakonata ostalo u glavnom isto. Rečene godine imao je katedralni arciđakonat četrdeset i tri župnika (administratora) i četiri kapelana; od tih je osamnaest učilo bogosloviju u tuđini (u Beču, Gracu i Bolonji), dvojica su naučila moralku privatno,[18] ostalih je dvadeset i šest slušalo moralku u Zagrebu, i to četvorica godinu dana, dvojica godinu i pô, trojica tri godine, za šestoricu se naprosto veli »casista«, a jednoga »theologus annorum trium«; jamačno je i ovaj učio u Zagrebu, jer teško da se ne bi spomenulo, da je svršio bogosloviju u tuđini, na višem učilištu. Velika većina slala bi se u duhovnu pastvu nakon najmanje dviju godina bogoslovskih nauka. Što su nekoji učili te nauke više od dvije godine, tomu je obično, čini se, razlog okolnost, što dotični nisu navršili kanonskog doba (25 godina); izuzetak je novočičanski župnik Ivan Jurčić: učio je moralku dvije godine i pô, a zaređen je sa 32 godine.

Od trinaest župnika, što se spominju u kan. viziti varaždinskoga arciđakonata g. 1688., četvorica su učila u Beču i Bolonji, o jednom nema podatka, dvojica su učila moralku jednu godinu, trojica godinu i pô, dvojica dvije godine, za jednoga se veli samo »casista«.

Za vizite istoga arciđakonata g. 1678. bijaše drugo svećenstvo. Za petoricu nema podataka, po jedan je učio moralku godinu dana, godinu i pô i tri godine, dvojica dvije godine; za dvojicu se kaže »theologus duorum annorum«, za jednoga »casista«. Tečaj nauka svećenstva arciđakonata varaždinskoga g. 1678. i 1688. podudara se u glavnom s onim arciđakonata katedralnoga g. 1695. To vrijedi i za filozofijsko obrazovanje, koliko se može suditi po podacima vizitâ g. 1678. i 1688.

[18] Bijahu to samoborski župnik Matija Kuril (»logicus Zagrabiensis et casista ex lectione domestica«) i župnik staročičanski Florijan Pavlišić (»qui etsi philosophiam neque casus scripsisset(!), per diligentiam tamen in librorum lectione homo intelligens et bonus casista effectus«).

Ne marim istraživati, kolik je bio postotak svećenika, koji su učili filozofiju u Zagrebu prije, nego se to stalo zahtijevati na temelju zaključka dijecezanske sinode držane u Zagrebu u lipnju g. 1673. Počevši od toga doba rijetki su svećenici, koji ne bi svršili barem jednu ili dvije godine filozofijskih nauka, a pogotovo to vrijedi za XVIII. vijek. Od 47 svećenika katedralnoga arcidakonata g. 1695. učilo je filozofiju u vanjskim sveučilištama trinaest (od tih jedan samo dva prva tečaja), svršilo je filozofiju u Zagrebu dvadeset i sedam, samo logiku trojica, samo logiku i fiziku dvojica, jedan je učio filozofiju što u Zagrebu što u Gracu; jedan jedini svršio je tek retoriku: to je onaj zanimivi autodiktat Pavlišić, koji je samim čitanjem postao »homo intelligens et bonus casista«.

Biskup se Borković nije samo brinuo za naobrazbu svoga klera nego i za to, da taj kler živi i posluje, kako njegov stalež zahtijeva. Stoga je njegovom pobudom sinoda, što ju je sazvao u lipnju g. 1673., stvorila zaključak, da svaki ređenik prije mlade Mise mora učiniti osam dana eksercije. G. 1674. osnovao je za tu svrhu zakladu, o kojoj je 19. rujna iste godine izdao i zakladnicu, gdje među ostalim veli, da je spasonosna uredba duhovnih vježba za mladomisnike već postojala »promotoribus patribus Societatis Jesu collegii Zagrebensis«; oci su ovakim klericima dosad s velikom ljubavlju davali i hranu. Premda nisu tražili, on je predao na ruke rektora, o. Mihovila Škrlca 1000 rajnskih forinti u škudama, da se ta glavnica uloži na sigurnu mjestu, a kamati upotrebljuju za eksercitante. Biskup potom moli svoje nasljednike za rane Isusove, neka budno paze, da se vrši ova naredba sinode, a rektore zagrebačkog kolegija moli: ako bi nasljednici njegovi u navali posala smetnuli s uma duhovne vježbe, onda neka sami biskupa izvijeste »de profectu aut defectu exercitandorum«.[19]

Među bogoslovima bilo je i takovih, koji su barem dio bogoslovskih nauka svršili, a da za njih kaptol zagrebački nije trošio. Amo idu tako zvani kapelani sjemeništa sv. Josipa. Prvu zakladu za uzdržavanje ovakih kapelana osnovala je Jelena Ručićeva, rođena Patačić. Ponudu svoju stavila je uz ove pogodbe. Zakladom od 2000 forinti neka se uzdržaje u sjemeništu sv. Josipa jedan kapelan, koji će dobivati uz pitomačku hranu barem jedno jelo više; kapelanu davat će se godimice 40 for., da si nabavi sve potrebno, napose pristojno svećeničko odijelo; u crkvi će sv. Katarine kapelan svakoga tjedna odslužiti pet sv. Misa na nakanu zakladateljke, i to barem za nje žive, petu Misu u subotu za sretnu smrt njezinu.

---

[19] A A. coll. Zagr., fasc. 20. br. 11. Orig.

Ponudu Račićkinu pretresao je u Zagrebu 23. lipnja 1667. provincijal austrijski Mihalj Sikuten (Hrvat) s rektorom Filipom Kaušićem u vijeću, u kojem sudjelovahu osim provincijalova tajnika (»socius«) još oci Juraj Habdelić, Nikola Galović i Baltazar Humski. Nekoji su u vijeću držali, da bi to bio velik teret po crkvu sv. Katarine i po sjemenište, no zbog zasluga i dobročinstvâ pokojnoga Ručića i njegove udove prihvatila se ipak zaklada uz ove pogodbe:

1. Svećenik-alumnus treba da polazi nauke, te se u svemu drži propisa sjemenišnih, a dužan je gdjekad pomoći »in disciplina seminarii aut oeconomia«. Htjedne li poslije svršenih nauka stipendiju dalje uživati, može mu to regens dopustiti, ako se odlikuje uzornim življenjem te je inače sposoban da pomaže sjemeništu.

2. Kapelan će dobivati hranu konviktorsku, a ne bude li konviktoraca, dat će mu se mimo obroka zakladnih gojenaca (alumni) još jedno jelo.

3. Na hranu potrošit će regens za njega 50 forinti, a za odijelo dat će alumnu 35 forinti. Stan će imati s ostalim alumnima, no uzimat će se u obzir njegov svećenički značaj. Ostatak prihoda neka bude sjemeništu, jer je zakladeteljka htjela, da se taj »alumnat« utjelovi sjemeništu na njegovu korist.

4. Ako bi kapelan potratio ono 35 forinti te išao u odijelu, kakvo ne dolikuje svećeniku, onda će mu regens sam za tu svotu kupiti odijelo, no sva se svota mora potrošiti za odijelo ili za druge potrebite stvari ili neka se čuva alumnusu za buduće potrebe.

5. Regens će od prihoda zaklade godimice dati crkvi sv. Katarine 5 forinti za svijeće, vino, hostije i misno ruho, jer je teret vječan.

6. Po smrti dobrotvorke imat će pravo prezentacije rektor zagrebačkoga kolegija; bez njegove privole ne smije regens ni primati ni otpuštati.

Nekoje su točke poslije pravovaljano promijenjene.[20]

Zagrebački podžupan Franjo Abanti osnovao je g. 1671. sličnu zakladu za jednog kapelana, koji je morao svakoga tjedna odslužiti za zakladnika četiri sv. Mise u loretskoj kapeli crkve sv. Katarine,[21] no dosad ne znamo, da li je Abantijev kapelan morao polaziti nauke, no vrlo je vjerojatno da jest, jer su Isusovci nekoliko godina prije samo uz taj uvjet prihvatili zakadu Ručićkinu.

---

[20] A A. sem. s. Jos. fasc. 2., br. 24. (lat. i hrv.). — Sr. Imovinske prilike i broj zakladnih mjesta sjemeništa sv. Josipa u Zagrebu prvih decenija XVIII. vijeka. Kat. list, 1916., broj 37.

[21] Lib. litt. instrum. str. 465.

U sjemeništu sv. Josipa znalo je biti po više slušača moralke, pa je g. 1741. uveden običaj, da se budući svećenici vježbaju u propovijedanju. Te bi oni propovijedi držali u sjemenišnoj blagovaonici za blagovanja (H. C. Z.).

Kanonsko pravo (1726.—1727.).

Da se nešto malo crkvenoga prava predavalo u tečajevima za moralnu teologiju, vidjesmo iz odgovora kanonika zagrebačkih biskupu Vinkoviću, koji je hotio otvoriti teologiju na Kaptolu.

Zasluga je protonotara kraljevstva hrvatskoga Jurja Plemića, navlastito pak udove njegove Katarine rođene Bedeković, što je Hrvatska dobila posebnu stolicu kanonskoga prava. Iz oporuke Katarine Plemićeve (17. studenoga 1716.) razabiremo, da se pitanje osnutka viših teologijskih nauka, napose kanonskog prava, pretresalo već barem deset, odnosno trideset godina prije, nego se taj naum g. 1727., odnosno 1746. ostvario. Plemićka je naime poslije smrti muža si pala u teške novčane neprilike.[22] U toj nevolji priskočio joj je u pomoć rektor Nikola Kralić, pozajmio joj znatnu svotu novaca, pače je za nju isplatio 14.000 forinti, što ih je dugovala zagrebačkom trgovcu Milpoheru. S toga i ja, veli zakladateljka, da iskažem zahvalnost i da izvršim volju svoga gospodina, ostavljam, zapisujem i dajem rečenomu kolegiju 5000 for. »in bono Mirkovecz...«, a od svoje strane 1050 for. i k tomu toliko nekretnina, koliko treba, da se dosegne 9000 forinti. To će biti, kako je želio i moj pokojni muž, potpora zakladi za više nauke; čim se utjera ova svota, odmah neka se počne predavati kanonsko pravo.[23] Kolegij je zagrebački svotu ovoga zapisa dobio i uvrstio među školske zaklade, pa je ta svota doista služila namijenjenoj svrsi, »pro docendis altioribus scholis, nominatim s. canonibus«.[24]

U Isusovačkim se školama dosta dugo kanonsko pravo manje njegovalo, negoli bi čovjek u prvi mah očekivao. Ta se činjenica očituje u tom, što stara Ratio studiorum (1559.) nema posebnih uputa i propisa za profesora te struke, kakvih ima za ostale discipline. Očituje se to i u 20. dekretu XIV. glavne skupštine reda (1697./1697.) o predavanju kanonskoga prava.[25] Ustanove reda, veli se u tu, preporučuju uz spekulativnu teologiju još i pozitivnu, a to sastoji ponajpače od kanonskoga prava; stoga se preporuča provincijalima, da uvedu ovaj studij u glavnije kolegije, kako se već na veliku korist naučnoga nastojanja uveo u mnoge kolegije. No neka se ne predaju oni tituli, što će ih označiti general u smislu

[22] Po svoj prilici radi velikih dugova pokojnoga protonotara.

[23] AA. coll. Zagr. fasc. 20., br. 12. Neautentikovan prijepis. Izvornik je, čini se, napisan hrvatskim jezikom.

[24] AA. Cons. Croat. 1774: Iun. 121. str. 353.

[25] Instit. Soc. Jesu, ed. Prag. 1705., vol. I. 625.

ustanova (Constitutiones). Posljednje riječi smjeraju na odredbu (Const., P. IV. C. XII. § 1.), po kojoj se u Isusovačkim učilištima nemaju predavati one česti kanonâ, što se odnose na »forum contentiosum«.

Tu je klauzulu donekle ukinula XVI. glavna skupština (1730./1731.) dekretom 30., kojim se generalu daje vlast dopustiti, da član reda primi stolicu kanonskoga prava u javnu sveučilištu, makar morao predavati sve titule.

U Zagrebu se počelo crkveno pravo predavati školske godine 1726—1727. Nažalost vrela ne daju da podamo kakvu takvu sliku o njegovanju ove nauke. Mi niti imamo naučne osnove niti znamo, u koliko se semestara imalo predavati naučno gradivo i t. d. Nešto malo znamo o frekentaciji. Od g. 1727. do 1771. tek se dva puta napose navodi broj slušača kanonskoga prava: g. 1734. bijaše ih četrdeset i pet, g. 1735. četrdeset i dva; inače, i to samo za trinaest godina, navodi se skupni broj slušača moralke i kanonskoga prava. Dok je g. 1727. bilo slušača obiju struka 36 osim onih, što su preko godine pošli u duhovnu pastvu, bila su g. 1729. pedeset i dva (od 614 đaka akademije), g. 1731. šezdeset i četiri (581 d.), g. 1745. šezdeset i šest. I pošto se g. 1746. stala predavati spekulativna teologija, broj je slušača moralke i prava ostao poprilici isti: između g. 1752. i 1771. samo je tri puta ispod 40, inače se kretao između 46 i 64. Poprečni je broj obojih slušača iznosio za ono trinaest godina između (1727. i 1771.) otprilike 49.

Iz jedne bilješke H. C. Z. g. 1732.[26] slijedi, da broj slušača kanonskoga prava nije istovjetan s brojem slušača moralke jedne iste godine. Ili su dakle samo nekoji kaziste (makar velika većina) slušali kanonsko pravo ili su ga slušali svi, ali samo prve ili druge godine.

Javna disputa iz kanonskoga prava spominje se prvi put g. 1750., kad je jedan bogoslov-svećenik »sub Augustana icone... singulari cum laude« branio četvrtu njigu Dekretalijâ. Toj je disputi pribivao zagrebački biskup Klobušicki, kojem je onaj bogoslov prikazao teze. Zanimanje za kanonsko pravo bijaše te godine veliko, što se očitovalo i u velikom broju slušača i u marljivosti njihovoj. Slijedeće godine (1751.) nije zanimanje jenjalo, pače su slušali ovu struku i onaki đaci, kojima to po naučnoj osnovi, ne bijaše dužnost. Na Ignacijevo (31. VII.) bila je javna disputa, u kojoj je slušač spekulativne teologije Matej Maričić branio II. i V. knjigu Dekretalijâ »presente et acclamante numerosa illustrissimorum et reverendissimorum auditorum corona«; opugnant bijaše kanonik Malenić.

---

[26] »Academia haec excoluit in Canonibus [professores casuum puncta nulla attulerunt (t. j. nisu piscu kućne povijesti podali statističkih podataka)] ingenia 45. e quibus ad sacros ordines 21, ad animarum curam 14 promoti sunt.«

Spekulativna teologija i kontroverze (1746.—1747.).

Sasma sumarna bijaše obrazovanost teologijska, što ju je kler crpao u akademiji zagrebačkoj do sredine otprilike XVIII. vijeka, kad se našao muž, koji je pokušao odmoći tome nedostatku. Bio je to zagrebački kanonik Toma Augustić. On zapisa zagrebačkom Isusovačkom kolegiju 3000 forinti, da se u njemu predaje viša teologija. Augustić je u oporuci ovlastio kaptol zagrebački, da smije rečenu zakladu upotrijebiti i za bolonjski zavod. Kaptol toga nije učinio, nego je zakladu povisio na 15.000 forinti te predao Andriji Zambergeru, rektoru zagrebačkoga kolegija, i to 10.000 forinti u gotovini, a 5000 u carsko-kraljevskim obveznicama. Rektor je u ime provincijalovo zakladu prihvatio, a i pogodbe, što ih je kaptol stipulirao ,a jesu ove:

1. kolegij će Isusovački zakladnu svotu koristonosno uložiti na sasvim sigurnu mjestu;

2. od prihoda te zaklade uzdržavat će se dva graduirana profesora (»in qualibet universitate docendi capaces«) koji će u zagrebačkom kolegiju marljivo (»sedulo et zelose«) predavati dogmatičko-skolastičku teologiju, a jednoga još za kontroverzistiku (»studium controversisticum«); oboji tečaji treba da počnu već u studenom g. 1746.;

3. bude li na javnoj disputi koji član kaptola htio da opugnira, imat će precedenciju pred svim ocima, jer im ta kao zakladnicima pripada;

4. ako bi se, što ne dao Bog, desilo, da neprijatelj osvoji ovaj kraj, pa se rečene discipline ne bi mogle predavati, onda, kad nestane ove zapreke, nastaje nanovo dužnost spomenute struke predavat, osim ako bi neprijatelj oteo glavnicu bez krivnje austrijske provincije i provincijala.

To je uglavljeno pred kaptolom čazmanskim u Zagrebu dne 14. rujna 1746. u nazočnosti kanonika štioca Jurja Kovačevića, kanonika pojca Matije Turine, kanonika čuvara Jurja Brkovića »caeterisque canonicis Deo in ecclesia jugiter famulantibus et devote«.[27]

Viši teologijski studij otvorio se na početku studenoga školske godine 1746./1747. svečanom službom Božjom, što ju je »sub infula« odslužio zagrebački kanonik Stipanić, zapovjednik sisački.

O uređenju nastave spekulativne teologije u akademiji zagrebačkoj nemamo drugih podataka do onih, što ih pruža Ratio studiorum u pravilima namijenjenim profesorima te struke.[28] Evo im ukratko sadržaja.

---

[27] Isprava izdana 1. listop. 1746. — A A. coll. Zagr. fasc. 20. br. 7. Orig.

[28] Regulae professoris scholasticae theologiae. Pachter II. 300—319.

Profesor skolastičkoga bogoslovlja valja da spoji solidno i duboko raspravljanje s pravovjerjem i bogoljubnošću, i ovoj posljednjoj prije svega treba da raspravljanje služi (Reg. 1.). Time se ovoj inače teoretičkoj nauci daje donekle praktičan smjer: um i srce treba da obuhvate objavu i sve zaključke, što iz nje izviru. Ovo se pravilo popunjuje petim (Reg. 5.). Svetoga Tomu Akvinca neka slijedi kao svoga naučitelja, no ne valja se njega više držati od samih tomista; u čemu je sv. Toma nejasan ili o čemu on ne raspravlja, a katolički se učenjaci ne slažu, slobodno je pristati uz koju god stranu (Reg. 2. 3. 4.). Ako bi gdje koja inače slobodna teza (t. j. »ubi nec fidei doctrina nec morum integritas in discrimen adducitur«) bila veoma nepoćudna, onda neka se članovi reda mira radi prilagode onima, kod kojih prebivaju (Reg. 6.).

Radi ovoga koncilijantnoga načela napadahu neki katolički bogoslovi Isusovce. Gradivo naučne osnove jest S u m m a t h e o l o g i c a sv. Tome, koja se ima obraditi u četiri godine; potanko se određuje, što valja koje godine uzeti, kad dva profesora predavaju, što li, kad predavaju tri. Propisano godišnje gradivo treba profesor da svrši, a ako ne može, onda neka ostatka ne prenosi na slijedeće godište, već neka slušače uputi na izvjesna autora (Reg. 7. 8.). Da se pak lakše poluči napredak u predavanju, valja da profesor ostavi one odsjeke i predmete, što pripadaju profesorima drugih disciplina, a to su pitanja biblistička (§ 1.), pitanja prijeporna između katolika i krivovjeraca, koja valja (ovdje) obrađivati više skolastički negoli historijski (§ 2.), onda stvari čisto filozofijske (§ 3.), napokon moralka (§ 4.), od koje će znanstveno pretresti samo osnovke (Reg. 9.). O čemu sv. Toma raspreda na više mjesta, to neka profesor sabere i zajedno predaje; za to služi popis pitanja iz Summe, koji upućuje, kamo što valja prenijeti, da se bez potrebe isto ne ponavlja (Reg. 10.).[29] Lake »članke« (articuli) neka profesor uzme kurzivno, a s težima postupat će ovako: najprije će, ako treba, protumačiti natpis »članku«, onda će razložiti eventualnu »distinkciju«, iz dijelova koje slijede »zaključci« (conclusiones); zatim će postavit glavni zaključak Tomin i redom ostale te pojedinim zaključcima, ako nisu posve jasni, dodati po koji razlog, a i taj treba tako razložiti, da slušači spoznaju, kako je u distinkcijama i razlozima (ratio) svetoga Tome veća dokazna sila, nego se u prvi mah čini (Reg. 11.). Pošto je »članak« protumačen, istražit će ga znanstveno, ali neka od toga ne izađe dugačak traktat, osim kad sv. Toma o dotičnoj stvari ne raspravlja, ili kad treba stvar obraditi »kompendijozno« (Reg. 12.).

Nije dosta tek nabrojit mišljenja naučiteljâ, a svoje mišljenje prešutjeti, već valja braniti mišljenje sv. Tome ili pitanje naprosto mimoići (Rig. 13.). Na mjesečnim disputama defendovat će toliko

[29] Popis kod Pachtlera II. 310—319.

njih, koliko ima profesora, a objicirat će otprilike trojica pretpodne, trojica popodne, svaki proti svim defendentima, i to, ako nema zapreke, koji je branio dopodne kao prvi, neka brani otpodne kao drugi. (Reg. 14.).

U Zagrebu predavahu spekulativnu teologiju samo dva profesora. Ta je uredba bila dobra, jer je drugdje iskustvo pokazalo, da je treći profesor ove struke uz propisanu naučnu osnovu često puta samo na smetnju. Mjesto toga osnovana je, kako vidjesmo, stolica za predavanje »kontroverza«.

O prijepornim se pitanjima dakako i prije predavalo u bogoslovskim učilištima, no posebna je stolica za kontroverze produkt XVII. vijeka. Pobudu je dala Propaganda g. 1622. naredivši vrhovnim starješinama redova, da osnuju što više škola, u kojima će se pomno pretresati ona vjerska pitanja, što ih pobijaju krivovjerci.[30] Isusovački je general Vitelleschi u povodu toga naloga naredio (3. rujna 1622.) provincijalima, da take škole osnuju, gdje se može. Ma da je zagrebačka stolica te struke osnovana tek 125 poprilici godina kasnije, nema spora, da je osnutak njezin u savezu sa spomenutim naredbama. Teško je odsjeći, kako se predavala »theologia controversistica« u nas, gdje su protestanti i kalvini bili rijetki u to doba. Da li se uzimahu u obzir one dogmatičke stvari, što rastavljaju istočnu Crkvu od zapadne? Ni na to nema odgovora; jedino valja istaći činjenicu, da su se zagrebački Isusovci dosta zanimali za pitanja te ruke, čemu su dokaz djela Mulihova, Werntlova, Kanižlićeva i Pejačevićeva.

Kako smo slabo obaviješteni o potanjoj naučnoj osnovi bogoslovnih struka, vidi se i po tom, što nemamo — bar dosad — izravnih dokaza, da su slušači spekulativne teologije slušali kanonsko pravo; pače tek domišljanjem zaključujemo, da su slušali moralku. Teško je naime zamisliti svećenika, koji ne bi morao steći potrebnog znanja za duhovnu pastvu. Kada su i koliko su slušači više bogoslovije učili moralku, toga ne znamo, a ne pomaže nam u računu ni to, što se često puta spominju brojke obojih bogoslova. Mogli su slušači višeg bogoslovlja polaziti moralku uporedo sa svojim ostalim predavanjima, a mogli su možda i za godinu dana svladati moralku i kanonsko pravo, a onda se istom dat na više nauke. Ne smeta, što se često napose navode oni, a napose kaziste: tomu je dovoljan tumač to, što se oboji nazivaju po svoj glavnoj disciplini, kako smo vidjeli, da se kadšto među kaziste ubrajahu i slušači kanonskoga prava.

Jednaka je gotovo neizvjesnost i u pogledu trajanja nauka, o kojem glavno vrelo (H .C. Z.) ima samo ove podatke: dva bogoslova, kojima g. 1750. istjecaše treća godina bogoslovnih nauka (očito viših), dobiše dozvolu, da javno brane teze; iste godine,

[30] Pachtler III. 51.

»cum. quartus hujatis theologiae scolasticae annus se jamjam evolveret«, defendirahu trojica »universam Doctoris Angelici Summam«; još su jasniji podaci g. 1754.: dva slušača skolastičke bogoslovije pokazaše učenu slušateljstvu, koliko su znanja stekli kroz četiri godine nauka; isto se kaže g. 1767. za svećenika Josipa Jelačića, alumna sjemeništa sv. Josipa.[31] Izvještaji kanonske vizitacije arcidakonatâ Gvešće, Since i Vaška 1769.—1775. (nadb. arkiv) samo nekoliko puta napominju, koliko su godina neki svećenici učili spekulativnu teologiju; tako je Ivan Milašinčić, župnik svilajski učio 3 godine, Martin Risović, drugi kapelan požeški, 2 i ½ g., pakrački kapelan Jure Škrljet 2 godine, kapelan u Jazovici Ivan Grčar 2 godine moralke i 4 godine spekulativne teologije (ipak »in examine debiliter substitit«!), prvi kapelan kopajnički (Kopainicza) Toma Ljubić 2 godine. Inače vizitator tih arcidakonata (1769.—1775.) samo veli, da je župnik ili kapelan učio »spekulativnu teologiju« ili »teologiju« ili »moralku«. — *Možda ne ćemo promašiti* rekavši, da je redovita nastava trajala četiri godine, no da su gdjekoji prekinuli nauke morajući poći u duhovnu pastvu, osobito to vrijedi za doba, kad je svjetovno svećenstvo zagrebačke dijeceze preuzelo slavonske župe, kojima do početka druge pole XVIII. vijeka upravljahu Franjevci bosanske provincije. U sudu o redovitom trajanju spek. bogoslovije potvrđuje me i činjenica, što su po istim onim kanonskim izvještajima nekoji i u Beču učili samo dvije godine teologije, a tamo je ipak redovita nastava trajala četiri godine.

Ispiti se spominju već g. 1750. kao stvar običajna. Slušačima trećega tečaja trajao je ispit svakome jedan sat, dok za druge ne znamo ništa.

Dispute. Češće se puta u povijesti zagrebačkoga kolegija izrijekom spominje, da su se po propisu držale mjesečne dispute. Te su bile privatne, a znale su biti vrlo živahne. Prve javne dispute priredile su se g. 1749., kad nastupiše šestorica, da brane dio naučnoga gradiva. Jedan je od te šestorice prikazao teze (»sub eleganti Augustana icone«) zagrebačkome biskupu Franji Ksaveru barunu Klobušickomu, drugi biskupu senjskomu, treći opatu i kanoniku zagrebačkomu Nikoli Terihaju, dvojica staležima i redovima »kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije« kao mecenama, šesti je »počastio augsburškim emblemom plemićkoga suca županije križevačke«. Od g. 1749. do 1772. spominje se gotovo svake godine po više javnih disputa, a znalo ih je biti osam, pa i deset; vrlo je rijetko, da se ne spominje ni jedna. Po tri dispute o čitavom naučnom gradivu bile su g. 1750., 1753., 1756., po dvije 1751., 1754.,

[31] »R. D. Jos. Jellachich non sine secunda admurmuratione nec laude vulgari tum ingenii tum doctrinae quadriennio indefessa industria parata universam theologiam propugnavit.«

1762., 1767., po jedna 1757., 1760., 1767. i 1768., a od ovih se ističe ona, u kojoj se g. 1757. neki bogoslov podvrgao javnoj raspravi i o odabranim pitanjima iz crkvene povijesti, kritičke teologije (»theologia critica«) biblikuma i kontroverzistike »cum singulari doctrinae commendatione«. Ne može se odrediti, u čemu se zapravo odlikovao onaj bogoslov, za koga piše H. C. Z.: »Commendationem prae aliis tulit, qui theologiae scholasticae et dogmaticae assertiones methodo nova illustratas et typis excusas auditorio obtulit«.

Veći je broj javnih disputa o čestima predavanoga gradiva:[32] g. 1756. bijaše ih sedam, g. 1749. i 1457. po šest, inače po dvije i po jedna.

I na bogoslovskim disputama dijelili bi defendenti slušateljima knjige, kadšto velik broj. G. 1749. razdijeliše dvojica tri stotine komada priručnika »Manuale juris-peritorum Hungariae« (H. C. Z.), a troškove su očito namirili staleži i redovi hrvatski, kojima ta dvojica prikazaše teze kao mecenatima. G. 1750. poklonio je jedan bogoslov djelce »Methodus expedita confessionis« od Tome Tamburinia, a drugi omašno djelo Bipartita Cynosura universi juris Hungarici,[33] nabavljeno troškom od preko 150 forinti! Među »brojno i učeno slušateljstvo« razdijelio je neki bogoslov iste godine knjižicu »Assertor libertatis Hungaricae Croaticae... Andreas II. rex Hierosolymitanus«. One dvije knjige, što su ih poklonila dva bogoslova g. 1754., zanimive su i po tome, što su izašle u Zagrebu: jedna je Controversiae Ecclesiae Orientis et Ocidentis od o. Antuna Werntla (Zgb 1754., 4°) a druga »Institutiones de legibus«. Čini se, da je i ova druga od Werntla.[34] Werntlovu djelu o prijepornim pitanjima između Crkve istočne i zapadne pridao je g. 1771. teze iz cijele filozofije svršeni filozof Franjo Ksaver Županić de Sibenegg, brat onoga Županić-Sibenegga, koji je izdao prvu tiskanu dramu na hrvatskom jeziku. G. 1772. razdijeljena su »Acta et scripta« sv. Teofila i Mucija Feliksa.

Broj slušača spekulativne teologije poznat nam je samo za devet godina pa je (za ovih 9 god.) iznosio popriječno 44.[35] Dviju godina znamo samo skupni broj svih bogoslova: g. 1757. bijaše ih 148, a g. 1772. 116. To su s 115 (1764.) i 110 (1759.) najviši

---

[32] Odabrane teze jedne ovake dispute sv. u Prilogu 9.

[33] Dvije sveske u 4°: 1. sveska ima str. 24 (nepagin.) + 430.; 2. sveska ima str. 20 (nepag.) + 144 + 18 (nepag.). Đur 1749., typis greg. Ioan. Streibig.

[34] »Utrumque hoc opusculum ut recens Zagrabiae natum est, ita existimationem praesidi, discipulis benevolentiam conciliavit« (H. C. Z.).

[35] 1752 (36), 1759 (46), 1760 (47), 1761 (41), 1763 (40), 1764 (55), 1768 (41), 1769 (47), 1771 (36).

poznati brojevi slušača bogoslovlja do g. 1773. Od g. 1750.—1773. poznat je ukupni broj bogoslova obojih od 12 godina, pa je bilo tih godina poprječno 96 bogoslova; uz rijetke izuzetke pripadahu svi zagrebačkoj dijecezi. To je velik broj, uzme li se u obzir, da tada nije bilo onoliko na pr. kateheta kao danas. Još valja držati na umu, da je biskupija školala svoj podmladak i u tuđem svijetu. U naprijed spomenutom izvještaju o zakonskoj viziti arcidakonatâ Gvešće, Since i Vaška (1769.—1775.) nabrojeno je šezdeset i šest svjetovnih svećenika;[36] od tih je šesnaest, dakle gotovo četvrtina, učilo teologiju u Beču, Bolonji i Gracu, ostali velikom većinom u Zagrebu, po gdjekoji u Požegi. U XVIII. vijeku bilo je relativno mnogo Hrvata i u njemačko-ugarskom zavodu u Rimu: do početka vlade Josipa II. primljeno je u XVIII. v. naših zemljaka 116, dakle više od trećine svih primljenih iz Hrvatske i Ugarske zajedno, a tih je bilo 296. Oko g. 1770. broj je hrvatskih alumna bio jednak broju ugarskih! Iz ovo nekoličak statističkih podataka izlazi, da je zagrebačka dijeceza u drugoj poli XVIII. vijeka bila kud i kamo i bolje opskrbljena svećenstvom, negoli je danas. Na dlanu je također i činjenica, da je uopće govoreći to svećenstvo obrazovanošću daleko nadvisivalo kler XVII. vijeka, pogotovo onaj prije osnutka filozofijskih tečajeva u Zagrebu.

Tri godine pred ukinuće reda Isusovačkoga dobi zagrebačka akademija po želji Marije Terezije (»Augustâ ita volente« H. C. Z.) tri teologijske stolice: za biblikum, za grčki i hebrejski jezik, za crkvenu povijest i crkveno besjedništvo. Namještena biše tri posebna profesora za ove struke. Kako nije bilo potrebite dotacije za te stolice, uzdržavao je zagrebački biskup Paxy jednoga od tih profesora. G. 1773. ne nalazimo u katalogu zagrebačkoga kolegija profesora grčkoga i hebrejskoga jezika ni onoga za crkvenu povijest i govorništvo crkveno. Bit će da je smrću Paxyevom (1772.) prestala potpora, a kolegij u to doba nije mogao da podmiruje take troškove, pogotovo gdje je valjalo nabavljat i stručne literature.

Da reknemo koju napokon i o teologijskim piscima zagrebačke akademije. Uzet ćemo u obzir samo znanstvena djela i to onih pisaca, koji su predavali teologiju u Zagrebu. Mimoići nam je po tome uglednog teologa Franju Ksavera Pejačevića, Antuna Kanižlića, Gala i dr. naše Hrvate, koji su doduše napisali bogoslovskih djela, ali nisu bogoslovlja u nas predavali. I tako nam ostaju samo trojica: Antun Werntle, Matija Purulić i Ivan Šimunić.

Šimunić[37] je po Sommervogelu napisao tri bogoslovska djela, sva tri se odnose na istočnu Crkvu:

---

[36] U rukopisu fali mnogo listova.

1. Brevis notitia schismatis Graeci et controversiarum orientalium in quaestiones didacticas, chronologico-historicas et dogmaticas digesta (Zagreb, 1764. str. 400 u 12°).

2. De orientalium et occidentalium consensione circa processionem Spiritus Sancti (Zagreb 177., 8°).

3. Diatriba de ritu Graeco.

Ja tih knjiga u Zagrebu nisam mogao da nađem, pa ne mogu jamčiti, da li su podaci Sommervogelovi točni. Možda krije metropolitanska knjižnica koje od tih djela, no dok to pišem, još se ne može upotrebljavati.

Matija Purulić[38] predavao je u gradačkom sveučilištu (dogmatiku i sv. Pismo); svakako znak, da ide u red vrsnijih profesora. U Gracu je (po Sommervogelu) izdao Dissertatio de Paschate Christi ultimo (1768; str. VIII. + 280, 8°).

Za naše je prilike aktualno djelce napisao Antun Werntle[39] pod naslovom Controversiae Ecclesiae Orientis et Occidentis (Zagreb, A. Jandera 1754..). U maloj četvrtini ima uz naslovni list 181 nepaginiranu stranu teksta. U uvodu (st. 1. 2.) napominje pisac, da je djelce napisao prigodom javne dispute teologijske, da se razdijeli među slušateljstvo. Iz epiloga pak saznajemo, da ga je sastavio u kratko vrijeme (»paucorum hunc dierum conatum«). Posebna bi se studija htjela, da se mogne prosuditi, koliko je u toj raspravi Werntle samostalno istraživao. Svakako, makar to bila tek kompilacija, odaje čovjeka vješta svojoj struci, pa bi ta knjiga zavrijedila, da se tko napose njome pozabavi uzevši u obzir i ono, što su hrvatski Isusovci napisali o pitanjima prijepornim između Crkve rimske i grčke. Sadržaj je Werntlova djelca ukratko ovaj. Kratak povjesni prijegled kontroverza, iz kojih se rodio raskol, daje auktor na str. 3.—27., na što nadovezuje (str. 28—55) deset kritičkih bilježaka (»observationes criticae«). Slijedi rasprava o pojedinim pitanjima: izlaženju Duha Svetoga (60—77), o Filioque

[37] Ivan K. Šimunić rodio se u Štrigovi u Međumurju 6. lipnja 1723., primljen je u red Isusovački g. 1740. svršivši u svijetu humaniora i logiku. Filozofiju i teologiju učio je u Gracu. Naučao je gimnazijske predmete u Varaždinu i Zagrebu i u košičkom sveučilištu, gdje je i promoviran doktorom filozofije i teologije. (Catal. trienn. 1770.).

[38] Rodio se 2. veljače 1726 u Zagrebu, gdje je svršio gimnaziju, a g. 1742. ode u Isusovce. Bio je profesor teol. i fil. u Zagrebu, teologije u Gracu, gdje je umro 16. travnja 1768. (Sommervogel i Exam. cand. schol.).

[39] A. Werntle * 19. ožujka 1710. u štajerskom Gracu, svršio hum. i filozofiju, stupio u red 27. listop. 1728.; naučao je gimnaz. predmete u Ljubljani, u Zagrebu i Varaždinu, filozofiju u Zagrebu, teologiju u Gracu, Trnavi i Zagrebu; doktorom filozofije promoviran u Trnavi. (Catal. trien. I. coll. Zagr. 1770).

(82—97), o prijesnom i kvasnom kruhu (104—121), o čistilištu (134—148), o primatu (155—173). Svako se od tih pet pitanja obrađuje na isti način: najprije se razlaže pitanje s dogmatičke i historijske strane, zatim se dokazuje katolička nauka, a onda u dijalogu brane Grk i Latin svaki svoje stanovište. Iza pojedinih glavnih pitanja umetnuo je pisac rasprave o pet nuzgrednih prijepornih predmeta: o ređenju Fotijevu (77—82), o florentinskom crkvenom saboru (98—104), o posljednjem vazmu Gospodnjem (121—132), o nauci Grka o sakramentu potvrde (148—155), o tetragomiji 173—179).

Prikazi, izvještaji, bilješke.

„Jezuitsko učenje" i „Jezuitska načela" u moralnom bogoslovlju.

Dr. **Andrija Živković.**

1. — Časopis »Pregled«, što izlazi u Nišu kao religiozno-moralno-kulturni mjesečni list crkve eparhije niške donio je koncem prošle godine[1] jednu opširnu i stvarnu i ako nepovoljnu, ocjenu knjige Dra Franje Šimečkog: »Ljubav prema neprijatelju«. Iz čitavog se prikaza vidi, da je kritičar[2] podvrgao detaljnom ispitivanju ne samo tezu, nego i metodu piščevu i da je uzeo u obzir ne samo materijalnu, nego i formalnu stranu njegovog djela.

Ne ulazeći u meritorno rasuđivanje kritičarevih nazora kako o pojedinostima, tako o cjelini radnje Dr. Š., želim ovdje istaći i objasniti stav našeg rimokatoličkog moralnog bogoslovlja prema napadno istaknutom »jezuitskom učenju«, »jezuitskoj kazuistici« i »jezuitskim načelima«. Iz njegovog prikaza mogao bi zaključiti ne samo na neko omalovažavanje naučnog rada »jezuitskog«, nego rekao bih na a priorni negativni stav prema svemu, što dolazi od »jezuita«. Dobiva čitalac dojam kao da već tim samim, šta je neku tvrdnju, misao ili teoriju postavio jedan »jezuita«, valja stvar zabaciti i ostaviti. A što je još više: izlazi mu tako naše moralno bogoslovlje u ponešto zasjenjenoj slici, kad je ono toliko inficirano »jezuitizmom«, teorijama i učenjem, koje mora da odbija pravoslavna crkva.

Na str. 462. citiranog »Pregleda« piše g. kritičar:

> »Još nam ostaje da kažemo i o zamerkama sa gledišta naše pravoslavne crkve, koje zamerke, razume se, ništa ne tangiraju g. Šimečkog kao rimokatoličkog bogoslova. Naime, naša pravoslavna crkva ne priznaje: Učenje rimokatoličke crkve o čistilištu (purgatorium str. 5. i 82.), učenje o primatu rimskog pape (str. 35.), učenje o suvišnim delima (opera supererogativa, superogatoria str. 117.), jezuitsko učenje o t. zv. restrictio (reservatio) late mentalis (dozvoljivost tajnog, samo u sebi smišljenog, javno neizrečenog priuzdržaja, str. 58. i 60.), jezuitsko učenje o t. zv. amfibolijama

[1] Br. 11./12. god. IX. (1928.), str. 455.—464.

[2] Ime mu nije označeno.

(dozvoljivost dvosmislenog u govoru, str. 58.), jezuitsko učenje o dozvoljivosti ubistva tirana (str. 48.), učenje o t. zv. teoriji probabilizma (princip verovatnosti — u drugom, a naročito u trećem odeljku). Pisac ne zauzima odlučan stav protiv jezuitskog načela: *Finis sanctificat media* (cilj opravdava sredstvo, str. 75.). Po rimokatoličkom pisac na drugi način deli deset zapovesti Božijih (sravni: S. Stanković, O podeli dekaloga, u Bogoslovlju god. I. sv. 3. Beograd 1926., str. 225.—230.) i t. d.«

»Sudeći po samim naslovima ovog trećeg odeljka jasno se vidi, da pisac izlaže ova pitanja sa gledišta u Rimokatoličkom Moralnom Bogoslovlju uobičajene i odomaćene jezuitske kazuistike, što uostalom svedoči i sama obrada ovih pitanja, kao i literatura, s kojom se pisac, obrađujući ova pitanja, poslužio...« (N. n. mj. str. 459.)

2. — »Družba Isusova«, osnovana po sv. Ignaciju Lojolskom, dala je Crkvi ne samo velikih svetaca, nego cio niz prvorazrednih učenjaka. To je povjesna činjenica. Savremeno stanje jednako je sjajno i slavno za red kao takav, za Crkvu katoličku, kojoj je on jedan od najsnažnijih stupova u borbi i obrani vjerskih zasada, za kršćanski katolički puk, koji ga svagdje vanredno cijeni.

Jednako je međutim tako povjesna činjenica tradicionalno neprijateljski stav, što ga prema Družbi Isusovoj zauzimaju protestantske sekte bez razlike, a organizirane slobodnozidarske lože napose. Tko je iole upućen u rad, metode i ciljeve ovog udruženja — taj je o tom na čistu. Među katoličkom inteligencijom i u katoličkom vjerski obrazovanom puku postoji uvjerenje, da je neprijateljski stav prema Isusovačkom redu slab znak za ispravnu crkvenu orijentaciju.

Što se pak naučnog bogoslovskog rada tiče valja utvrditi, da se članovi Družbe Isusove vrlo uspješno takme s ostalim crkvenim redovima, koji se bave naukom. Ne ću povrijediti ničim osjetljivost, ako ustvrdim, da su Isusovci na svim poljima bogoslovske znanosti pružili prvorazredna djela. Ne treba sizati u daleku prošlost. Za njihovu solidnost i visoki naučni karakter govore imena: Franzelin, Billot, Knabenbauer, Pesch, Palmieri, Wassmann, Wernz, De la Brière, Prat, Cathrein, d'Herbigny, Pinard de la Boullaye, Capello, Vermeersch i t. d. Uvijek na znanstvenoj visini, oni su sjajni primjeri naučne marljivosti i napretka.

Nama, katoličkim bogoslovima odmah je jasno, da napadno isticanje »jezuitskog učenja«, »jezuitske kazuistike« i »jezuitskih načela«, ne može potjecati od čovjeka, upućena u povjesno i savremeno stanje katoličke bogoslovske znanosti. Jer tko pozna razvoj njezin kroz duga stoljeća do zahvata Isusovačkog reda, pa ga isporedi s onim stručnim prinosom, što ga je taj red kroz ova tri posljednja stoljeća bogoslovskoj znanosti privrijedio, morat će ustanoviti, da je ona u mnogim granama i zaslugom toga reda dosegla zamjernu visinu. No ne samo bogoslovska: i profane zna-

nosti bilježe ih kao svoje pionire. Povijest je i ovdje najbolji i najobjektivniji učitelj...

Što je pak u gdjekojim pitanjima bilo zasebnih mišljenja, a i nastojanja, da se izvjesnom mišljenju pribavi veći broj pristaša i prokrči jači put na način, koji je katkada presizao granice čisto naučnih sredstava, to su istina, — činili poglavari isusovački jednako kao dominikanski i franjevački. Borile su se »škole« međusobom i zastupale svoje nazore, počesto možda iz motiva, koji su izvan nauke. Takav je duh onog doba bio... i mi mu se s pravom čudimo, kad ga danas promatramo. Ali to je historija, koju valja da prosuđujemo i ocjenjujemo prema nazorima onog doba. Danas su kriteriji zategnuti na više i mi s ponosom konstatiramo, da na našim visokim bogoslovskim školama, bili na njima profesori redovnici ili svjetovni svećenici, važi načelo: tantum valet, quantum probat.

Toliko s općeg gledišta o »jezuitskom« učenju u katoličkom bogoslovlju.

3. — Što se pak tiče istaknutih zasada, kao da su one neki specijaliteti isusovačkog reda, što tobože slabo pristaju u sklop naučnog katoličkog bogoslovlja, ne mogu odobriti postupka g. kritičara. Jer dok za mišljenje »jezuitsko« o mentalnoj restrikciji i o amfibologijama stoji činjenica, da je to mišljenje s v i j u katoličkih bogoslova,[3] a nikakav »jezuitski« specijalitet, gdje je dokaz, da je »jezuitsko« učenje: dozvoljivost u b i s t v a tirana? Poziv na Dr. Š. ništa ne znači. On na str. 48., koju kritičar navodi za potvrdu svoje tvrdnje, ne govori o dozvoljivosti u b i s t v a tirana, nego o tom, da je »dopušteno ž e l j e t i s m r t tiranu a f f e c t u i n e f f i c a c i«.[4] Navođenje je dakle kritičarevo pogrešno, jer je između ubistva i želje (affectu inefficaci) golema razlika. Ono čitatelje »Pregleda« zavodi u bludnju. Niti je istina, da je to neko »jezuitsko učenje«, niti je istina, da se za tu tvrdnju nalazi potkrepa na citiranom mjestu u knjizi Dr. Š. Kritičar bi bio d u ž a n, da ovu pogrešku ispravi. To je zahtjev praktičnog morala.

Baš naprotiv: isusovački moraliste na postavljeno pitanje: da li je slobodno kadgod ubiti vladaoca, pa makar i bio tiran, odgo-

---

[3] P r ü m m e r M. Dom., O. P. usvaja učenje o mentalnoj restrikciji, šta više izrično navodi, da je to danas općenito nauka katoličkih bogoslova. Ne samo veli, da tako postupaju u svom svagdanjem životu svi razboriti ljudi, nego tako postupaju i sami oni protestanti, što se tako često nabacuju na katolički moral i proglašuju ga, tobože, odveć slobodnim. Njegove su riječi: »Nunquam licita est restrictio pure mentalis; si autem adsit necessitas vel rationabilis causa, licet uti restrictione late mentali (seu dictionis) vel amphibologiis et aequivocationibus. Ita docent nunc omnes theologi catholici«. Vidi: Manuale thelogiae moralis, tom. II., edit. IV. et V., str. 158. i 159. Freiburg 1928., Herder.

[4] Dr. F. Š i m e č k i: Ljubav prema neprijatelju. Po nauci sv. Crkve i katol. bogoslovaca. Zagreb 1927., str. 48.

varaju negativno.[5] Ako je kadgod i bila takova misao svojinom kakovog starog autora, nikad ona nije bila misao isusovačkog reda kao takovog, niti katoličkih bogoslova.[6]

4. — Od vremena, kad je sv. Alfons Liguori uzvišen na čast crkvenog naučitelja,[7] pojačala se sa strane protestantskih bogoslova stara borba protiv katoličke moralke. S naročitim omalovažavanjem, a s potpunim nepoznavanjem ne samo duha, nego i stvarnog stanja katoličke bogoslovske nauke, protestanti su mislili, da su obračunali s katoličkim moralnim bogoslovljem, kad su ga označili »probabilističkom kazuistikom«. Ali taj njihov sud lahko su odbili katolički moraliste i još ga lakše uglavili potpuno neosnovanim, dakle neznanstvenim. Za detaljnu uputu navodim djelo Dr. Jos. Mausbacha: Die katholische Moral und ihre Gegner.[8]

Dobra je opaska, da je protestantizam gubitkom ispovjedaonice, izgubio jedan blizi i potrebni kontakt s realnim životom. Njemu je briga za detaljne praktične odluke u pojedinim slučajevima, koji za pojedinca vrlo često mnogo znače, postala nerazumljivom i nepotrebnom. Protestantizam je i s nekom tendencioznošću, da ne kažem umišljenom superiornošću gledao na često odveć razvučeno i ponešto pretjerano mišljenje pojedinih kazuističkih moralista. Mi znamo, da su neki od njih išli predaleko u sitničavosti i ispitivanju pojedinosti; da su na taj način zapustili opće načelne poglede. Ali znamo i to: da je njihov cilj i stvarno rasudivanje počivalo na ispravno shvaćenom odnosu između dužnosti čovjeka u životu i vrhovne norme moralnosti. Da se kazuistima ne može osporavati niti sprema, niti poštena težnja i

---

[5] Bucceroni Januarius: Institutiones theol. moralis. Vol. I. Ed. V. Romae 1908., str. 341. n. 706.: R. ad 3um: »Nemini licet unquam principem interficere. Idem prorsus valet sive princeps sit bonus, sive malus; sive legitimus, sive regni usurpator.« Jednako Noldin: Summa theol. moralis II. str.

[6] Osudena u silabu pape Pija IX. Vidi: Denzinger n. 1763.

[7] Pijo IX. god. 1871.

[8] Vidi: V. izdanje, Köln 1921. Verlag u. Druck von J. P. Bachem osobito čitav I. dio: Die Stellung der Kasuistik in der katholischen Moral (str. 62.—125.). Nije mi ovdje cilj, da ob ovoj stvari sustavno govorim. Mausbachov sud je izražen riječima: »Weit entfernt, skeptischen Anwandhungen zu unterliegen, fusst die katholische Moral, auch die der Kasuisten, auf der innersten Überzeugung von der ewigen Bedeutung und Heiligkeit des Sittlichen; sie leitet die Grundverpflichtung aller Sittlichkeit und eine ganzer Reihe spezieller Normen aus der Natur der Dinge her, aus der inneren Notwendigkeit der Ideen, die in Gott beruht, aber selbst von Gottes Wahlfreiheit unabhängig ist.« N. dj. str. 80.

ako nam se njihova metoda može danas činiti odveć ekskluzivističkom.

Nama bi bilo veoma drago, da se naši pravoslavni kolege potrude, pa da prije, nego što osude i prije, nego što se spotaknu o »jezuitsku kazuistiku« prouče stav katoličkih savremenih teologa u toj stvari. Njihovo stajalište možda bi se tako više približilo našemu. To bi bilo i naravnije i — korisnije. Ovako nam se udaljuju za volju protestantskih bogoslovskih mišljenja, a bez potrebe. Poznavanje je medu nama, kako vidimo, još uvijek prva naša zadaća, i prvi glavni korak u nekom, ako tako hoćemo, zajedničkom kršćanskom obrambenom stavu.

5. — Sve ovo, što sam rekao vrijedi u pojačanoj mjeri za t. zv. »jezuitsko načelo«: finis sanctificat media«. Kad bi pisac spomenute kritike bio tačno upućen, on toga, uvjeren sam, nikad ne bi napisao. Danas mogu katoličkoj moralci predbacivati ovakove stvari samo još vrlo lagani žurnalisti ili socijalistički kakav agitator. Bogoslovi znadu, baš radi toga, što se ovo načelo tendenciozno izrabljuje, i njegov historijat i njegovo značenje.

U moralci isusovca Busenbauma[9] nalazi se doista napisano: »Cum finis est licitus, etiam media sunt licita«. Međutim da te riječi nemaju nikakove veze s onim, što se hoće zabaciti, kad se veli, da je krivo načelo: »svrha posvećuje sredstvo«, dokazao je i jedan protestantski teolog P. Grünberg u časopisu »Zeitschrift für Kirchengeschichte (XV, 347), da Busenbaum ne govori na tom mjestu o ćudorednom principu, nego o jednoj logički jasnoj stvari. Smisao je ovaj: gdje je cilj dozvoljen, tamo moraju biti dozvoljena i sredstva t. j. tamo mora biti i sredstvo, koje k cilju vodi.[10] U katoličkoj bogoslovskoj literaturi mogli su i protestanti davno prije naći i upoznati svu neosnovanost bilo kakvog prigovora. Ali trebalo je čekati dok se našao nepristran protestantski bogoslov, da svojim ljudima rekne istinu.

Nije zato uputno, da se naši pravoslavni bogoslovi pouzdavaju u protestantske učitelje. Pogotovo u starije, nekritičnije. Ovo je evo jedan tipičan primjer protestantskog duha, koji još ima odjeka u pravoslavnom bogoslovlju. U interesu istine, časno bi bilo, da se i ova omaška izašla u »Pregledu« lojalno ispravi.

Mi ne upoznajemo pravoslavnog bogoslovskog mišljenja iz posrednih vrela. Daleko nam je i pomisao, da nam protestanti izlažu ili izjašnjuju pravoslavnu dogmatsku ili moralnu nauku. Bit ćemo mnogo bliže jedni drugima, kad jednako tako budu postupali i pravoslavni bogoslovi. Za smisao naših katoličkih nazora mjerodavni smo samo mi sami i, dakako, autentično crkveno naučiteljstvo.

---

[9] Medulla IV. 3, 7, 2.

[10] Opširnije cfr. Mausbach: Kasuistische Einzelfragen: Missverständnisse und Übertreibungen. § 1. »Der Zweck heiligt die Mittel«. N. dj. str. 93.

Historijat i metode sjemenišnog uzgoja.

Dr. P. Lončar.

Crkva je od početka svoga, pa sve do danas posvećivala osobitu brigu uzgoju svećeničkih kandidata. Postoje tolike odluke sabora i tolika pisma pojedinih papa o ovome pitanju. Dobro je pozabaviti se ovim pitanjem danas, kad nas bije tolika nestašica svećenstva i kad su prilike naših sela i gradova pa i pojedinih organizacija tako uređene, da u njima lako i brzo propadaju svećenička zvanja. Crkva je oduvijek išla zatim, da svećeničke kandidate otme ulici i svijetu i uzgaja ih na samu.

Istina je Krist šalje apostole u svijet i uzgaja ih za svijet, ali je drugo tenor riječi Isusovih, kojima im daje misiju, a drugo način, kako ih pripravlja za njihovo zvanje. »Idite po svemu svijetu i propovijedajte Evanđelje svakomu stvorenju! Koji vjeruje i pokrsti se, spasti će se; a koji ne uzvjeruje osudit će se« (Mark. 16, 15.). Prva je izreka svečani dekret, i to božanski dekret, kojim Sin Božji nalaže apostolima i njihovim nasljednicima, propovjednicima riječi Božje, da budu učitelji cijeloga svijeta. Ta je izreka ujedno i lozinka, koja je pokretala sve propovjednike, učitelje Evanđelja Kristova od prvoga dana, kad je izdana, pa sve do danas i do konca svijeta. Druga izreka jasno kazuje, da o vjeri u Evanđelju ovisi ili spas ili propast svakoga pojedinca. Zato se Crkva Kristova od početka svoga brinula, da imade evanđeoskih propovjednika. Uzgajala ih da budu što bolji učitelji i svojim životom i poznavanjem nauke i načinom, kako će je predavati, da budu što sposobniji u spasavanju ljudi po Evanđelju.

Duh i cilj je toga uzgoja sadržan u spomenutim riječima, a metoda se opisuje u sv. Pismu na svim onim mjestima, gdje Spasitelj odabire i pripravlja apostole za njihovu službu.

Isus je mnogo vremena javno djelovao: propovijedao i činio čudesa. Prikupio lijep broj učenika, ali nije odmah slao apostole. Najprije je promatrao dulje vremena svoje učenike. Odabire u vremenskim razmacima pojedine apostole. A onda jednoga dana odluči da dvanaestorici dade vlast i misiju, da budu u prvomu redu najbliži svjedoci njegovoga života, njegovih riječi i djela, a zatim propovjednici. U tu svrhu uči ih najprije općenitim poukama, koje je držao svima, a onda i posebice i na samu od ostalih učenika i naroda. Poučava ih o njihovoj službi i vladanju. Poučava ih o tajnama kraljevstva Božjega. Uči ih, kako će upravljati crkvom Njegovom. Zatim im istom u tu svrhu daje: vlast ključeva, da vežu i razdriješuju na nebu i na zemlji. (Mat. 18, 8.); daje im isti ugled, kojega je i sam dobio od Oca (Luka 10, 16.); izdaje im

nalog, da propovijedaju svima i primaju u crkvu (krstom), a On ih ne ostavlja do vijeka (Mat. 18, 19.).

Sve ono, što je govorio o molitvi (Mat. 6, 9.), progonstvima, trpljenju, (Mat. 1, 6., 5, 10.), išlo je u prvome redu na apostole, koji su to slušali s drugim ljudima zajedno. Ali je iscrpljivu i divnu pouku davao samo apostolima, prije nego ih je slao, da propovijedaju u Judeji (Mat. 10, 1—42.). Tu ih poučava: komu će propovijedati, u kojim gradovima, komu će se svraćati i kako će pozdraviti ukućane, kako će se vladati, ako ih ne primu, što će na put ponijeti; govori o plaći; upozoruje ih na takt, na progone, mržnju, na obranu, na bijeg, kuda će, kad ih budu tjerali; bodri ih, da se ne boje, jer ne će gore proći nego i njihov učitelj, ali Otac će se za njih brinuti, jer im je i kosa na glavi izbrojena; upozoruje ih na učinke riječi Božje, koja će uznemiriti ljude i poremetiti dotadašnje odnošaje među njima; govori o nošenju križa, kojega ima svaki pojedinac; o plaći onih, koji će ih primiti. Zatim učenici polaze na pokusno predavanje i vraćaju se, da pripovijedaju sve, kako su uspjeli, i što su doživjeli (Luka 9, 10.).

Divne su i nježne pouke, koje im drži Isus iza pošljednje večere prije polaska u Getsemani (Ivan 13, 31. — 17, 26.). Daje im zapovijed, da se međusobno ljube. Upozoruje ih na slabosti, jer će ga Petar zatajiti. Tješi ih, jer ih ostavlja, ali im obećava Duha Svetoga; obećava im svoj mir. Govori o rodovima otkupljenja. Isus je trs, a učenici su loze, treba da ustraju u ljubavi prema Njemu, jer su prijatelji i poslanici Njegovi. Svijet će ih mrziti, progoniti, ubijati, ali će Duh Sveti svjedočiti za Njega. Žalostiti će se, ali će se njihova žalost okrenuti u radost, koju ne će nitko uzeti od njih. Sva njihova nastojanja treba da budu protkana molitvom u ime Njegovo, i Otac im ne će ništa uskratiti.

Isus im je davao osim toga sebe kao živi primjer kreposti boraveći s njima dan i noć. Usto ih je i riječima poučavao o raznim krepostima: siromaštvu, čistoći, poniznosti, ustrpljivosti, a korigirao njihove pogrješke (Mar. 10, 35.—45., Luka 9, 49.—50., Luka 22, 24. i t. d.).

Ako još k tomu pridodamo i to, da je Gospodin na pošljednjoj večeri zapovijedio apostolima, da prinose nekrvnu žrtvu, a poslije uzašašća četrdeset dana javljao se njima, i učio ih o kraljevstvu Božjem (Dj. 1, 3., Luka 24, 36.—53.), a svoju službu imadu da obavljaju u zajednici sa glavom crkve, namjesnikom Isusovim sv. Petrom (Iv. 21, 15.—18., 22, 32. i t. d.), onda nam je jasno prikazan riječima i primjerima Isusovima: cilj, duh, način, opseg i sadržaj (Mat. 28, 19.) uzgoja svećenika Novoga Zavjeta.

Toga se je Crkva držala od početka svoga do danas. Jedino se u pojedinim vremenskim razdobljima prilagođivala tadašnjim prilikama, u koliko su joj te prilike stavljale poteškoće; ili pomoć u toj svetoj njezinoj misiji. Velika je briga njezina na tome polju u raznim razdobljima; a ta su njena nastojanja samo odsjev i na-

sljedovanje onoga, što je Spasitelj činio za prve svoje pomagače, apostole.

I. Od apostola do sabora u Niceji. (325.)

Karakteristična je priprava sv. Pavla, apostola za apostolsku službu. Židov je. Svršio je najviše tadašnje židovske škole. Napretkom je u nauci natkrilio sve svoje saučenike. Proučio je sv. Pismo Staroga Zavjeta. Bio je izučen rabin. Poznavao je i služio se poganskom literaturom. Kipio je mržnjom na kršćane. Na putu u Damask, da progoni kršćane, pozvao ga je Gospodin za apostola. Obrati se, krsti ga svećenik Ananija i odmah htjede u Damasku da jednako revnuje za Krista, kao što Ga je dosada progonio. Ali kršćani su ga se bojali, a Židovi htjeli da ga ubiju. (Dj. 9, 1.—31.).

I on odilazi u pustinju arapsku. U samoći, molitvi, trapnji, postu, tri godine odijeljenoga sasvijem od svijeta, poučava sam Gospodin i sprema za veliku službu svećeničku. Zatim polazi u Jeruzalem, da glava crkve Petar ispita njegovo znanje i odobri poziv. (Gal. 1, 11.—22.)

Tim je duhom bio voden sv. Pavao i onda, kad je on uzgajao svoje učenike, te pisao svomu učeniku Titu, da ga je zato i ostaio na Kreti, da dovrši apostolski posao u uređenju Crkve i postavi po gradovima svećenike. Ali ga upozoruje, da pazi na krepost i znanje onih, koje će zarediti. Točno izbraja kreposti, koje mora imati, odnosno mane, koje ne smije imati nesamo svećenički kandidat, nego niti porodica, iz koje potječe. A znanje njegovo mora biti saglasno s predanom apostolskom naukom i toliko, da je kadar s tom zdravom naukom i opominjati i pokarati one, koji se protive, a takovih ima dosta na Kreti. (Titu 1, 1.—16.)

Zato i piše Timoteju, koga je ostavio u Efezu s istom svrhom kao ono i Tita na Kreti, da naime uredi ondje Crkvu. Zaklinje ga, da osobito pazi, kad redi svećenike. Neka ne radi ništa prema osobnoj naklonosti. Ozbiljno treba da ispita, jesu li kandidati svećenički dostojni svećeničke časti i službe i ne smije nikoga da redi prebrzo: »Zaklinjem Te pred Bogom i Kristom Isusom i izabranim anđelima (svećenicima), da ovo čuvaš bez predrasude, ne čineći ništa iz pristranosti. Ruku odmah ne meći ni na koga, niti budi dionik tuđih grijeha.« Lako se i brzo upozna kandidata, ako se podvrgne istrazi. (1. Tim. 5, 17.—25.)

Veoma lijepe opomene i pouke daje ne samo samomu Timoteju, nego ga upućuje, kako će on kao biskup postupati i s dakonima i na što mu valja paziti kod područnih biskupa. Sve mu ove upute daje pismeno, da ih imade, ako on ne bi dugo došao k njemu, da mu ih osobno saopći. Treba naime da Timotej znade, kako se treba vladati u domu Božjemu, koga sačinjavaju kršćani, živo kamenje, položeno na ugaoni kamen Gospodina Isusa Krista. (1. Tim. 3, 1.—16.)

Primjer Gospodina Isusa Krista, vrhovnoga uzgojitelja svećeničkih kandidata, uzgoj sv. Pavla, apostola i njegove pouke Titu i Timoteju, bile su smjernice, za kojima su pošli svi uzgojitelji kasniji. To nam svjedoči i glasoviti historičar Euzebije († 390.), koji pripovijeda, da je već učenik sv. Ivana, apostola, sv. Polikarpo, biskup u Smirni († 168.) jednako budno pazio na uzgoj svećeničkih kandidata. On je uzgajao svoje svećenstvo u istoj kući, u kojoj je i sam stanovao, da neprestano druži s njima kao ono i Spasitelj sa apostolima ili sv. Pavao s Titom i Timotejem, s kojima je poslije u neprestanom saobraćaju pismenom, pa ih i dalje vodi i poučava. — Tako pripovijeda o Polikarpu Euzebije prema izvještaju sv. Ireneja († 201.) učenika Polikarpova, koji kaže, da je i sam kao dječak primao naobrazbu kod Polikarpa, i da bi mogao točno opisati mjesto, na kojem je Polikarpo sjedio i učio, kako je stajao i hodao, cijeli njegov način života, tjelesnu pojavu i t. d. (Euseb. Hist. eccl. V. c. 23.)

S pravom dakle tvrdi H. Brück (Lehrbuch der Kirchengeschichte p. 63.), da su svećenički kandidati bili od mladosti pod osobitom kontrolom crkvenih poglavara. Primali su svoju izobrazbu najvećim dijelom pod paskom biskupa, dapače da su na raznim mjestima bile podignute posebne učenjačke škole baš u tu svrhu. I zaista katehetske škole drugoga i trećega vijeka s filozofskoteološkim planom i nijesu imale drugu svrhu, nego da u Antiohiji, Aleksandriji i Rimu uzgoje što više braniča kršćanske nauke, koji su se većinom posvećivali svećeničkom staležu i mnogi su postali biskupima. Te su škole dizali biskupi i pod njihovim su nadzorom radile. Tako je na pr. Pantenu, predstojniku aleksandrijske škole povjerio oko 180. godine vodstvo te škole biskup aleksandrijski. Isto je tako bilo i s njegovim nasljednicima T. H. Klementom († 217.) i Origenom (185.—254.). (Brück o. c .p. 77.—78.)

Pa kad se znade, da je koncem drugoga stoljeća osnovao za kršćansku djecu početnu školu svećenik Protogen u Edesi i u toj su školi djeca učila čitati, pisati i pjevati psalme (Dr. I .Turić, Povijest ped. i odgajanja. Zagreb 1913. p. 29.) i kad se znade, da je i glasoviti Origen kao dječak polazio neku školu u Aleksandriji, onda je sigurno, da su takove škole posjećivali u prvom eredu oni, koji su bili određeni za službu Božju. Kako bi inače mogli da pođu u više katehetske škole, gdje su se predavali enciklopedijski predmeti tadašnjih visokih poganskih škola: latinska gramatika s literaturom, retorika i filozofija, osim toga i drugo: dialektika, prirodne nauke, geometrija, astronomija i etika. A cilj je svemu tomu bio lakše i dublje razumijevanje sv. Pisma i kršćanska gnostika, t. j. više poznavanje kršćanskih vjerskih istina. (Dr. P. Lončar, Crkva i škola, Zagreb 1925. p. 13 i 14.)

Lijepo nas u tom uvjerenju učvršćuju historičari. Sokrat, savremenik Grgura Nazijanskoga († 390.) piše u svojoj historiji (l. I.,

c. 11,): Aleksandar, biskup aleksandrijski (oko 320. god.) zapovijeda, da se dječaci u crkvi uzgajaju i poučavaju u naukama; a najviše od svijuh Atanazije († 373.), koga je zaredio u dakona, čim je odrasao.

I Bingham, Englez je napisao djelo, koje je na latinski preveo Henricus Grischovius »Origines sive Antiquitates ecclesiasticae«. U tom djelu govori (v. II. l. III. c. I. § 4.): »Biskup je u svojoj biskupiji ispitao i poznao ćudoredno ponašanje i umne sposobnosti svih svojih klerika. Pred njegovim su se očima uzgajali, a on je taj uzgoj upravljao i nadzirao. U nekojim su mjestima imali i zajednički stan i stol.« Nadalje kaže, da su biskupi povjeravali vrlo često uzgoj svojih klerika pomoćniku, koji je nosio naslov »magister disciplinae«. (Dr. P, Lončar, o. c. p. 19. i 20.)

Kad bi bio pouzdan kanon 55. Nicejskoga koncila 325. god. (Benedictus XIV. De synodo dioecesana l. V. c. XI.), onda bismo brzo bili na cilju svoje tvrdnje s obzirom na nastojanje oko uzgoja svećeničkih kandidata. U tom se naime kanonu nalaže biskupima iz provincije (Chorepiscopi) »da se pobrinu za službenike crkvene, da ih porazdijele po crkvama i samostanima i nastoje ih usposobiti da budu prikladni i podesni da podižu crkve i samostane i druga mjesta, koja njihove pomoći trebaju.« Tumači toga kanona vide u njemu neku uredbu za uzgoj crkvenih službenika ili neki trag sjemeništa, koja su kasnije osnovana prema zaključku koncila tridentinskoga.

I dok se ništa sigurna ne može da izvede iz toga kanona, izvješćuje nas Thomassinus u svojoj knjizi »Vetus et nova ecclesiastica disciplina« (Tom. IV., P. II. l. II. c. 101.), da su biskupi već u prvim vijekovima slijedili učiteljski primjer Kristov i opomene sv. Pavla, da su iz pustinje pozivali svete i učene ljude, da ih rede i da im povjere službu svećeničku. Tako je bio pozvan sv. Bazilije († 379.), sv. Grgur Nazianski († 390.), sv. Epifanije († 403.), sv. Pafnucije i drugi sveti i učeni muževi.

Uza sve to se može da nazove pravim pretečom sistematskog svećeničkog uzgoja, pretečom sjemenišnih škola tek sv. Augustin († 430.). Čim je primio upravu biskupije hiponske u Africi, skupi sve aspirante svećeničkoga staleža u svoju kuću, gdje je s njima njegovao duhovni život, svećeničku samozataju i molitvu, a osobitu je pažnju posvećivao znanosti. Sam govori puku jednom zgodom: »Vi znadete, da mi u kući, koja je biskupska, tako živimo, te nastojimo nasljedovati, što je više moguće, one svete, o kojima govore Djela apostolska. Ja sam čvrsto odlučio, da nikoga ne posvetim za svećenika, koji nije htio da tako prije sa mnom provodi život« (Augustin ad pop. Hippon. 52.). On je nukao i ostale biskupe, da jednako rade, pa su taj način uzgoja doskora poprimili ne samo u Italiji, nego i na cijelom Zapadu, kako veli Tomassin. Najznamenitija takova škola je bila Patriarchium lateranese, škola u kući pa-

pinoj, u kojoj su uzgojeni: Eusebije, biskup iz Vercelle, branitelj Atanazijev, pa onda kasniji pape: Grgur II. (715.—731.), Stjepan III. (752.—757.), Nikola I .(858.—867.) i t. d. (Dr. P. L. o. c. p. 20.)

Premda su poprimili način uzgoja klera od sv. Augustina mnogi biskupi u Italiji, Španiji i Galiji, ipak ni to nijesu bili onakovi uzgojni zavodi za svećenike, kakove je kasnije istom Crkva uvodila. Tek na koncilu Toletanskom II. (527. god.) je određeno, da uzgaja u crkvenoj kući jedan poglavar pod biskupovim nadzorom one, koji su voljom roditelja u nejakoj dobi određeni za službu duhovničku, a primili su već tonsuru ili red lektora. Ovo su sigurni tragovi kasnijih sjemeništa.

U to neko vrijeme (529.) dolazi i zapovijed Koncila Vasenskoga II. C. 1., da se ne samo u svakoj biskupiji, nego i u svakoj župskoj kući otvori sjemenište i taj koncil to hvali i konstatira, da je već tako i uređeno po cijeloj Italiji: »Lijepo je, što svi svećenici po župama namješteni običavaju da kao dobri duhovni oci uzimaju u svoj dom mlade štioce (Lectores), da ih duhovno hrane, nauče psalme, priuče na čitanje Božjega štiva i u zakonu Gospodnjem izuče, pa se tako brinu za dostojne svoje nasljednike. Znadem, da se taj spasonosni običaj drži po čitavoj Italiji.« Isti auktor Benedikt XIV. (o. c. lib. V. cap. XI. II.) izvješćuje, ne samo o uvođenju spomenutih dijecezanskih i župskih sjemeništa, nego veli, da Koncil Toletanski IV. (633.) nalaže, da se i mladi klerici uzgajaju pod paskom veoma sveta starca (poglavara), koji ih ne će ni na čas skinuti sa svojih očiju, jer je: »Svako mladenačko doba sklono na zlo i nema ništa nestalnijega, nego li je život mladeži. Poradi toga treba urediti, da svi dorasli ili mladići, ako ih imade među klerom, borave zajedno u zatvorenoj prostoriji, da ne provode godine opasne dobe u raskalašenosti, nego u crkvenoj disciplini, predani veoma iskusnom poglavaru, koji će im biti učitelj u nauci i svjedok života.«

Naravno je onda, što kanonista Wernz (Jus decretalium, I. n. 92.) vidi u ovim odredbama već podijeljen uzgoj svećeničkih kandidata na malo i veliko sjemenište.

Ako još spomenemo, da su i koncili rimski zajedno s papama Eugenom II. (825.) i Leonom IV. (850.) nalagali biskupima, da podižu biskupske škole »in universis episcopis«, onda nam je jasno, da su na sve strane nicale i »domus ecclesiae« i »episcopia«, t. j. zgrade, koje su biskupi podizali za uzgoj klerika.

Koliko su se biskupi svestrano brinuli za uzgoj klera, vidi se ne samo iz onoga, što su podizali župske i biskupske škole, iz pustinje pozivali svete i učene ljude, da ih rede i šalju kao propovjednike, nego su pozivali i samostance osnovanih samostana, da im poučavaju svećeničke kandidate. Tomassinus (l. c.) nazivlje samostane na istoku sjemeništima (t. j. školama), iz kojih su od polovice IV. vijeka izašli toliki biskupi i najodličniji klerici.

Benedikt XIV. (o .c.) navodi odredbu koncila akvisgranenskoga (781.), koji nalaže, da mladići idu u školu biskupsku ili samostansku i da uče ondje crkvenu disciplinu, psalme, note, pjevanje, račun, gramatiku. Ali svjetovni su klerici imali u samostanu svoje odijeljene škole, koje su se zvale vanjske, kanoničke (exteriores, canonicae), dok su se one za uzgoj samostanaca zvale zatvorene, nutarnje (claustrales, interiores). Polaznici vanjskih škola su se zvali klerici, jer su te škole bile u prvome redu određene za klerike, a onda i za svjetovnjake, koji su željeli, da ih posjećuju, ali ni jedni ni drugi nijesu mogli da stanuju u samostanu, nego su ih samo iz svojih posebnih stanova posjećivali. Ovdje pripomenjemo, da je takovih bilo veoma malo, koji se nijesu kanili posvetiti svećeničkomu zvanju, a posjećivali bi škole, jer se tuži još u polovici 11. vijeka učeni kapelan Konrada II. Wipo, da je kod Nijemaca uopće bilo »vacuum vel turpe« učiti nešto za onoga, koji nije bio određen za klerika. (Dr. Paul Barth, Die Geschichte der Erziehung, Leipzig 1920. S. 117. ff.)

Kanonista Wernz (o. c. n. c.) ističe, da su u franačkom carstvu dva faktora radila na uzgoju klera: biskupi i pobožni vladari. Osobitu je brigu posvećivao uzgoju klera Karlo Veliki (768.—814.) i to baš zato, što mu je bilo stalo do vremenite i vječne dobrobiti svojih podanika. Znao je, da to mogu najbolje da promaknu školovani i prosvijetljeni svećenici. Zato je sazivao sinode, na kojima je mnogo učinjeno za pridizanje crkvene discipline. Odredio je, da gubi nadarbinu onaj svećenik, koji ne će da uči. Podigao je škole u samostanima i u sijelima biskupija i župa. Tima su školama upravljali kaluđeri i svećenici i one su postale temelj svekolike obrazovanosti na Zapadu, jer su ih polazili ne samo svećenički aspiranti, nego odlični svjetovnjaci, koji su kao taoci bili na dvoru njegovomu, a isto tako i njegovi sinovi i kćeri, pa i on sam (schola palatina). (Ender, Die Geschichte der kath. Kirche, p. 281.)

Naročita se zasluga ima da pripiše u tomu poslu t. zv. Chrodegangovim ili kanoničkim školama. Oko god. 760. je naime biskup u Metzu Chrodegang združio svećenike svoje katedrale u zajednički život sličan samostanskomu s tom razlikom, da je svaki član smio imati i vlastitoga imutka. Svećenici su ovi živjeli po pravilima (canones, vita canonica seu communis), zato su se zvali kanonici, a njihove škole kanoničke ili katedralne. Glavna je zadaća bila ovih kanonika obuka mladeži, dakako u prvom redu izobrazba svećeničkih kandidata. Ipak su primali u te škole i druge mladiće, koji su bili željni nauke. Po primjeru katedralnih svećenika udružili su se svećenici i drugih crkvi u zajednički život. I tako su nastali kolegijalni i zborni kanonici, koji su se isto tako bavili poukom mladeži i imali važnu službu t. j. bili su senat biskupov. Već u 9. vijeku prestaje taj život Chrodegangovih kanonika, dobra su razdijeljena među njih kao prebende, a stanuje svaki u svom stanu.

To su t. zv. canonici saeculares, prema onima, koji su neko vrijeme t. j. do 12. i 13. vijeka zadržali zajednički život i zvali se canonici regulares. (Dr. H. Brück, Lährbuch der Kirchengeschichte, Münster i W. 1906. p. 282.—283.). Prema nalogu III. lateranskoga koncila iz god 1179. bili su dužni brinuti se, da se siromašni klerici mogu obrazovati. Naročtio su to bili dužni lektor t. j. učitelj, kantor (učitelj pjevanja) i skolastik (nadzornik takve škole).

Spomenuli smo, da se već na koncilu toletanskom IV. jasno ističu dvije vrste sjemeništa: malo i veliko, a Benedskt XIV. u svom djelu Institutiones ecclesiasticae (inst. LIX. 6.) veli, da je sigurna stvar, da su se dječaci uzgajali u samostanima, a odrasli klerici u biskupijskim zgradama. Tako je to bilo do 1000. godine. Oko te su godine sasvijem napuštene samostanske i biskupske škole, jer su počela nicati više učilišta, akademije i universe, na kojima su se pojedine znanstvene struke obradivali glasoviti učitelii, pa naučni plan samostanskih i biskupskih škola nije mogao zadovoljiti odrasle, koji su težili za još višom naobrazbom. A i biskupi su zauzeli stanovište, da je bolje da odrasli klerici polaze te visoke škole (Benedictus XIV. Syn dioec. l. V. c. XI. III.).

Sada nastaju nove uzgojne prilike za svećeničke kandidate, koje nijesu pogodovale dosadašnjem duhu i historiji. Više naobrazbe radi su polazili u mjesta, gdje su postojale univerze. Istina je, da su u tim mjestima bili osnovani posebni instituti (pensioni, kolegiji, konvikti, burze), koje su ponajviše redovnici vodili i brinuli se za uzgoj. Samo akademski graduirana osoba je mogla biti na čelu takovoga zavoda. Kod kuće se opetovala predavanja, vodile dispute. Predstojnik kolegija je upravljao imovinom, pazio na red u kući, kod jela, posjećivao sobe i kaznio neposlušne. Ti su instituti bili na oko uredeni po primjeru crkvenih sjemeništa. Crkva je bila smirena u pogledu nadzora i uzgoja budućih duhovnika, jer je osim toga i univerza djelovala uzgojno u crkvenom duhu. No to nije tako dugo ostalo.

Prije svega nije dobro bilo, što su u tim konviktima bili zajedno i oni, koji su studirali teologiju i oni, koji su učili druge discipline.

Irenej Themistor u svom djelu: Die Bildung u. Erziechung der Geistlichen (Köln, 1884. p. 46.—48.) navodi i druge nepovoljne okolnosti, zbog kojih se moralo pomišljati na reformu u uzgoju svećeničkih kandidata. To su bile svečanosti, kojima su se obavljali pojedini akademski čini, blještavi naslovi: bakalareata, licencijata i doktora, saobraćaj s inostranim studentima, akademske slobode i život u kolegijima, mamile su sa svih strana mladež iz ozbiljnih katedralnih i samostanskih škola i iz njihovoga kućnoga ozbiljnoga reda i instituta, koji su bili regulama uređeni. Osim toga je počeo jenjavati crkveni duh u institutima, koji je barem na oko čuvao od moralnih pogibelji univerzitetskoga života.

*

Rektori univerza su upotrebljavali dopuštena i nedopuštena sredstva, samo da na svoju školu privuku što više slušača. Slali su pojedine svoje ljude na ulaze u grad, da hvataju i mame pridošlice, da se upišu. Dopuštali su, da se predaju lascivne umjetnosti. Prikrivali su i poljepšavali ekscese počinjene proti akademskim oblastima. Iznudivali su novac od mladića. Pregledavali nemoral, koji je počeo da vlada u burzama i kolegijima, kojima je često na čelu stajao »pedagog«, a taj nije baš uvijek bio najbolji čovjek.

(Svršit će se.)

Bečki kolegij zagrebačke biskupije.

Dr L. Ivančan.

U rimsko su doba krajevi Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, dapače današnja Bosna i Hercegovina, a i južnije ležeće zemlje bile na dosta visokom stepenu kulture, nu nakon podijeljenja rimskoga carstva u istočno i zapadno, kada su razni barbarski narodi ove krajeve opustošili, tražeći put u Italiju, propala je i rimska kultura, te su Hrvati došav u ove krajeve još tek u pomorskim gradovima Dalmacije našli ostatke kulture rimskih vremena. U dolnjoj Panoniji znade se za mjesta Sisak, Čazmu, Srijem i t. d., kao i njeka neznatnija mjestanca. Dok se je iza dolaska Hrvata razvio kulturni život uz obalu Jadranskoga mora, u današnjoj užoj Hrvatskoj, imade tek nešto vijesti iza utemeljenja zagrebačke biskupije, koncem XI. stoljeća, i podignućem Grča kod Zagreba na slobodni utvrđeni grad u XIII. stoljeću. Ostanci stanovnika njekadanje rimske republike Andautonije, koja se je nalazila u rimsko doba u današnjoj zagrebačkoj okolici od Stenjevca do Ščitarjeva, raspršili su se na sve strane, valjda na visočine zagrebačkoga gorja, gdje se još danas nalaze tragovi njekadanjih zemljoradnika, koji su bježali u gorja, pred bujicom seobe naroda. Današnja Laška ulica, a valjda i stari stanovnici Grča, možda su također ostatci njekadanjih rimskih građana, koji su nakon prestanka seobe naroda, sašli u ravnice, te se amalgamirali sa Hrvatima, došavšim u ove krajeve. Uz ime Laške ulice, karakteristična su imena Mljetačke ulice i crkva sv. Marka u gornjem gradu.

Utemeljenjem zagrebačke biskupije godine 1093. po kralju sv. Ladislavu, postao je Zagreb središte kulture cijele Hrvatske, koje središte je još znamenitije postalo, kada je kralj Bela IV. kraljevsku ves na brdu Gradcu 16. XI. 1242. uzvisio na slobodnu kraljevsku varoš. (Klaić, Zagreb, str. 21.) Tada je Zagreb postao Hrvatima oko i srce (l. c. 3.).

Već u najstarije doba za utemeljenja zagr. biskupije isticali su se pojedini kanonici i biskupi, u koliko nam rijetki onodobni podatci

dokazuju, kao znameniti učeni ljudi, koje su tadanji hrvatski vojvode i kraljevi upotrijebljavali za svoje kancelare. Svi su ti bez dvojbe učili u svojoj mladosti na raznim onodobnim izvanjskim učilištima, jer domaćih tada još ni bilo nije. Za prvih sto godina obstanka zagr. biskupije nije nam poznato ime nijednoga kanonika, ali prvi poznati kanonik Baran, kojega listine spominju od godine 1193. do 1214. bio je kancelar kralja Bele III. g. 1174., a poslije je vršio kancelarsku službu kod hrvatskoga vojvode, potonjega kralja Andrije (Tkalčić Mon. Eppatus Zagr. I. pag. 8. 10. 11. 17.), zato mu potonji pokloni zemlju Yerosa. (l. c. 10.) Zagr. kanonici i prepoziti Jakop (1200.—1202.) i Matija, se također spominju kao kancelari »aule regie« (l. c. od str. 8—17. i 55.—68.), a biti će ih bez dvojbe mnogo više, ali su im imena nepoznata. Vrijedno je spomenuti Hugrina de genere Chak, koj je bio čažmanski prepozit a poslije splitski nadbiskup, koji je kroz 12 godina u Parizu študirao. (Toma arcidakon, Historia Salonitana, izdanje Rački pag. 196.—293.) U Parizu opstojalo je glasovito sveučilište, gdje su mladići iz svih strana svjeta učili bogoslovje, koju je školu utemeljio njeki Robert od Sorbone (koji je umro g. 1274.), dvorski kapelan Ljudevita svetoga, pak je interesantna i karakteristična vijest arhiđakona Tome, da je zagr. kanonik, a potonji spletski nadbiskup Hugrinus u Parizu študirao. Arciđakon Toma spominje zagr. prepozita Fileta kao kancelara vojvode Kolomana (l. c. pag. 197.), kojega u ostalom spominje i kodeks diplomatički Smičiklasov. (Tom. IV. pag. 29. 41. 125.) Zagr. kanonik potonji pećuhski biskup Job (1247.—1279.) nazivlje se »comes capelle regie« (Tkalčić, M. E. Z. I. 90.).

Ove okolnosti potakle su me da istražim u koliko je prema sadanjim publikacijama moguće ustanoviti, gdje su zagrebački kanonici i biskupi u prijašnje vrijeme učili bogoslovje, filozofiju i kanonsko pravo, kada još te nauke nije bilo moguće učiti u Zagrebu pošto nije takovih škola ovdje bilo. Dakako, da su mnogi kanonici i biskupi u inozemstvu učili, za koje se danas neznade, jer nije to nigdje zabilježeno. Stalno je to, da je u prijašnje doba svećenstvo učilo u Zagrebu samo nešto moralke, a valjda i liturgije. To se može zaključiti stoga, jer u vizitama kanonskim XVII. i XVIII .stoljeća se redovito naznačuje u ocjenama dušobrižnoga svećenstva, gdje je koji nauke svršio ili što je študirao. Većinom se tamo veli da je dotičnik »casista« dočim za one, koji su više nauke na vanjskim školama učili, veli se »Philosophus Viennensis, Theologus Bononiensis ili Romanus« i t. d. Dalnji dokaz, da se u Zagrebu nije predavala špekulativna teologija je taj, što je zagr. kanonik i naslovni šibenički biskup Tomo Augustić, koji je umro god. 1702. oporučno ostavio 3000 forinti za utemeljenje zaklade za profesora špekulativne teologije, nu pošto je prihod te zaklade premalen bio za gornju svrhu, to su se kamati priplapali glavnici do god. 1746., kada je ta glavnica iznosila 17.000 forinti, pak je tada kaptol pristupio k iz-

vedbi Augustićeve ustanove. Tom se je prilikom raspravljalo u Kaptolu, da li se ta stolica ima povjeriti kojemu svjetovnomu svećeniku ili Isusovcima, pak bje većinom glasova zaključeno, da član Isusove družbe predaje teologiju na zagrebačkoj akademiji.

Dok nije Pavao Zondi utemeljio u Bolonji kolegij za ugarsko hrvatsku mladež, da na bolonjskoj školi uči teologiju i kanonsko pravo, hrvatski su mladići, koji su se htjeli bolje naobraziti polazili padovansko, bečko i gradačko sveučilište, a valjda i učilišta drugih gradova, što će se vremenom pronaći. Sada mi je poznato, da je Dr. Andrija Veress, uz pripomoć madarskoga episkopata i svećenstva izdao knjige: »Matricula et Acta Hungarorum in universitate Patavina Studentium« od godine 1246.—1864. i drugu pod naslovom Matricula et Acta Hungarorum in Universitatibus Italiae studentium. Roma Collegium Germanicum et Hungaricum od god. 1559. do 1917. Za izdanje ove druge knjige, doprinesoše nešto i neki hrvatski bivši alumni toga zavoda. Slično je djelo izdao bečki dvorski arkivar Dr. Karlo Schrauf pod naslovom: »Die Matrikel der ungarischen Nation an der Wienner Universität«, za vrijeme od god. 1453.—1630.

Iz Verešove knjige se vidi, da su na sveučilištu u Padovi do XVI. stoljeća uz mnoge ine Hrvate, študirali zagrebački kanonici: Ivan de Pensauro, Nikola iz Moravča, Andrija iz Ugarske, Petar de Zeć, Sigmund Lamberger, Nikola Zekel, Blaž iz Moravča, Martin de Grazena, Ivan Witez, potonji primas Ugarske, Grgur Hando, de Kalmanseki, Petar Vitez, Bartol iz Brixena, Andro Panonac, Franjo Terek, Stjepan Brodarić, potonji biskup Vacki, Ivan iz Segedina, Toma Bakoc zagr. prepozit, Petar Granja, Gjuro Drašković, potonji zagr. biskup, napokon gjurski biskup i kardinal. Svi ovi nekadanji učenici padovanske univerze upisani su u matice ugarske narodnosti, jer su Hrvati bili članovi ugarske zajednice, pošto hrvatski narod nije imao posebnog društva. Koliko li je bilo učenika na padovanskoj univerzi, koji su poslije postali zagrebački kanonici, a nisu svojedobno bili članovi zajednice ugarskoga udruženja, to je dakako nepoznato. Napadno je, da od onoga vremena, kada je utemeljen bolonjski zavod godine 1553. i germansko-ugarski kolegij 1559. u kojim su zavodima študirali pitomci zagrebačke biskupije, nije u ugarskom udruženju padovanske univerze upisan nijedan učenik, koji je poslije postao zagrebački kanonik.

Bečko sveučilište je utemeljio 12. III. 1365. austrijski vojvoda Rudolf IV. Prigodom reorganizacije toga zavoda je vojvoda Albert III. godine 1384. odredio, da ugarsko udruženje sačinjavaju Madari, Česi, Poljaci, Moravci i svi ostali Slavjani. U knjizi Schraufa, nalaze se mnoga hrvatska imena, ali od zagrebačkih kanonika samo Ivan Plankner iz Kutjeva (Gottiaw) i brat mu Andrija ,zatim Mihalj Vitez, Tomo Bakoc, Gjuro Granja, Stjepan Balffy, Valent Napuly, Mihalj Vitez, te napokon potonji zagr. biskup Gjuro Drašković.

O bolonjskom ugarsko-ilirskom kolegiju, štono ga je godine 1553. utemeljio zagr. prepozit Pavao Zondi, pisao je Krčelić, ali do-

sta pogriješno, a obsežnu i historijski istinitu monografiju priopćio je u Vjesniku kr. zemaljskoga arkiva godine 1912. profesor V. Klaić. Ova bi se monografija još u mnogočem mogla popuniti, pak mi je pokojni profesor Klaić još prije svoje smrti saopćio, da imade već za štampu priređen drugi dio te monografije, koji u sadanjim teškim prilikama nije moći priopćiti.

Manje je poznata historija bečkoga kolegija zagrebačke nadbiskupije. Mnogi još i danas misle, kad se govori o bečkom kolegiju za uzgoj klera, da se pod tim imenom razumjeva Augustineum ili Pazmaneum, u kojim zavodima je u posljednje doba uzgojeno nekoliko svećenika Hrvata. Ali od XVII. stoljeća do vremena kraljevanja kralja Josipa II. opstojao je u Beču posebni hrvatski zavod za uzgoj klera zagrebačke biskupije. O tome na koliko mi je poznato nitko nije jošte ništa u javnosti priopćio, a razlog tomu biti će valjda taj, što jedini rukopis, koji o tom opstoji, koji je sigurno nekoć bio u kaptolskom arkivu, je nestao, te se danas nalazi u arkivu jugoslavenske akademije, kamo je po svoj prilici dospio po nekomu, koji je i više drugih kaptolskih rukopisa prije više decenija prodao arkivu jugoslavenske akademije. Ovaj rukopis imade kasnijom rukom napisan naslov: »Nr. DCCCCXLII. Wolfgangi Kukulyevich Can. Zagr. et Rectoris Colleg. Croat. »Historia Collegii Croatici Viennae fundati.«

Na početnim stranicama toga rukopisa nalazi se raspravica pod naslovom »De Collegio Croatico Viennae fundato«. Ova rasprva ne ima potpisa, pak se ne bi znalo tko ju je napisao, da ne opstoji drugi primjerak te rasprave, koji je bio prepis prve rasprave, a vlasništvo Antuna Mlinarića prebendara zagrebačkoga katedralnoga zbora. Taj Mlinarićev bivši prepis, danas je vlasništvo arkiva jugoslavenske akademije, te se čuva u tamošnjem arkivu pod signaturom II. b. 83. Taj rukopis (kojemu je pridružena i raspravica životopisa kanonika i prepošta zagr. Kaptola Balťazara Napulija, utemeljitelja bečkoga kolegija, osnovanoga za uzgoj klera zagrebačke biskupije), imade potpis »Scriptor Georg. Perooss Anno Dni. 1739 25. Octobris«. To doduše nije vlastoručni potpis Perošev, ali označuje svakako pisca gornjih raspravica, a i vrijeme kada su pisane. Taj je Peroš bio član prebendarskoga zbora zagr. katedralne crkve.

Prije nego budem opisao povijest utemeljenja bečkoga kolegija, za uzgoj klera zagrebačke biskupije, potrebno je opisati životopis utemeljitelja istoga, Baltazara Napulija-Dvorničića.

O Baltazaru Napuliju je prvi pisao njegov u zagrebačkoj prepozituri nasljednik Benedikt Vinković, potonji zagrebački biskup od g. 1637. do 1642. Po Vinkovićevim podatcima je obradio životopis Napulija prebendar Gjuro Peroš. Ova oba životopisa se nalaze u arkivu jugosl. akademije. O Napuliju je kratak životopis napisao i Krčelić (vidi Rukopis str. 85—90.), koji je naročito opširno, ali možda i nešto tendenciozno opisao konflikt između biskupa Šimuna

Bratulića i Napulija. Napokon je veoma opširno obradio Napulijev životopis Ivan Kukuljević. (Arkiv za jug. pov. X. 116.) Prema tim podatcima rođen je Baltazar Napuli u Koprivnici od plemićke obitelji oko godine 1560. Kukuljević ga nazivlje Napuli Dvorničić, a tako je i upisan u bolonjskoj kronici, prigodom svoga dolaska onamo na nauke. Po starom pravopisu pisali su ga Napuly - aliter Dwornychych. Uzgojen je troškom svoga strica zagr. kanonika i kustosa Valentina Napulija, koji je upisan u matici ugarske narodnosti, na bečkom sveučilištu, da je godine 1554. i 1555. uplatio po 8 denara članarine. (Dr. Schrauf, Matr. der ung. Nation 206 i 207.) Biskup Ivan Monosloj (1578.—1584.) imenovao je Baltazara Napulija već u 21. godini njegove dobe kanonikom, radi zasluga strica mu Valentina, te je on god. 1581. upisan u seniju zagr. kanonika. (Act. Cap. fasc. 105. nr. 3.) Sva je prilika, da je tada poslan na nauke, na vanjska učilišta, jer od g .1582 .do 1585. se ne nalazi upisan u knjizi opcije predija. Baltazar Napuli bio je više godina kanonik, a da nije imao više redove, jer je prigodom opcije Tlaka g. 1586. upisano: »Tlacam primam quam M.(agister) Napuli utramque in statu laicali possedit, optavit organista. (l. c. 104. nr. 4.) Valjda je na početku svoga kanonikovanja boravio na naucima u Gradcu ili Beču, kako to Vinković piše, jer je u Bolonju došao istom g. 1588., buduć je u bolonjskoj kronici upisano: »Anno Dni. 1588. 28. January R. D. Balthasar Napuly aliter Dwornychych Cano. Ecclae Zagrabien. Bononiam causa studiorum venit, atque ex commissione venerabilis Capituli in numerum studiosorum huius Collegy est receptus. Eodem anno Idem Balthasar accepit nova, se videlicet Achnum Varasdien.esse creatum. Eodem anno 16. Decembris Theses Physicas et Metaphysicas publice defendit. Anno 1589. mense Januario Doctoratus laura in Philosophia est donatus praedictus D. Napuly. Eodem anno mensis Marty 8. die Rndus D. Balth. Napuly Arch. Varas. cum Dno. Marcello Nagy doctore medico Zagrabiam rursus abscessit. Eodem anno 22. Novembris Idem D. Napuly rediit Bononiam Collegium gubernaturus, specialiter a Venerabili Capitulo ad hoc missus. (Chr. bon. 40.)

Sve ove podatke je valjda Napuli sam napisao, pak pošto od toga vremena do g. 1590. ne ima u kronici nikakovih drugih bilježaka, to je vjerojatno, da je sve do g. 1590. on u tom zavodu rektorovao. Prema gornjim podatcima ne ima dvojbe, da je Napuli prije svoga dolaska u Bolonju, morao na kojem drugom sveučilištu filozofiju slušati i učiti, jer inače nebi mogao u godini dana svoga boravka u Bolonji polučiti doktorat filozofije.

G. 1591. bio je Napuli gorički, 1597. katedralni arhiđakon, 1600. kustos, 1601. lektor. (Act. Cap. ant. fasc. 104. nr. 4.)

G. 1604. rezignirao je varadinski biskup Nikola Mikac, u korist stenjevačkog župnika Stjepana Čudančića, svoj zagrebački kanonikat. Tadanji zagrebački biskup, bivši pavlinski general Šimun

Bratulić nije priznao tu rezignaciju Mikaca u korist Čudančića, već je priopćio Kaptolu, da tom rezignacijom ispražnjeno kanoničko mjesto ne će popuniti, a taj kanonikat zajedno sa svim Mikčevim prihodima i predijima, za sebe zadržati, jer kani sa tim kanoničkim prihodima popraviti biskupski dvor u Čazmi. Od biskupa Ivana iz Moslavine sve do smrti Zelniceja, dakle od 1578. do 1602. svi su biskupi zagrebački uz biskupske prihode pridržali svoje prijašnje kanonikate. Za neke se znade, da je prigodom njihovoga biskupskoga imenovanja u buli potvrde sv. Stolica naročito istaknula: cum retentione compatibilium, pak se je to možda stoga dopuštalo, jer je veliki dio biskupskih dobara bio pod turskom vlašću, ili po njima uništen. Bratulić je držao, da i on može po primjeru svojih predšastnika uz biskupske prihode, prisvojiti si i kanoničke, ali je pregledao, da su njegovi predšastnici prije biskupskoga imenovanja bili zagr. kanonici, te valjda svi sa dozvolom sv. Stolice, mogli uživati dva crkvena beneficija, osim toga je Kaptol držao, da biskup ne ima prava prisvojiti si kanonikat i uz to još najbolje Mikčeve predije. te je odlučno zahtijevao opciju predija, po svojem starodavnom pravu, ističući naročito, da se ne pača u to pitanje, da li je Mikac imao pravo odreći se kanonikata u korist Stjepana Čudančića. Zagrebački prepozit Franjo Ergheli nije hotio dozvoliti opciju Mikčevih predija, bojeći se valjda zamjeriti biskupu, pak je lektor Napuli sazvao kaptolsku sjednicu, dočim je Ergheli dan prije sjednice pošao biskupu u Lepuglavu, da denuncira Kaptol i lektora. Krčelić opisujući potanje taj dogođaj veli o odlazku Ergelijevu u Lepuglavu: »Res haec Erghelio successoribusque Praepositis attulit, ut Erghelius pro infideli sit habitus, et Capitulo infidelis ab Ambrosio Jaszkay, Paulo Jagussich, Benedicto Vinkovich, coeterisque acta Eppatus. Bratulichii notantibus, nominetur. Successoribus vero Praepositis causavit, quod ab epoha hac Lectores capituli res hujus negotiaque procurent, atque hae longo usu subesse Lectoribus dicantur. (Rukopis p. 6.) Pod predsjedanjem Napulijevim bje zaključeno u kapt. sjednici, da se opcija Mikčevoga predija Jarun (valjda Vrabče, kojemu je Jarun pripađao) ima preduzeti. U to je doba biskup obavješten, da je kralj predao pravo imenovanja kanonika Kaptolu, izuzev imenovanje prepozita, a kao razlog ove odluke bje navedeno, da biskup kao bivši redovnik ne poznaje dostatno svećenstvo biskupije. Biskup je nakon obaviešćenja o preduzetoj opciji, držeći osim toga, da je intrigom Napulija kralj odredio, da Kaptol imenuje kanonike, došao već početkom prosinca u Zagreb, sazvao kaptolsku sjednicu, u kojoj je umah veći dio kanonika pristao uz biskupa, navodeći, da su po Napuliju zavedeni bili, da održe opciju. Uz Napulija ostadoše Ivan Pucinić gorički, Ivan Nardin Bekšinski arhiđakoni, te magister Ambrozij Jaskay. Biskup je Napuliju predbacivao mnoge krivnje, naročito da nije sklon pavlinima, kao ni njemu samomu, te se je radi toga i usudio

odrediti opciju, prem je znao, da on kani zadržati Mikčeve predije. U nastavku opisa toga konflikta piše Krčelić, pozivajući se na Jaskajeve bilježbe: Lector enim partes tam proprias, quam capituli dum tutaretur, Episcoppus aliunde vehemens sic excanduit (sunt verba Vinkovichii) ut palam diceret advenisse tempus, quo praeconceptas vindictae suae flammas contra Napulium emitteret, adeoque statim a servis suis Napulium comprehendi mandat, dumque is protestaretur, juraque canonica et municipalia appellaret, Epus ipse in personam viri violenter irruit, Napulium prosternit, ligari adjuvat, vinculis onerat et ex Basilica, sacrario jure quoque Asyli repudiato in carcerem inferiorem deduxit. Acta haec sunt die 8. Decembris Anni 1604. (Rukopis pag. 8.). U nastavku piše Krčelić, da je ovaj postupak biskupov izazvao sveobće negodovanje. Trautmansdorf, koji je najvećma nastojao oko Bratulićevoga imenovanja zagr. biskupom, požalio je da je njega preporučao. Ban je biskupa službeno opomenuo radi toga nasilja, pak je uslijed toga Napuli pušten iz zatvora, ali ga je lišio biskup svih beneficija, skinuo ga sa *kanonikata i lektorata. Uz Napulija skinuo je biskup sa kanonikata* Ivana Pucinića, Ivana Nardina i Ambrozija Jaškaja, jer su uz Napulija pristajali. Bez obzira na kraljevu odredbu imenovao je Petra Domitrovića lektorom, Ivana Otavčića katedralnim arhidakonom, a bekšinski i gorički arhidakonat, kao i sve predije skinutih kanonika je sebi pridržao. Uslijed tih nasilja su posredovali Tomo i Đuro Erdödy te ban Ivan Drašković. God. 1605. je biskup rehabilitirao uslijed gornjih intervencija Ivana Pucinića i Ambrozija Jaškaja, ali uz taj uvjet, da se moraju zadovoljiti sa posljednjim predijima i da zauzmu posljednja mjesta u senijima. Napulija nije biskup hotio na novo imenovati kanonikom, već je njegov kanonikat podijelio Puciniću, Pucinićev Jaškaju, Jaškajev Nardinu a Nardinov krapinskomu župniku Pavlu Jagušiću, koji je bio informator nezakonitoga sina kralja Rudolfa, pa je tim imenovanjem mislio steći privrženost dvora. Nardin međutim nije prihvatio biskupovo imenovanje. Napuli je podigao radi biskupovog nasilja parnicu, prizvav na metropolitu, kaločkoga nadbiskupa Martina Petheöja. Ovaj da se uputi u stanje parnice, pisao je zagr. Kaptolu 22. II. 1605, neka ga po savjesti izvijesti, da li je biskup Napulija dao baciti u zatvor, dok je još u svojim častima bio? Riješenje te parnice nije proveo kaloči nadbiskup, jer je radi Bočkajeve bune morao pobjeći iz Kaloče, a skoro zatim je i umro. Po kraljevoj odredbi je papinskomu nunciju povjereno riješenje toga spora. Bratulić se je toj odluci uzalud opirao, nastojeći, da ostrogonski nadbiskup i primas Ugarske tu parnicu riješava; kad mu je to nastojanje uzaludno bilo, utekao se j ezaštiti bečkih Isusovaca, obećav im, da će im omogućiti dolaza u Zagreb ishodiv im predaju stenjevačke župe za uzdržavanje, pak kad je vidio da i to ne pomaže, imenovao je Ivana Nardina bekšinskim arhidakonom, te ga dao uvesti u posjed svih njegovih prijašnjih uživanja.

Međutim je nuncij izrekao osudu, da se Napuli imade uvesti u posjed kanonikata i lektorata, a biskup mu mora platiti u ime otštete i prouzročenoga poniženja 50.000 renskih forinti.

Kralj je nakon toga naložio Petru Erdödy-u i koprivničkom kapetanu grofu Strattenbachu, da Napulija uvedu u njegove časti, te je on 16. III. 1607. zauzeo u crkvi svoje prijašnje mjesto. Nakon te odluke je Bratulić napustio okupirane predije, a uz Napulija su i ostali kanonici, koji su radi njega stradali, dobili povratak svojih prava »in integrum«. (Kercs. Rukopis 7.—10.)

U knjizi opcije predija onoga vremena su tri lista izderana i njeki listovi isprekrižani, da ih nije moći pročitati, pak su uslijed toga nepoznate opcije predija od g. 1602. do 1607. Sa strane je na jednom listu napisano: »Iniustae et iniquae in hac pagina optiones fuerunt factae ad mandatum impii et trucidentissimi Eppi fratris Simonis. Et sicut ille impius et iniustus ita et praepositus Franciscus Erghelius, qui permisit hoc malum facere ac consequenter omnes qui aviditate iniusta, iniusti fuerunt, quos intrusor excellit, et poenas sacris canonibus expressas omnes hic majores incurrerant. M. Huzek m. p. iustitia dictante scripsit.« Na slijedećem je listu napisano: »Anno Dni 1607. feria sexta Dominicae secundae Quadragesimae, facta est optio praedii Mikaczianì dicti Jarun. Idem praedium optavit D. Lector Balthasar Napuly.« Drugom je rukom pripisano: »qui triumphavit contra Eppum fratrem Simonem, qui intrusum canonicum et lectorem debuit deponere, et in integrum praefatum B. Napuly restituere cum aliis tribus canonicis. (Act. Cap. ant. fasc. 104. nr. 4.)

Karakteristično je, da je kanonik Huzek bio već godine 1602. u zagrebačkom Kaptolu, jer ga je za vremena sedisvakancije biskupske stolice, koja je trajala od godine 1602. do 1603. kanonikom imenovao nuncij ili metropolita (Kovachevich životopisi kanonika u arkivu jugosl. akademije II. d. 217.), te je prigodom konflikta bio bezuvjetno već u Kaptolu, pak se godine 1604. ne nalazi među pristašama Napulijevim, a kada je Napuli parnicu dobio, tada je u knjizi opcije onu zagrižljivu bilješku napisao, kojom ponizuje biskupa a uzvisuje Napulija. To je dokaz, kako je i u ono doba bilo u Kaptolu dvoličnih i beskaralkternih ljudi.

Intrusus canonicus bio je krapinski župnik Pavao Jagušić, a po Bratuliću u mjesto deponiranoga svojedobno Napulija, imenovani lektor bio je Petar Domitrović. Nakon dovršene parnice je Domitrović u sporazumu sa biskupom i Kaptolom zauzeo u koru mjesto iza čazmanskoga prepozita, jer je već otprije bio katedralni arhidakon, dočim je Pavao Jagušić poslan u Bolonju za rektora. Glede otštetne svote piše Krčelić: »His ita compositis Epus.omne impendit studium, ut cum Napulio transigeret quoad summam in qua extitit convictus, magnisque precibus est effectum ut anno 1608. Lector ad

sibi persolvenda 24.000 flor. descenderit, quae illico ad intertenendam Graecii studiosam juventutem immolavit. (Rukopis 12.)

Poslije smrti Napulijeve, 28. III. 1624. je svota od 24.000 for. upotrebljena za utemeljenje bečkoga kolegija za uzgoj klera zagrebačke biskupije. Ovu glavnicu su upravljali prepoziti zagr. kaptola, te nosili ime »praefecti summae Napulianae«, a poslije je ta glavnica od 24.000 forinti pripojena pobožnim zakladama, te su njome upravljali nadstojnici pobožnih zaklada. U svojoj drugoj oporuci od 4. V. 1622. odredio je Napuli, da se od njegove ostavine izluči 1000 forinti za nabavu kuće u Štajerskom Grazu, u kojoj bi se imali smjestiti alumni, uzdržavani od njegove zaklade. Međutim je kaptol promijenio odredbu Napulijevu, iza njegove smrti, utemeljiv njegovim novcem zavod u Beču.

G. 1613. postao je Napuli zagrebački prepozit, te je u svojoj kuriji držao pravne tečajeve, na koje su dolazili ugledni svjetovnjaci i svećenici. Benedikt Vinković pismeno priznaje, da sve svoje znanje ima zahvaliti Napuliju. Napuli je osobito volio Stjepana Patačića, a od mlađih kanonika, koji su kod njega pravo učili spominju se Ivan Šomogji, Jakob Kaproncaj, Nikola Sartori (Krajachevich) i Đuro Chegell. Boraveći svojedobno u Bolonji napisao je tamo djelo: *Methodica procesuum directio*, koje je na povratku u domovinu predao Kitoniću, da ga prema svojem praktičnom iskustvu ispravi. To je djelo poslije pod Kitonićevim imenom štampano, jer je Napuli držao, da je to djelo tek Kitonićevim ispravcima znamenito postalo. (Kukuljević, Arkiv, Sv. X.)

Iza Napulijeve smrti njegov u prepozituri nasljednik Vinković, koji je bio i ovršitelj Napulijeve oporuke, ustanovio je da je ostavina Napulijeva iznosila 50.203 forinta, i da je nakon isplate svih legata, naročito Nikoli Strezaju i Đuri Dvorničiću, Napulijevim rođacima, preostalo za podignuće alumnata u Grazu 46.914 forinti 26 denara. Kako je ta svota bila za ono doba veoma velika, to je Vinković napisao sastavak pod naslovom: »Unde B. Napuli tanta pecunia?« Prema Vinkovićevom sastavku, prepozitura je u ono doba nosila prema dvanajst godišnjem iskustvu Vinkovića 20 ugarskih forinti, uslijed toga nije Napuli mogao od prepoziture toliki imetak sabrati, ma da je bio 11 godina prepozit. Velika ostavina Napulijeva potiče od baštine iza strica mu kustosa Valentina i dvoje braće Baltazarove; osim toga postao je kanonikom: »adhuc puer«. Bio je ovršiteljem mnogih oporuka i dobivao tom prilikom uobičajene nagrade, vršio je razne svjetovne službe, te je kao eksaktor kraljevstva kroz deset godina dobivao godišnje plaće 200 forinti. Uzimao je u zakup i zalog vlastelinske posjede, naročito imanje Keglevića, zatim Stenjevec, Klinča sela i t. d. Živio je frugalno a najveći dio imetka iznosila je svota, koju mu je biskup Bratulić u ime otštete imao platiti nakon izgubljene parnice. (Act. Cap. ant. Fasc. 76.)

Prepozit Napuli spada medu najodličnije i najzaslužnije kanonike zagrebačkoga Kaptola, jer je poput Pavla Zondija, svojom kraljevskom fundacijom omogućio otvorenje bečkoga kolegija za uzgoj klera zagrebačke biskupije. Ovim je činom pomogao podići kler zagrebačke biskupije do visokoga naobraženja, koji se je imao prilike u velikim centrima zapadnjačke kulture u Rimu, Bolonji i Beču naobraziti. Poznato je laskavo priznanje kraljice Marije Terezije, koja je navodno nekom prilikom rekla: Lahko je meni popunjavati biskupije u mojim kraljevstvima, dok imadem zagrebački Kaptol.

Napuli je doduše odredio, da se njegovom fundacijom imade utemeljiti kolegij u štajerskom Grazu, pak su za njegovoga života od god. 1608. do 1624. pitomci zagrebačke biskupije na ondješnjim školama študirali. Nu poslije njegove smrti je zagr. Kaptol shodnijim pronašao, da se kolegij osnuje u Beču.

Razlogom pako te promjene bila je ta okolnost, što su već otprije opstojale dvije zaklade za svećeničke kandidate, koji su imali študirati na bečkom sveučilištu, pak je Kaptol držao, da će biti više uspjeha za alumne, ako budu svi u jednom gradu pod istim krovom stanujući pripravljali se za svećeničko zvanje; moguće je pako da je Kaptol držao, da su bečke škole bolje od gradačkih; napokon se veli u spisu, kojega je Đuro Peroš, prebendar zagr. stolne crkve sredinom XVIII. stoljeća napisao, hotio je Kaptol imati u Beču pristanište, gdje će moći odsjedati kaptolski ablegati, koji su češće morali u raznim poslovima na bečki dvor dolaziti.

Zagrebački bisup Ivan iz Moslavine (Monoszloy), koji je i poznat pod imenom Krainčić, je 1. travnja 1584. poslao u Beč Krištofora Granju, lektora zagr. Kaptola, sa nalogom, da tri hiljade renskih forinti, koje mu je predao, koristonosno uloži kod gradskoga senata u Beču, a ovoj su svoti izvršitelji biskupove oporuke nakon biskupove smrti, koji je umro 3. studenoga iste godine 1584. dodali još jednu hiljadu renskih forinti, sa tom odredbom, da se kamati gornje glavnice od 4000 forinti upotrijebe za štipendije četvorice mladića, koji se kane posvetiti svećeničkom stališu, od kojih će svaki dobivati po 60 for. na godinu. Prema tome računu bila je zakladna glavnica uložena sa 6%. U prvom redu imadu pravo na ove štipendije rođaci (affines) biskupovi, nebi li takovih bilo, mogu se štipendije podijeliti i drugim siromacima.

Ovaj plemeniti primjer naslijedio je sličnim oduševljenjem Franjo Ergeli, koji prigodom svoga odlaska sa zagrebačke prepoziture u vesprimsku biskupiju najprije godine 1612., stranom svoga novca, stranom iz ostavine pokojnoga Ivana Radenčića, koji je bio zagrebački kanonik od 1575. do 1598. kada je umro. Kovačević u svojoj povjesti zagr. kanonika spominje Radenčićevu oporuku, te veli, da su izvršitelji te oporuke bili Stjepan Fabricii, vaškanski, Franjo Ergeli, bekšinski arhiđakoni i magister Nikola Jelkoci. U

oporuci Radenčića spominje se naučna zaklada u Beču sa 1250 forinti, a druga sa 2000 forinti u zlatu za obiteljski štipendij u Grazu za dva učenika njegove obitelji, koji se budu obvezali, da će postati svećenicima. Pravo na ovaj štipendij imadu rođaci ženske loze obitelji Ergeli. (Acta Cap. ant. fasc. 16. nr. 12.) Prema tomu nije Ergeli svoj već Radenčićev novac dao za štipendije, ali je sva prilika, da je Radenčić bio Ergelijev rodak, pak buduć možda sam nije imao rodake, to je Ergelijevim rodacima dao pravo na štipendije.

Prema ovim podatcima sav novac, što ga je Ergeli položio za štipendije, potiče od Radenčićeve ostavine, kojoj je Ergeli bio izvršiteljem oporuke, pak je Peroš krivo napisao u svojoj povjesti o bečkom kolegiju, da je Ergeli uz novac Radenčićev i svoj novac dao za zakladu bečkoga kolegija. Cijelu svotu, koju je Ergeli od ostavine Radenčićeve položio, je u iznosu od 3750 forinti prenesao godine 1619. prepozit Napuli u Beč, te predao provincijalu Isusovaca, uz 6% kamatnjak 15. kolovoza gornje godine. Taj je novac uložen u tu svrhu, da se od kamatnoga prihoda uzdržavaju tri mladića, od kojih dvojica imadu biti u rodu Ergelija, treći pako mora biti siromašan. Oba utemeljitelja, koje Peroš »Praesules« nazivlje naime biskup Ivan iz Moslavine i navodni utemeljitelj Franjo Ergeli odrediIi su, da pravo patronata nad ovim fundacijama imade zagrebački Kaptol, po čijoj odredbi bečki Kaptol određuje superintendenta iz svoje sredine, koji imade primati kamate, te učenicima bili oni u Beču ili Grazu novac dostavljati.

Kada je iza smrti Napulija, gornjim fundacijama, povećan kamatni prihod zaklada, počeo je kaptol pomišljati na to, kako da se raspršeni alumni u Beču i Grazu, koji su do sada vani stanovali, saberu u zajednički život, pod jednim krovom, još prije nego li se bude mogla prirediti vlastita kuća za zavod. Godine 1624. poslao je Kaptol u Beč prepozita Benedikta Vinkovića, koji je ugovorio sa provincijalom Isusovaca Ivanom Argentom i Vilimom Lamermonom rektorom akademije, da primu u isusovačko sjemenište četvoricu alumna zagrebačke biskupije, i to Siromentića, Tomu Knezića, Petra Paxića i Nikolu Dianeševića. Ugovoreno bje, da se za ovu četvoricu alumna plati u ime stana, hrane, pranje rublja, riječju za cijelu opskrbu 320 renskih forinti, odnosno za svakoga godišnje 80 for. Taj ugovor bje sklopljen 2. rujna 1624. uz tu višu cijenu radi opstojeće u ono doba skupljine. Ta se je svota plaćala samo iz prihoda dvih fundacija, jer još Napulijeva zaklada nije uređena bila. Prema ustanovama biskupa Ivana iz Moslavine i Ergelija, imala bi se školovati sedmorica alumna, nu jerbo su zakladne glavnice premalo kamata za uzdržavanje sedmorice alumna nosile, to se je broj od sedam na četvoricu sniziti morao.

Usput spominjem, da su upisani u udruženje ugarske narodnosti na bečkom sveučilištu: »Thomas Knesich Croata, alumnus venerabilis capituli Zagrabiensis i Petrus Barich de Bukocz Croata,

alumnus venerabilis capituli Zagrabiensis«, i to obojica u II. semestru 1625. (Dr. Schrauf, Die matr. der ungar. Nation pag. 358.) Paxić i Dianešević bili su zagrebački kanonici 1632.

U Peroševoj povjesti bečkoga kolegija se veli, da je »expost rerum affluentia accedente unus adhuc supra nominatis adiunctus fuerit.« Schrauf je bezuvjetno krivo čitao Barich umjesto Paxich.

Uz isusovački seminar sv. Pankracija bila je njeka malena kućica nekoga Osvalda Flaishokera. Za razumjevanje nabave te kućice mora se znati, da su Isusovci godine 1624. dobili od kralja Ferdinanda po privilegiju pravo kupnje, odnosno izvlaštenja stanovitih zgrada i gradilišta, da podignu tamo crkvu, škole i novi kolegij. — Saznaviši tu okolnost zagrebački Kaptol odaslao je umah u Beč prepozita Vinkovića, koji je poznatom svojom okretnošću i spremom, nastojao kupiti tu kućicu, da se ona upotrijebi za kolegij. Pisac anala bečkoga kolegija kanonik Vuk Kukuljević piše, da je u arkivu kolegija našao pismo patra Vilima Lamormaina, punomoćnika družbe Isusovaca upravljeno na prepozita Vinkovića, u kojem očituje, da je sporazuman sa prodajom kuće Fleišhokera u svrhu, da ista bude upotrijebljena za hrvatsko sjemenište, ako se zagr. Kaptol obveže, da ne će u toj zgradi biti namještena kuharica niti pralja, jer pravila Isusove družbe ne dozvoljavaju, da u zgradi žena boravi. Iz te se ograde razabire, da je prepozit Vinković imao nakanu u toj kući namjestiti kuharicu i pralju.

Napokon je 30. travnja 1626. između zastupnika zagr. Kaptola Benedikta Vinkovića, te zastupnika Isusovačkoga provincijala Ivana Argenta, Vilima Lamormainija, sklopljena nagoda, uslijed koje je zagrebački Kaptol kupio kuću u blizini akademskoga isusovačkoga kolegija, za jednu hiljadu talira, koji novac je u ono doba iznosio 1500 renskih forinti, ali uz uvjet, da u toj kući ne smije stanovati žena, i drugo, ako bi zagr. Kaptol tekom vremena, iz temeljitoga razloga morao prodati ovu kuću, to bi u prvom redu prema procjeni strukovnjaka i valjanih ljudi imala pravo družba Isusovaca tu kuću kupiti, a ne bi li družba Isusovaca prekupiti istu htjela, tek tada bi Kaptol mogao drugomu čovjeku, ma i oženjenomu ju prodati. Treći uvjet je bio, da Kaptol mora plaćati svake godine poreze za tu kuću, ako ne bude volio porezne terete otkupiti. Taj ugovor o prodaji je potpisan 30. Aprila g. 1626. po Vilimu Lamormaini i Benediktu Vinkoviću, od kojih je prvi bio punomoćnik družbe Isusovaca, a drugi zagr. Kaptola. Punomoćnik družbe Isusovaca izjavljuje u ugovoru, da je predao sve spise tičuće se Fleishokerove kuće Vinkoviću.

Da ova kupoprodaja stalnija bude, ishodio je Kaptol kraljevsku potvrdu, a senatu bečkomu isplatio je stanovitu svotu, da ju otkupi od dužnosti plaćanja poreza. Buduć je ova kuća sa pripadajućim gradilištem pretijesna bila, da se postigne željena veličina kolegija, to je trebalo nastojati oko toga, da palatin magjarski grof Nikola Esterhazy, kaptolu prodade svoju kuću, koja se je nalazila između

kupljene već kuće i pazmanskoga kolegija. Nastojanjem Vinkovićevim je polučeno, da je palatin, koji je kuću kupio za dvije hiljade pet sto forinti istu prodao Kaptolu, radi sklonosti prema Hrvatima, godine 1632. 8. Juna za 2000 forinti. U tim združenim kućama, koje su nešto radi udobnosti stanovnika popravljene, ostale su u tom stanju sve do vremena kuratorija Ivana Babića, ili do godine 1667. kad su zidovi već bili trošni, pak se je moralo pristupiti iz temelja novogradnji, koja je trajala do vremena Vuka Kukuljevića, pisca anala bečkoga kolegija.

U novo nabavljene kuće su se alumni iz sjemeništa sv. Pankracija uselili godine 1629. Međutim je Kaptol od novca ostavine Napulijeve za uzdržavanje alumna posredstvom Vinkovićevim uložio dvije hiljade zlatnika, i to: 1. kod bečkoga Kaptola 3000 forinti, koji su posudili taj novac sporazumno sa kraljem, da poprave stanja, koja im je požar oštetio. Taj zajam je dan bečkom Kaptolu na tri godine; 2. bečkom građanu Ivanu Foitzeru je posuđeno 1500 forinti; 3. nekom domaćem građanu imenom Baltazaru Macku 1000 forinti. Ova posljednja svota je poslije prenešena na Šimuna Rataka, Talijana, građana domaćega, zidarskoga meštra.

Peroš je sastavio račun prinosnika za utemeljenje bečkoga zavoda, pak je ustanovio, da je novac što potiče od Napulija iznosio 46.914 for. 26 denara, uključiv ovamo i onu svotu, koja je kolegij zapala uslijed oporuke Nikole Streczaya, Napulijevoga rođaka, glede kojega imovine, što ju je baštinio od Napulija bje u potonjega oporuci ustanovljeno, ako Streczany umre bez potomaka, da ima ona svota, koju je baštinio od Napulija pripasti kolegiju. Poslije su još neki kanonici po koju svotu testamentarno ostavljali bečkom kolegiju, od kojih je svota najznatnija bila ona od Šimuna Jude Židića sa iznosom od 3000 forinti. U doba kada je Peroš pisao historije bečkoga kolegija, iznosile su glavnice bečkoga kolegija 76.948 for.

Kaptol je sastavio 1649. zakladnicu za bečki kolegij i odredio, da alumni imadu svaki mjesec izmoliti dvije krunice, i to jednu za Napulija, drugu za ostale dobročinitelje.

Proteklo je sedamdeset godina od utemeljenja zavoda, da alumni nisu imali bašću, u kojoj bi se mogli zadržavati, nakon obavljenih študija, već su morali plaćati za dozvolu boravka u tuđim bašćama. Hoteći Kaptol i toj potrebi udovoljiti, kupio je godine 1697. u predgrađu Leopoldovom za 3755 forinti bašću sa novcem, koji je od Napulijeve zaklade bio posuđen, a gornje godine povraćen po grofu Stjepanu Orehoczy-u. Premda je vrtljar kolegiju pružao veću vrijednost u naravi, nego li su iznosili kamati, što ih je prije dužnik plaćao, to su prefekti pobožnih zaklada, Napulijanskoj zakladi od prišteđenih kamata, glavnicu izdanu za nabavu bašće nanadomjestili.

Broj alumna za bečki kolegij nije bio stalno određen, te ih je bilo čas više čas manje, prema tome kako su se mogli kamati od

uloženih glavnica smoći (extorqueri). Godine 1642. bilo je osam alumna, zajedno sa kuratorom, dočim ih je god. 1670. bilo 12, a god. 1677. bilo je samih alumna bez kuratora 24, pak se čini, da poslije nije više taj broj porasao, izim ako su konviktorci, to jest članovi, koji su plaćali stan i opskrbu, u zavod dolazili.

Peroš zaključuje svoju crticu o bečkom hrvatskom kolegiju ovim riječima: »Quanto verò emolumento nostrae Ecclae, ac commodo totius Dioecesis Alumnatus iste institutus fuerit testimonio nobis, sunt luculento tot insignes Viri, qui Gymnasio hoc veluti viridario quodam, ut Rosae in Jericho plantati, ac Sancti instituti pro fluvio irrigati, creverunt ad mensuram perfectam, doctrinaeque ac virtutum suarum in Patria sparserunt odorem, quem singula status nostri conditio per singulas temporum series, non sine suavitate fructus spiritualis, et temporalis affatim hausit; ac de praesenti quoque pascitur et nutritur. Precandum porrò est nobis summa animi submissione Deus ac Dominus noster veluti Pater gratiarum, ut sua Sancta benedictione institutum hoc soli ipsius Gloriae consecratum non solum conservet, sed promoveat item augeatque usque ad Consumationem Saeculi. Amen.

Nakon što sam sve gornje podatke priopćio po raspravi, pod kojom je napisano: »Scriptor est R. Georgius Peroöss 1740.«, koji rukopis se čuva u arkivu jugoslavenske akademije pod signaturom IV. c. 18., priopćujem sada anale, koje je napisao rektor bečkoga kolegija Vuk Kukuljević, koji je u Beču rektorovao počam od god. 1737. Kukuljević veli u predgovoru, da je po odredbi Kaptola primio rektorat hrvatskoga zavoda u Beču 27. V. 1737., pak želeći se upoznati sa zavodom i svojim dužnostima, čitao je razne zavodske spise, a čitajući ih zaželio se upoznati sa prošlošću zavoda. Nije doduše našao mnogo spisa, da bi mogao potpunu povijest zavoda napisati, ali je barem sabrao ono, što je još mogao pronaći, da to spasi za budućnost. Ovoj radoznalosti Vuka Kukuljevića i hvalevrijednom nastojanju, da se spasi barem ono što se je još spasiti moglo, imamo zahvaliti, da su nam bar neke potankosti o zavodu sačuvane. Njegov rukopis imade skroman naziv »Annales Collegii Vienensis«, a na početku su kratki podatci o osnutku zavoda. — Vječna je šteta, da je nestalo djelo jednoga od posljednjih rektora toga zavoda kanonika Kazimira Bedekovića, koje djelo pod naslovom: »Historia Collegii Croatici Viennae«, žalibože se je izgubilo. (Vodnik, Povj. hrv. knjiž. 361.)

Pošto je rukopis Vuka Kukuljevića »Annales Collegii Croatici Vienensis« razdijeljen, ne u poglavlja nego u godišnje odsjeke, to i ja nastavljajuć podatke o bečkom kolegiju upotrebljujem kratki izvadak tih anala u odsjecima po godinama.

Buduć rukopis Vuka Kukuljevića, kao svi slični Anali imadu mnogo prigodnih epizoda onodobnoga vremena, koje se ne tiču hrvatskoga bečkoga zavoda, već opisuju razne povjestne i kulturne

crtice, koje su mnogo točnije i opširnije opisane u raznim knjigama, to iste ne priopćujem u ovom člančiću, već upućujem čitatelje, koje to zanima na izvornik ili prepise tiskopisa, koje sam ja porazdijelio nekim knjižnicama. Osim toga pripominjem, da je Vuk Kukuljević popisao događaje po godinama od g. 1627. do 1733., a o vremenu iza g. 1733, ne ima inih podataka, nego li onih, koji se nalaze u arkivu zagr. kaptola, i ponešto u podacima, koje je kanonik Krčelić napisao u svojem rukopisu »Annuae«. (Publikacija T. Smičiklasa, Zagreb, g. 1901.) Prema tim izvorima može se o hrvatskom kolegiju za uzgoj klera zagr. biskupije sastaviti neka slika, dok se eventualno ne pronađu novi izvori, koji će ju popuniti.

Predstojnici bečkoga kolegija zvali su se u prvo doba kuratori, pak ću prema koncu sastaviti redosljed svih kuratora, a i potonjih rektora toga zavoda, u koliko će to biti moguće, prema do sada poznatim izvorima.

Kuratori prvoga vremena opstanka kolegija, bili su većinom stariji i ozbiljniji alumni zavoda. Prvim kuratorom zavoda spominje se pitomac Tomo Knežić (Knessich) godine 1627. i 1628. Potonje je godine pozvan u Zagreb, a naslijedio ga je Nikola Dianešević (Dianesevich), koji je također bio pitomac, potonji zagr. kanonik i napokon zagr. prepozit. (1631.—1670.) Knežića spominje i Schrauf, da je bio boraveći u Beču na naucima, članom udruženja ugarske narodnosti, kojoj su i Hrvati pripadali.

Kada je u potonje doba Kaptol uvidio, da uslijed toga, što najstariji i najtrezniji pitomci obavljaju kuratorsku službu, ovi ne mogu dosta strogu disciplinu u zavodu održati, te izbijaju česte neurednosti, prepirke i svađe, to je Kaptol odredio, da upravu zavoda vodi zato odabrani kanonik, a od toga vremena prozvan bje upravitelj zavoda rektorom. Čini se, da je ta promjena prema do sada poznatim izvorima nastala oko g. 1677., jer je Vuk Kukuljević u svojim Analima pohranio neki kaptolski dopis, koji nije u samim analima upisan, ali je istima priložen, nalazi se pako na posebnom arku papira, te sam ja taj dopis također pretipkao i uvrstio u svezak Anala. Taj je dopis pod naslovom »Instructio Stephano Doicsics primo Rectori Canonico Zagrab. data 1677. anno quae jam tota in Regulis continetur. 1677. X. 7bris.«

Prve regule ili štatute sastavio je Benedikt Vinković, koji je kao zagr. prepozit nakon Baltazara Napuly-ja, najvećma nastojao oko osnutka hrv. kolegija u Beču, sastavio iste, tako zvane regule, koje su vrijedile od osnutka zavoda do g. 1677., kako se to spominje u naputku, danom prvom rektoru zavoda Stjepanu Dojčiću. Prvobitne regule nalaze se u kapt. arkivu među spisima »Viennensia«.

Kratak sadržaj tih »Regula« ili štatuta je slijedeći:

Zagr. prepozit Benedikt Vinković, predao je 19. VII. 1629. alumnu kuratoru hrvatskoga kolegija za uzgoj svećenika zagr.

biskupije utemeljenoga u Beču, regule, po kojima imadu kuratori upravljati zavodom, a pitomci po njima živjeti.

1. Alumni se imadu svakoga mjeseca izpovjediti.

2. Predavanje u školama marljivo polaziti.

3. Poslije predavanja umah kući dolaziti, te iz zavoda ne izlaziti (osim na predavanja), bez znanja i dozvole kuratora. Ako je potreban kojemu alumnu izlazak, može mu to kurator dozvoliti označiv mu druga za izlazak.

4. Alumni imadu nositi kleričko odijelo. Nijedan pitomac ne smije prenoćiti u ili izvan grada.

5. Ima li koji pitomac kakovo oružje, mora ga kod kuratora deponirati. Tko oružje upotrebljava imade se pred alumnima šibati.

6. Svade i razbijanja se zabranjuju, ako li se tkogod proti tomu ogriješi, imade ga kurator opomenuti na samom, drugi put ga ima opomenuti pred dvojicom braće, treći put ga imade pravo kurator kazniti, pak ako i to ne pomaže, neka ga prijavi kaptolu.

7. Kuratora imadu alumni štovati i slušati, ako li ga koji alumno uvrijedi, morati će tri dana uz kruh i vodu postiti, ako li tko kuratora udari, ima ga superintendant javno kazniti i bičevati.

(Da se gornja odredba razumije, moram pripomenuti, da je superintendant zavoda bio redovito jedan Isusovac, kojega je kaptol takovim imenovao).

8. Alumni ne smiju dugova praviti, ako li se koji gdjegod zaduži, ima sam taj dug platiti, a zavod ne jamči za dugove alumna.

9. Kuhač i čuvar kuće imadu biti jednostavni ljudi, koji poznavaju ilirski i germanski jezik, ti imadu hranu u zavodu, ali lošiju od alumna.

10. Za redovite tjedne izdatke alumna, koji su određeni za svećenike, može se izdati ugarska forinta. Za alumne, koji nisu određeni za svećenike, može se potrošiti godišnje 60 renskih forinti.

11. Kurator ima zabilježiti dan dolazka i odlazka svakoga alumna.

12. Boravak (hospitium) u sjemeništu ne može kurator nikomu dozvoliti. Pod imenom trajni boravak ili gostoprimstvo neka razumije kurator stanovanje u kolegiju preko tri dana.

13. O potrošku novca za uzdržavane alumna imade se točan račun položiti.

14. Prigodom kupovanja ili prodaje većih stvari, neka budu prisutni radi svjedočanstva, alumni. Za vrijeme bolesti ili otsutnosti kuratora neka rukovodi poslove uprave, njegov pomoćnik (Conscriba) koj će za tu pripomoć dobiti 5 renskih.

15. U zamašnim pitanjima neka kurator pita kaptol za savjet.

16. Ovaj naputak imade se svaki mjesec jedanput javno svim alumnima pročitati.

U tom je naputku na koncu pridan popis onodobnih prihoda kolegija, u kom su označeni kamati raznih glavnica bečkoga kolegija.

1.	A Senatu	240
2.	Ex domo Provinciali	225
3.	A Georg. et Elia Madelsperger	180
4.	A murario	60
5.	A Christ. Horvath	90
6.	A Sigismundo Erdödy	225
7.	A Francisco Keglevich	225
8.	Ex introitu Bocziano	164
		1409

U nastavku istoga spisa je istim rukopisom napisana uputa za kuratora, u latinskom jeziku, koju skraćeno donosim u hrvatskom prevodu.

1. Od prihoda i izdataka imade kurator točan račun voditi i kaptolu svake godine predložiti.

2. Za alumne se imadu za objed i večeru po tri jestvine priređivati, dok to moguće bude. Za svakoga alumna se ima na dan nabaviti po funta (libra una), mesa, a u posne dane ista množina riba. Na veće blagadane može se dodati četvrta jestvina. Svaka osoba dobiva četvrt bečke pinte vina (quartale pintae Viennensis), za objed, isto toliko za večeru. Kurator dobiva pol (pinte).

3. Alumni imadu dobivati k jelu dosta kruha, izuzev postne dane.

Pošto kaptol želi, da svi alumni postanu svećenici, to imadu i jednolično klerikalno nositi, u koju svrhu imade kurator nabaviti jeftinije sukno (ex panno septus vel stameth) a za gornje odijelo neka imadu togu, i ostalo što je potrebno za ogrnuti se, (utpote Indusia, perizomata, ex simpliciori tela confecta). Obuća ima biti jednostavna ne luksuriozna. Na krevetima imadu biti dvije plahte iz gruboga platna, te jednostavni vanjkuši. (Neke kasnije pripise i izpravke in margine ne prepisujem).

5. Ogrijev, pranje, papir i tinta ima se pružati pitomcima; brijača da ga ustreba za šišanje i brijanje te svijeće se plaćaju iz zajedničkog novca sjemeništa. Knjige, u koliko ih nebi zajednička knjižnica imala, imadu si alumni za nauke i škole nabavljati vlastitim sredstvima.

6. Nuždne predmete za kućnu porabu može kurator nabavljati, ali ako tkogod od tih predmeta što god pokloni ili uništi, ima iz vlastitih sredstava isto takav predmet nabaviti.

7. Zgrada i krovište (sarta et tecta) se popravlja iz zajedničke imovine zavoda.

8. Kuhača najimlje za stanovitu svotu kurator, ali kuhačeva je dužnost i kuću čuvati.

9. O dječarcu, koji će se najmiti za poslugu alumna, neka se pričeka kaptolska odluka. (U Analima se u potonje doba često spominje »ephebus seu credenciarius«, taj je kadkada postajao alum-

nus, te je po svoj prilici priličio onim đacima, kakovi su u zagr. sjemeništu u mojim kleričkim vremenima posluživali klericima kod jela).

10. Tko je u vrijeme velikih praznika odsutan, ne ima prava na »relutum absentiae«.

11. Ako je tko odsutan iz zavoda, odaslan po nalogu kuratora, može dobiti odštetu u novcu, za vrijeme svoje odsutnosti. (To se je moglo događati, kada je kurator slao alumne na posjede nekih dužnika, koji nisu točno plaćali kamate, na dužne zavodske glavnice).

12. Bolesne alumne dužan je kurator dati liječiti, ali dulje bolujuće imao je dužnost poslati u Zagreb, da se prištede troškovi dugotrajnog liječenja.

(Na istom spisu nalazi se napisan sljedeći nalog kaptola Alumnima).

Pošto se je dočulo za svađe među kuratorom i alumnima, to se nalaže svim alumnima, da moraju nositi kleričko odijelo, a nitko ne smije nositi rudastu kosu (cincinnos, Lockenkopf). Tko mora u kakovom nužnom poslu izaći iz sjemeništa, njemu označuje pratilca kurator. Jutarnje i večernje molitve moraju svi zajednički obavljati, a vladanje im ima biti pristojno, naročito kod jela. Alumni se neka vježbaju u latinskom, madarskom i njemačkom jeziku. Kuratora imadu slušati, a neposlušni se imadu kazniti.

Dopis je pisan 18. lipnja 1635.

(Na istom rukopisu, nalazi se slijedeća odredba kaptola):

»Zagreb 6. XI. 1643. Kuratoru Ivanu Jagatiću«.

»Kuratori imadu svake godine praviti račune prihoda i izdatka o kolegiju, i to »praesentibus coalumnis«, pak račune o Miholju slati kaptolu u Zagreb«.

Molba alumna bečkoga kolegija upravljena kaptolu.

»Prije dvije godine je preč. kaptol iz stanovitih razloga izdao odredbu, da se »Pallia« ne smiju više nositi (tollerentur). Mi se toj odredbi pokoravamo, ali pokorno molimo, da se prijašnja uporaba »Pallia« opet dozvoli«.

Ta molba nije izvornik, već se nalazi napisana u zbirci regula i nekih kaptolskih odredba, a ne ima datuma.

(Odgovor kaptola na gornju molbu od 16. srpnja 1643.).

Kaptol dozvoljuje u buduće nošenje palija, »non tamen ita sumptuosis et ultra calces prominentibus, ac per terram serpentibus, ut antea factitatum esset«.

Na tom istom rukopisu, koj sadržaje regule i neke kaptolske odredbe glede bečkoga kolegija, ubilježeno je istim rukopisom, da su g. 1643. za kuratora Ivana Jagatića, molili kaptol, za ponovnu dozvolu nošenja palija sljedeći alumni:

Nicolaus Phillipovich, metaphysicus
Joannes Pottak Physicus

Martinus Dundich Physicus
Joannes Skerlecz, Logicus
Georgius Chesy, Logicus
Paulus Koosz, Logicus
Simeon Kudek, Logicus.

(Uz put spominjem, da su i klerici zagrebačkoga sjemeništa, na koliko se ja osobno od viđenja sjećam, do prve polovine XIX. stoljeća, prigodom svečanih zgoda nosili palije, a kao razlog se je navodilo, da su zagr. klerici nasljednici posjeda cistercitske opatije, naročito posjeda Otok preko Save, te posjeda u župi stenjevačkoj i u okolici samoborskoj. Sve do godine uključivo 1869. nosili su zagr. klerici klobuke zvane »pikače«).

Zagr. kaptol nalaže 2. XI. 1646. bečkomu kolegiju:

Da se kurator i alumni imadu svake druge nedelje i svetkovina vježbati za vrijeme objeda ili večere u propovjedanju, a osim toga imadu svakoj propovjedi prisustvovati u akademskoj crkvi.

Kaptolska ustanova od 4. XI. 1647.

»Quia Venerabili Caplo placet, ut Alumn iillorum Viennae existentes tunicam inferiorem caerulei coloris deferant, placeat et Alumnis; et si quis eorum refractarius fuerit, per Curatorem nostrum nominetur nobis per literas«.

Radi nekih neurednosti, za koje je kaptol doznao, određuje se u buduće:

1. Ukida se običaj, da alumni dižu novac za svakdanje uzdržavanje, te predavaju taj novac neposredno dispenzatorima sjemeništa. Samo kurator imade pravo izdavati novac za živežne namirnice, jer on polaže račune o izdatcima.

2. Djelovi troškova za uzdržavanje se ne mogu anticipirati. Poslije večernje molitve ne smije se više piti, niti kakovi sastanci držati, te razgovarati.

3. Kurator ima skrbiti za dovoljnu zalihu kruha, ex siligine et tritico, libones albos (bijeli dvopek) in posterum subtrahendos decernimus.

4. Kuhaču i efebu ne može nitko ništa zapovjedati osim kuratora, te jedino on imade pravo njihove prestupke kazniti.

5. Alumni, koji su svršili nauke, imadu, ako su svećenici umah nakon svršene sv. mise ili vespera doći kući, a nipošto po gradu se skitati, bez dozvole kuratora, koji jedini može dozvoliti izlazak u grad.

6. Ako kurator pošalje kojega alumna obaviti izvan zavoda kakav posao, mora on to učiniti.

7. Učenje kod kuće i repeticije imadu se redovito obavljati i propovjedi po redu obdržavati.

8. Alumni ne imadu pravo regule tumačiti po svojoj volji, pak nastane li kakova dvojba u tumačenju regula, treba kaptol pitati.

9. Alumne koji se ne pokoravaju regulama, imade kurator kaptolu prijaviti.

10. Tim se regulama imadu svi alumni pokoravati.

Nije poznato, što se je prvobitno u bečkom kolegiju za uzgoj hrvatskoga klera učilo, već je samo u obće u svim izvorima starijega vremena rečeno, da se tamo uči filozofija i teologija. Sposobniji i odabrani alumni su nakon izpitivanja akademskog rektora odobreni ili reprobirani, za višje nauke u Bolonji ili Rimu, te su u slučaju pronađenoga osposobljenja promovirani na gori spomenuta učilišta.

Izvori nalazeći se u kaptolskom arkivu u svezcima pod naslovom »Wiennensia« sastojeći se iz izvješća slanih kaptolu, pod naslovima: »Cathalogus Alumnorum in Collegio Viennensi ab Anno etc.« koji su kaptolu dostavljani po rektorima XVIII. stoljeća, naročito u drugoj polovini toga stoljeća, dokazuju, da se je u Beču učilo: a) gramatika, b) sintaksa, c) poetika, d) retorika, e) elokvencija, f) logika, g) fizika, h) teologija. Prema tomu su u Beču se nalazeći pitomci zagrebačke biskupije učili cijelu humanistiku ili nauke današnje gimnazije, kao i sveučilišta u tome kolegiju. Peroš u svojoj razpravi pisanoj valjda u prvoj polovini XVIII. stoljeća piše, da broj aluma, nalazećih se u kolegiju nije bio određen i stalan, te se je opredjeljivao prema tome, kako je priticao prihod od zakladnih glavnica i kako je bilo moguće izprešati (extorqueri) dužne kamate, pa navodi da je g. 1642. bilo u zavodu tek osam pitomaca, zajedno sa kuratorom, dočim ih je g. 1670. bilo 12, a 1677.24 bez rektora, pak da nije vjerojatno, da je taj broj porasao, osim ako bi se eventualno pribrojili konviktorici, koji su posebice plaćali stan i uzdržavanje uključivo i hranu, što je obično iznosilo oko 100 for. na godinu. Katalozi pako slani kaptolu u drugoj polovini XVIII. stoljeća do ukinuća zavoda oko g. 1783 .dokazuju, da je u to doba bilo u zavodu i preko 40 pitomaca, pak se u tim katalozima izbrajaju njihova imena, prezimena, odakle su rodom, kako dugo su u zavodu, na čiji se trošak uzdržavaju, dali na trošak specijalnih fundacija, ili na trošak obćenitih kaptolskih prihoda; u tim katalozima je osim toga rubrika o tome, koji razred koji pitomac polazi, odnosno što uči, napokon je označena ocjena u napredku nauka i vladanja. Prema tim katalozima, bilo je u bečkom kolegiju u drugoj polovini XVIII. stoljeća 40 do 42 pitomca.

Kukuljevićevi Anali opisuju na početku osnutak bečkoga kolegija isto onako kao i Peroš, pak se čini, da se je on poslužio Peroševom razpravom za uvod u svoje anale, ako je ova prije napisana bila od anala; ako li je Peroš svoju razpravu pisao poslije Anala, tada ju je on obradio po podatcima Anala. To će se stalno objasniti, kada se bude ustanovilo, u koje je doba Peroš živio i kada je svoju razpravu pisao.

(Svršit će se).

Dva jubileja.

Jubilej sv. Oca Pija XI. Papa Pijo XI. slavi ove godine svoj zlatomisnički jubilej. Rođen 31. V. 1857. u Desio u Italiji, zaređen je za svećenika 20. XII. 1879. u Rimu. Studije je pohađao najprije na milanskoj bogosloviji, a zatim na Gregorijanskoj univerzi — i ondje promoviran za doktora u kanonskom pravu. Znanstvenu je reputaciju stekao kao prefekt Ambrozijanske biblioteke u Milanu. Djela su mu: Acta ecclesiae mediolanensis (4 sveska), a sadržaju povijest milanske crkve za prvih 13 stoljeća; Missale ambrosianum duplex; San Carlo Borromeo e il terzo centenario della sua canonizzazione; San Carlo e gli Hohenems; zatim opsežan povijesni rad u »Archivio storico lombardo«, gdje je iznosio razne povjesne zanimivosti i novosti.

God. 1914. postao je prefektom Vatikanske biblioteke, gdje ostaje do 1918. Tad je postao apoštolskim vizitatorom za Poljsku i pogranične zemlje, a 6. VI. 1919. poljačkim nuncijem sa sijelom u Varšavi. Godine 1921. imenuje ga Benedikt XV. kardinalom i nadbiskupom u Milanu, a već 6. veljače 1922. izabran mu je za nasljednika. — O blagoslovnom njegovom radu, osobito za moralni i socijalni preporod savremenog društva govorim na drugom mjestu. Velika njegova pojava dostojno predstavlja danas katolicizam u svijetu.

Gospod neka ga uzdrži i poživi! Neka ga blagoslovi na zemlji i oslobodi od ruku dušmana njegovih! *Dr. A. Ž.*

Jubilej nadbiskupa Dr. A. Bauera. Preuzvišeni gospodin zagrebački nadbiskup i metropolita slavi također ove godine svoj zlatomisnički jubilej. Rođen 11. II. 1856., svršio je bogoslovske nauke dijelom u Zagrebu, a dijelom u Beču. Zaređen je 1879. god. u Zagrebu.

Nakon boravka kroz godine u svojstvu dušobrižničkog pomoćnika i vjeroučitelja imenovan je profesorom bogoslovskog fakulteta na zagrebačkom sveučilištu, na kojem je proveo 23 godine. Istakao se kao izvrstan filozofsko-apologetski pisac. Djela su mu: »Naravno bogoslovlje« (god. 1892.), »Opća metafizika ili ontologija (1894.), »Područje materijalizma« (1889.), »O metafizičkom sustavu Wundtovom« (u »Radu jugosl. akademije«) i niz rasprava o materijalizmu i o religiji u »Katol. Listu«, kojemu je bio i urednikom kroz 4 godine (1886.—1890.).

Kao nadbiskup zagrebački razvio je jubilarac mnogostruko svoje djelovanje na korist nadbiskupije, koja mu ovom zgodom zahvalno kliče: ad quam plurimos et felicissimos annos!

Tome se pokliku pridružuje i Hrv. Bogoslovska Akademija, pa svom dobrotvoru želi dug život i zdravlje u blagoslovu Gospodinovu! *Dr. A. Ž.*

Recenzije.

Bulić-Abramić: Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku. God. XLIX. Split (Narodna tiskara) 1926/27. 8⁰, (174 + 148). Doštampan 10. novembra 1928.

Na prvom mjestu donosi ovaj svezak radnju J. Strzygowskoga: Der Balkan im Lichte der Forschung über bildende Kunst (str. 3—41), zapravo prošireni njegov referat za bizantinološki kongres u Beogradu 1827.[1] S. postavlja pitanje ovako: je li balkanski poluotok bio ikada **prvotnim** područjem umjetnosti (grčka, hrvatska, bizantinska) ili su pak uvijek izvana dolazili narodi ili pokreti, te tako oni prouzročili postanak važnih umjetničkih epoha? Kako se odnosio Balkan prema pojedinim tim pojavama umjetnosti? Rezultat istraživanja i odgovor na ovo pitanje iznesen je u njegovom djelu, što ga je 1927. izdala »Matica Hrvatska«.

»O razvitku starohrvatske umjetnosti« — prilog sjeverno-evropske umjetnosti (»Untersuchungan zur Entwicklung der altkroatischen Kunst«). Evropski sjever i Azija predstavljaju za nj jedan specifični utjecaj, iskonski originalan, koji u razvoju umjetnosti dolazi do izražaja. I balkanski su ga Slaveni donijeli iz svoje sjeverne domaje i kultivirali kroz stoljeća svog razvoja. Na taj utjecaj sjevera i istoka svraća S. pažnju svojih »humanističkih« kolega, i bori se žilavo za pobjedu svog nazora.

Veoma instruktivan i odličan prilog.

Zanimiva je radnja prof. Katića »**Još o darovnicama Zvonimira i Stjepana II. koludricama sv. Benedikta u Splitu**« str. 42.—59. i što se čini dobro osnovana. Dr. V. Novaka teza o tim darovnicama kao falsifikatima, ne će se moći dalje održati. Prof. Katić ustanovljuje, da glavni argumenat Dr. V. Novaka, uzet iz razvoda zemalja manastira sv. Benedikta u Splitu, nije pouzdan argumenat za njegovu tvrdnju, jer je dokazano, da (»T. S. B.«) nije potpun popis zemalja i posjeda sv. Benedikta. Priklanja se zato već iznesenom mišljenju prof. Dr. Šišića, da spomenute povelje nisu falzifikati, već prijepisi s dodatkom o solinskom mlinu, analogan slučaj jednoj darovnici iz god. 1144., koja se sačuvala i u originalu i u prerađenom prijepisu, s dodatkom o parnici i opisom zemljišta.

---

[1] Do čitanja referata u Beogradu nije, čini se, došlo radi nekog netaktičnog postupka prema autoru, koji je onda smjesta otputovao iz Beograda.

U članku (str. 106—111.) »**Oratorio dei martiri salonitani nell amfiteatro romano a Solin**«, upotpunjava Msgr. Fr. Bulić u god. 1914. u Bulletinu di archeologia e storia dalmata str. 22. natuknutu misao: nije li možda fresko-slikarija s natpisom, za onda čitanim mar]T[y]RIV[m] na južnozapadnoj stijeni rimskog amfiteatra, u vezi s uspomenom kojega od solinskih mučenika? I doista, nakon češćeg i tačnijeg ispitivanja došao je Msgr. Fr. Bulić do uvjerenja, da se pročitani natpis ima ispraviti u As]T[e]RIV[s], ime solinskog mučenika, tim sigurnije, što se slova sačuvana pred imenom dadu pročitati sanctus. Na slici se viđe i sada ostaci odjeće, ruka na prsima s nekim predmetom, gornji dio aureole svečeve; zatim ostaci druge figure i dio treće aureole. I na lijevoj se strani viđe ostaci figura, sve na žalost, vrlo oštećeno i izblijedjelo. Međutim ovaj sačuvani nalaz i ovakav kakav jest dokazuje, da je u samom amfiteatru, nakon V. vijeka, kad su prestale gladiatorske borbe, prostorija bila pretvorena u kapelicu, kao na spomen svetim mučenicima Asteriju i drugovima, koji u amfiteatru pogiboše. To mišljenje potkrepljuju analogni podaci o drugim mučenicima, a u našem slučaju naročito nađena 2 natpisa solinskih mučenika Asterija i Antiohijana u starokršćanskoj bazilici (Kapljuč), jedva 212 m udaljenoj od amfiteatra. Još je jedna radnja Msgr. Bulića u ovom broju »Vijesnika« vrijedna naročitog spomena. To je: »Jevrejski spomenici u rimskoj Dalmaciji i jevrejsko grobište u Solinu (str. 116—125.). Don Frane osvježuje ovdje misao pok. Ivana Krst. de Rossi, koji je, komentirajući natpis Flavija Theodota, iz novog i neobičnog izraza »pokopa (sina)... in lege sancta christiana ..« pomišljao da li je moralo u Solinu blizu grobišta kršćanskog nalaziti i grobište: legis sanctae iudaicae. Tu slutnju pok. de Rossi-a, vidi Msgr. Bulić na temelju već otprije sabranih nalaza, a osobito na temelju ulomka jednog jevrejskog sarkofaga s jevrejskim kandelabrom podosta utvrđenom, da može zaključiti: »Ima neke vjerojatnosti, da je nedaleko od perimetralnih zidova grada Salone, na 100 m na jugoistok, ležalo, iako maleno, jevrejsko grobište« (str. 122.) Ako se nastave istraživanja na Gospinoj livadi, na sjever starohrvatske crkve Gospe od Otoka, ima nade, da će i ova slutnja dobiti i svoje nepobitne dokaze.

Za profanu arheologiju naše Dalmacije vrijedni su prilozi M. Abramića: »Žigovi na opekama i amforama iz Narone« (str. 130—138) i »O novim miljokazima i rimskim cestama« (str. 139—155).

Od Msgr. Bulića su još prilozi: Starinski nalazi u Promaji (str. 66—72), Dvije riječi o figuri »Bes« (str. 105), Le dimensioni dell'amfiteatro romano a Salona (str. 111), Nalaz prehistoričkih brončanih i rimskih predmeta u okolini sela Marine (str. 112—113), na Trceli kraj Vranjica (114—115); od I. Rubića: Nešto o imenima Šolte,; od K. Stošića: Natpisi u kamenu u Šibeniku (str. 77—97) te od M. Schneidera: Höhlenfunde in Dalmatien (str. 98—104).

Uz lijepu sakupljenu Bibliografiju (str. 156—168) od A. Grgina donosi ovaj svezak kao priloge veliku radnju P. Butorca: »Boka Kotorska od najstarijih vremena do Nemanjića« i jednu starinsku (iz god.

1790.) pjesmu o rasuću Solina i »izrodu« Splita pod naslovom: Uzdasi i plač i starca Milovana.

»Vjesnik« će na godinu stupiti u svoje pedeseto godište. Zaslugom Don Frana Bulića, koji se ovom jubileju najviše veseli, predstavlja Bulletino-Vijesnik u svojih 50 godišta jedno neprocjenjivo obilje dragocjenog materijala za arheologiju profanu i kršćansku, te za historiju našu hrvatsku. **Dr Andrija Živković.**

Honnef, Dr Johannes: **Die Botschaft des Wortes Gottes,** Freiburg i. Breisgau, 1929, Herder; broširano 6.20 M., u platno 7.50 M.

Naše pastoralno svećenstvo nije danas u prilikama, a da bi moglo svojim vlastitim i neprestanim teološkim studijem izradivati nedjeljne propovijedi. A ipak je danas potrebno više nego igda prije, da dušobrižnik i s propovijedaonice i od oltara dade narodu nauku evanđelja, nauku Hristovu, koja će nas jednako prosvjetljavati u vjeri kao i buditi volju na dobro. — Dobri su propovjednički priručnici stoga prijeka potreba našem svećenstvu. Nažalost, mnogi od tih priručnika ili su pisani stilom i metodom, koja ne odgovara ličnim svojstvima samoga propovjednika; izrečene takove propovijedi ostaje zato bez života i uvjerenja; a i puk, koji ih sluša ostaje hladan prema takovoj riječi Božjoj. Ili su opet ti priručnici sastavljeni u duhu više teologije; malo će stoga koristovati psihi našega naroda, kojemu treba da se propovijedaju ponajprije »počeci i temelji kršćanske vjere«, temelji vjerovanja apostolskog, značenje i potreba sv. sakramenata, tih vrela milosti Božje. — Ili su konačno ti priručnici puni samo riječi i epskog opisivanja, a da se ne može u njima naći ni jedne ideje, nijedne izložene ni dogmatske istine kao ni načela vjerskog života.

Gore spomenuto Honnefovo djelo, propovijedi u duhu sv. Pisma za sve nedjelje u crkvenoj godini, pisano je i metodom i stilom, da se za nj može reći, da će odgovarati individualitetu većine naših dušobrižnika kao i psihi našega naroda. To su kratke homiletske propovijedi na temelju nedjeljnih perikopa Sv. Pisma. Njihova je glavna odlika, da se auktor ne zadržava samo na izlaganju odnosne perikope, nego sintezom Sv. Pisma izlaže nauku kršćansku. Honnef napose ne zaboravlja na apologetički momenat u svome izlaganju. Svaka je propovijed puna sučuvstvovanja s narodom, a da propovjednik ipak ne zapada u tako čestu propovjedničku pogrješku: u poetsku sentimentalnost kao i u nepotrebno glorificiranje onoga, čemu nema nikakova ni dogmatskog ni historijski dokazanog razloga.

Tko hoće stoga reći narodu iz duše k duši, puno i dobro a kratko, da duh ne zamara — propovijedi su od četvrt sata, — neka si uzme za pomagalo djelo Honnefa »Die Botschaft des Wortes Gottes«. **Dr M. I.**

Steiert Hermann: **Exsultate.** Festpredigten. Freiburg in Breisgau 1929, Herder, broširano 3.20 M., u platnu 4.40 M.

Što je rečeno za gornje Honnefove homiletičke nedjeljne propovijedi, može se jednako ustvrditi i za svečane propovijedi za sve blagdane

u ckrvenoj godini, što ih je napisao Herman Steiert, župnik u Eberbachu na Majni. U njima govori stoga zajedno dušobrižnik od prakse kao i teološko naobražen propovjednik u dogmatici, moralu i egsegezi. Pisane su stilom mirnim; zato su baš i prikladne mirnoj duši našeg seoskog naroda. Nema u njima one nepotrebne nervoze velegrada. — Praktičnost je ovih propovijedi i u tome, što iznesene misli daju vremena i prostora individualnim propovjedničkim doživljajima i osjećajima. Za pojedine blagdane iznosi auktor dvije i tri propovijedi. — Vedri optimizam i trajni pogled na nebesa diktirao je ovoj krasnoj zbirci i sam naslov »Exsultate«.

Herderova knjižara dodala je k ovoj zbirci popis propovjedničkih djela prema vrstama: za sve nedjelje i blagdane, biblijske propovijedi, korizmene propovijedi te konačno za pojedinačne zgode ili crkvene periode. Ovaj će popis dobro doći potrebama dušobrižnika, napose ondje, gdje se propovijedi govore u ciklusu. **Dr M. I.**

Steffes, Dr theol. et phil. Johann Peter: **Religion und Politik.** Eine religions- und kulturwissenschaftliche Studie. Freiburg im Breisgau 1929. Herder. RM. 7.40.

Prije nekoliko godina napisao je profesor Steffes na osnovi kulturno-filozofskih savremenih ideja vrlo interesantnu studiju o »državi« (»Die Staatsauffassung der Moderne«). Ista je studija publicirala g. 1925. Herderova knjižara.

Gornjim djelom »Religion und Politik«, daleko opsežnijim nego prvim, Steffes izlaže zakučasti no nadasve interesantni problem o odnosu religije prema političkom uredenju društva. — Budući da država po svojoj biti ima za svrhu osiguranje blagostanja sviju svojih gradana, nastaje pitanje, da li je moći političko djelovanje posvema odijeliti od principa religije; dosljedno, da li se ima, s jedne strane, političku akciju prepustiti posvema i jedino principu sile, egoizma, nagona, nadmudrivanja, prevara bilo individualnih bilo stranačkih, a s druge strane zatvoriti religioznu akciju u ulogu dezinteresiranog neutralca i posmatrača državne akcije? ... Ili imaju i na duševnu akciju utjecati defensivne i konstruktivne snage religije?, ...

Steffes razrešava ovaj zamršeni problem znanstvenim putem na osnovu svojih historijskih studija kao i modernih socijalno-filozofskih principa.

U historičkom su dijelu prikazani tipovi različitih država, u kojima se pokazala veza izmedu religije i političko-državne vlasti; istodobno iznosi auktor motive, koji su diktirali taj medusobni odnos jednom sa strane same religije, a drugi put sa strane svjetovne vlasti.

U drugom sistematsko-pozitivnom dijelu prikazana je svrha kako religije tako i države. Državna akcija mora nužno da je vodena pozitivnim moralnim principima, hoće li da korisno izvrši svoju misiju i da održi svoju egzistenciju. Država bez moralnih principa kopa sama sebi grob. — Taj pak moralni oslon ne može da država nade ni u kakovu filozofskom nazoru, nego jedino u pozitivnoj religiji. Zato konačno svaka

državna akcija treba da crpe svoju najveću snagu iz pozitivnih religiozno-moralnih principa.

Paralelno i religija nema svoju završnu misiju samo unutar vrata crkvenih. Blagotvorna njezina akcija mora djelovati i izvan crkve — u socijalnom, gospodarskom i političkom životu. Čovjek produbljen vjersko-moralnim načelima unosit će logično ta načela i u javni život pa i u same državne zakone. — Zato i sam katolicizam, taj skupni pojam vjersko-moralnog naziranja, ne će i ne smije dà ostane pokret nekakove tajne sekte. On ima da bude živ i u javnosti, a da se ipak ne smije nikad identificirati s politikom izvjesne državne ili socijalne forme. Katolicizam po biti svojoj ne može da bude izvjesna stranka određenih težnja unutrašnjeg ili spoljnog **vremenskog** uređenja državne forme. Katolicizam može i mora samo da bude pokret ideje za oživotvaranjem **vječnih** principa bilo u kojoj vremenskoj državnoj formi. — U tom se smislu može samo govoriti o »političkom« katolicizmu.

To su smjernice što su ih dali svi pape 19. i 20. stoljeća, a napose Leon XIII. i Pijo XI.; Leon XIII. u svojim najsavršenije izrađenim državnim i socijalnim enciklikama, a Pijo XI. u iznesenim načelima »katoličke akcije«.

Knjiga će Steffesova biti zato vrelo najinteresantnijeg studija i razmatranja za svakog parlamentarca i političara; za naučenjaka, historika, pravnika, ekonomika, sociologa, teologa kao i za svakog onog, koji hoće da ima jasne pojmove o odnosu religije i države. **Dr M. i.**

Homscheid Albert: Erlösung und Aufbau Fastenpredigten. Verlag Kösel & Pustet, München 1929. 8°, str. 218. Cijena M. 4.50.

To su poslijeratne propovijedi župnika u Koblenzu, držane u korizmi. Misao koja ih veže i koja im daje aktuelnu važnost jest ova: Grijeha je bilo uvijek, kao što ih ima i danas. Ali danas on nosi sobom jedan duh areligioznosti, odbijanja od crkve, propadanja etičkih vrednota, pa dosljedno slabi moralni osjećaj naroda i vodi ga u propast.

Zato H. vidi spas svoga naroda u njegovom oslobođenju od grijeha. Iznosi mu zato Krista, koji u svojoj muci odsuđuje poroke našeg današnjeg doba (str. 11—79). U drugom dijelu promatra kako je Krist kao otkupitelj ljudskog roda, jedino svjetlo i jedina ljubav što nas uznosi i što nam pokazuje put (str. 79—147).

U trećem dijelu baca H. svoje oko na aktivni socijalni život naroda, pa iz onih pojedinačnih okolnosti, što se odigravahu za vrijeme njegove muke, izvodi na naš društveni savremeni život smjernice preporodnog djelovanja i moralnog podizanja.

O muci Kristovoj mnogo se govori sa prodikaonice. A vrlo često tako, da se stoput opetovane i slušane riječi Sv. Pisma, natežu i analiziraju do dosade. Propovijed će naprotiv uspješno djelovati, ako je vezana uz realni naš život i ako ga podiže, obasjava sjenom Kristovog križa i tijesno nastanja na Krista kao jedinog provodiča aktivnog našeg zemaljskog života.

Dobro će biti, da se i naši dušobrižnici ugledaju na propovjednike ovakove vrsti. Homscheidova knjiga će im u tom mnogo pomoći.

Dr A. Živković.

Dr. Iur. Alban Haas, Das Interdikt, Bonn 1929 (Kanonistische Studien und Texte herausgegeben von Dr. Albert M. Koeniger, Bd 2.). Sadrži, iza predgovora (V—VI) i navoda literature (IX—XII), kao prvi dio (A) povjesni pregled (1—15), a kao drugi dio (B) današnje pravo (19—137). Drugi dio radi u § 1. o pojmu i biti interdikta (19—33), u § 2. o vrstama interdikta (34—42), u § 3. o opsegu interdikta u prostornom pogledu (43—46), u § 4. o objektu interdikta (47—59), u § 5. o subjektu interdikta (60—69), u § 6. o razlogu interdikta (70—88), u § 7. o nastupu interdikta i njegovog djelovanja (89—103), u § 8. o učincima interdikta (104—116) i u § 9. o prestanku interdikta (117—136).

Ovo je prva monografija o interdiktu iza novoga Zakonika. Predmet je u njoj temeljito i iscrpivo obrađen. Kod izlaganja težih i tamnijih mjesta pokazuje auktor samostalnost u suđenju.

Ističemo napose izlaganje: o razlici između lokalnog generalnog i lokalnog partikularnog interdikta (36—38), o interdiktu in personam moralem (39—41), o interdiktu obzirom na pokojne (50—51), o interdiktu quoad insontes (57—101), o kontumaciji (82—83), o uticaju pravnih lijekova na interdikt (90—92).

Bilježimo neke važnije omaške. Na str. 55. shvaća auktor frazu »exclus‹o speciali privilegio« u kan. 2269, § 2. kao derogatornu, dok je ona uistinu salvatorna.

Na str. 58. tvrdi auktor pozivom na kan. 208.,§ 2., da ne valja presuda, ako se presuđeni nalazi izvan područja suca, dok kan. 201., § 2. poriče samo valjanost presude, ako se sudac nalazi izvan svoga područja.

Na str. 91. tvrdi auktor, da priziv sprečava nastup cenzure interdikta, koja je nametnuta presudom. To je u očitoj opreci sa kan. 2243., § 1., gdje se izriče: »Censurae inflictae per sententiam judicialem, statim ac latae fuerint, exsecutionem secumferunt, nec ab eis datur appelatio, nisi in devolutivo ...«

Na str. 93. tvrdi auktor, da utok protiv kaznenog naloga (Strafbefehl) općenito ne ima odgodne moći. Ovo vrijedi samo za cenzuru, a ne vrijedi za vindikativnu kaznu, kako jasno pokazuje kan. 2387.: »Ab inflictis poenis vindicativis datur appelatio seu recursus in suspensivo, nisi aliud expresse in jure caveatur.«

Na str. 106. poriče auktor, da bi izraz »morientes« u kan. 2270., § 1. obuhvatao i one, koji se samo nalaze u smrtnoj pogibelji, a nijesu »in extremis«. To je sigurno krivo, jer po današnjoj disciplini vrijedi općenito isto za »periculum mortis« i za »articulus mortis«.

Na str. 111. tvrdi auktor, da interdicirani ne može (ni prije presude ni poslije presude) valjano primiti redove. Iz kan. 2275. n. 3. u vezi sa kan. 2265., § 1., n. 3., na koje se auktor za svoju tvrdnju pozivlje, slijedi iz konteksta protivno. Kan. 2265., § 2. najme ne spominje primanje redova

zato, što ih dotičnik i poslije presude može valjano primiti, a ne zato, što ih on ni prije presude ne bi mogao valjano primiti.

Dr. **I. A. Ruspini.**

Knjige prispjele uredništvu:

1. Fra **Urban Talija: Lijek duševnim bolima.** Split 1929. mala 8º, str. 60.

2. **Štefa Jurkić: Čipke.** Roman, izdalo Društvo sv. Jeronima, Zagreb 1929., 8º, str. 128.

3. **Dr. Janko Oberški: Strossmayerovi govori na vatikanskom koncilu,** Zagreb, 1929., 8º, str. 125.

4. **Dr. Janko Oberški: Atos i crkveno jedinstvo.** (Preštampano iz »Bogoslovske Smotre«), 8º, str. 64.

5. — **Spomenica** prigodom 700 godišnjice smrti Sv. Franje. Zagreb 1917., 4º, str. 125.

6. **Bulić-Abramić: Vijesnik** za arheologiju i historiju dalmatinsku god. 49. Split 1926/27.

7. Ing. Fr. **Dugan: Staroslavenska misa** (mješ. zbor).

8. I. Boris **Krnic: Staroslavenska misa** (mješ. zbor).

9. Ivan **Muhvić: Staroslavenska misa** (B dur, muški zbor).

10. Rudolf **Taclik: Staroslavenska misa** (mješ. zbor).

11. Krsto **Odak: Staroslavenska misa** (mješ. zbor i orgulje).

Svih 5 misa lit. izdanje Društva Sv. Jeronima.

12. **Honneck** Johannes: **Die Botschaft des Wortes Gottes.** Predigten auf die Sonntage des Kirchenjahres, 8º (XVI + 3 4), Freiburg 1929, Herder, M. 6.20.

13. **Tóth Dr. Tihamer: Reine Jugendreife.** 4. Aufl. 8º (XII + 140), Freiburg 129, Herder, M. 3.20.

14. **Kirlin Msgr. J: Der moderne Seelsorger** auf den Pfaden des hl. Johannes Baptista Vianney. Aus dem englischen übersetzt von Dr. Paul Reinelt. 8º (XII + 172) Freiburg 1929, Herder, M. 4.50.

15. **Steiert Hermann: Exsultate.** Festpredigten, 8º (VIII + 170), Freiburg 1929, Herder, M. 3.20.

16. **Schott-Bihlmeyer: Der Gottesdien**st der 3 höchsten Tage der Karwoche. Lateinisch-deutsch. 12º (XII + 310), Freiburg 1929, Herder, M. 3.

17. **Tóth Dr. Tihamer: Religion des jungen Menschen** (III. Band) 8º (VI + 172), Freiburg 1929, Herder, M. 3.40.

18. **Rieder Dr. Karl: Brautunterricht.** Eine praktische Anleitung für den Seelsorgeklerus, 2. u. 3. Aufl. (Hirt und Herde 13. Heft), 8º, (VIII + 48), Freiburg 1929., Herder, M. 1.50.

19. **Steffes Dr. Joh. Peter: Religion und Politik.** (Schriften zur deutschen Politik 21. u. 22. Heft), 8º, (XVII + 233), Freiburg 1929, Herder.